

1927.

XII. ÉV

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADEMIA

1930.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának XI. rendes ünnepi-ülése 1927. évi december 18-án.	
I. Megemlékezés Csernoch Jánosról. Gróf Apponyi Albert elnöktől	1
II. Megemlékezés Fraknoi Vilmosról. Áldásy Antal rendes tagtól	4
III. Prohászka Ottokár emlékezete Schütz Antal rendes tagtól	11
IV. Megemlékezés Székely Istvánról Pataky Arnold rendes tagtól	16
A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.	
A misztikus természetszemlélet alapjai. Kühár Flóris r. tag 1927 évi május hó 6-iki székfoglaló előadásának tartalmi ismertetése	23
A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.	
A «Boldogasszony Anyánk» kora és szerzője. Perényi József r. tagnak 1927. évi dec. 2-án tartott előadása	25
A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.	
Quadratikuss irrationalitások és hyperbolikus függvények. Luckhaub Gyula vendégtől; bemutatta Grosschmid Lajos r. tag 1924-ik évi okt. hó 17-én	34
Quadratikuss congruenciák megoldása primszám modulusra. Luckhaub Gyula vendégtől; bemutatta Grosschmid Lajos r. tag 1924. évi okt. hó 17-én	38
A cirkuláns, illetve ciklikus determináns reducibilitása és ennek alkalmazása a magasabbfokú congruenciák megoldásánál. Luckhaub Gyula vendégtől; bemutatta Grosschmid Lajos r. tag 1925. évi április hó 24-én	40
Két aritmetikai összeg. Grosschmid Lajos r. tagnak 1925. évi április hó 24-én tartott előadása	51
A burgonyavész gombájának (Phytophthora infestans) ökológiája. Kivonat Schilberszky Károly r. tagnak 1927. évi április hó 22-én tartott székfoglaló-értekezéséből	63

II. A Szent István Akadémia tagjai	69
------------------------------------	----

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Az I. osztály első felolvasó-ülése 1927. évi január hó 28-án	73
A II. osztály első felolvasó-ülése 1927. évi február hó 4-én	74
A III. osztály első felolvasó-ülése 1927. évi február hó 11-én	74
A IV. osztály első felolvasó-ülése 1927. évi február hó 18-án	74
Első együttes-ülés 1927. évi február hó 25-én	74
Az igazgató-tanács ülése 1927. évi március hó 3-án	77
Rendkívüli együttes-ülés 1927. évi március hó 11-én	77
Ezt az ülést követi az I. osztálynak második felolvasó-ülése	78
A II. osztálynak második felolvasó-ülése 1927. évi március hó 18-án	78
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1927. évi április hó 8-án	78
A III. osztály ülését követte: a nemzetközijogi bizottságnak felolvasó-ülése	78
A IV. osztálynak második felolvasó-ülése 1927. évi április hó 22-én	79

Második együttes-ülés 1927. évi április hó 29-én	79
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1927. évi május hó 6-án ...	80
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1927. évi május hó 20-án ...	81
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1927. évi október hó 7-én ...	81
Az Igazgató-Tanács ülése 1927. évi október hó 21-én	81
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1927. évi október hó 21-én ...	81
Harmadik együttes-ülés 1927. évi október hó 28-án	82
Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1927. évi november hó 4-én ...	85
A II. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1924. évi november hó 18-án ...	86
A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1927. évi december hó 2-án ...	86
Negyedik együttes-ülés 1927. évi december hó 16-án	87
Ezt követi a IV. osztály negyedik felolvasó-ülése	88

IV. Ünnepi beszédek és méltatások.

Concha Győző másodelnöknek a Nemzetközijogi bizottság 1927. évi április hó 8-iki ülésén tartott beszédei	89
---	----

V. Megemlékezések és méltatások.

Mihályfi Ákos búcsúzója Székely István temetésén a Szent István Akadémia nevében (1927. március hó 1-én)	90
Mihályfi Ákos megemlékezése Prohászka Ottokarról (A Szent István Akadémia 1927. évi április hó 29-iki együttes-ülésén)	91
Papp Károly o. t. emlékbeszéde a IV. osztály 1927. évi október hó 21-iki ülésén	93
Mihályfi Ákos osztályelnök megemlékezése Csernoch János bíboros hercegprímásról (A Szent István Akadémia 1927. évi október hó 28-iki együttes-ülésén)	94

VI. Halálozások. ... ..

Szendrei János ravatalánál Balanyi György o. t. búcsúztató beszéde ...	96
--	----

VII. Függelék.

Közlemények kivonatainak fordításai.

1. Ressenouvenir à Jean Csernoch, par le Comte Albert Apponyi, président	97
2. Commemoration de Guillaume Fraknoi, par M. Antoine Aldásy, membre ord.	99
3. La mémoire d'Ottokár Prohászka, par M. Antoine Schütz, membre ord.	100
4. Ressenouvenir d'Etienne Székely, par M. Arnold Pataky, membre ord.	101
5. L'âge et l'auteur du cantique «Notre Mère Bienheureuse». Conférence de M. Joseph Perényi, membre ord.	102

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. s 2. szám, 1925. évi 1. s 2. szám, 1926. évi XI. év.	
--	--

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól ...	K 2.50
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól	K 2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr Apponyi Albert elnöktől ...	K —.80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól	K —.70
Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Függelékül: Lonovics római naplója	K 16.—
A Magyar-Horvát unió felbomlása. Bajza Józseftől	K —.—
A Szent István Akadémiának a Magyar Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése	K —.—

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől	K 1.—
2. sz. A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől	K 1.20
3. « Verworn Miksa pszichonómizmus. Madarász István r. tagtól	K 2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól	K 1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. rész. A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások története. Pataky Arnold r. tagtól	K 2.20
6. « Ismereteink egyneműsége és a hittételek. Horváth Sándor O. P. r. tagtól	K —.—

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól	K 1.20
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordoabeli kialakulása. Király János r. tagtól	K 1.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól	K 1.20
4. « Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól	K 1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól	K 1.60
6. « A közigazgatás és bíraskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől	K 4.20
7. « A pápai udvar lakásvizsgálata a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől	K —.—
8. « Adalékok a káptalanok történetéhez. Báró Forster Gyula r. tagtól	K —.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól	K 1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól	K —.80
3. « Kódexeink legegddái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól	K —.40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyi Ferenc r. tagtól	K 1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól	K 2.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	K —.80
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól	K —.80
3. « A régi Széchenyi-láncidíj anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól	K 1.20
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszentérvület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől	K 1.60
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól	K 1.20
6. « Az ólom öndiffúziója megolvastott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól	K 1.20
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történés törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól	K —.80
8. « A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól	K 1.10
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalsparti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horusitzky Henrik r. tagtól	K 1.30
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refrakcióval. Békésy György vendégtől	K 1.30
11. « Magyar planktontanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja.) Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől	K —.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

1. sz. Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól	K —.50
2. « Emlékbeszéd Jedlicska Párlól. Zelliger Alajos r. tagtól	K 1.20
3. « Emlékbeszéd Nagy Bérinrl. Kiss Albin r. tagtól	K 1.20
4. « Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól	K 1.20
5. « Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	K 1.20
6. « Emlékbeszéd Orvay Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól	K 1.50
7. « Giesswein Sándor emlékezete. Mihályfi Ákos osztályelnöktől	K —.—

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK

XI. RENDES ÜNNEPI-ÜLÉSE 1927. ÉVI DECEMBER 18-ÁN.

I.

MEGEMLEKEZÉS CSERNOCH JÁNOSRÓL.

Gr. Apponyi Albert elnöktől.

Csernoch János egy nagy érseknek, Simor János hercegprimásnak oldala mellett készült, anélkül, hogy tudta volna, későbbi nagy hivatására. Nem hiszem, hogy a fiatal udvari pap és később a primási iroda vezetője akkoriban sejtette volna azt az emelkedést a legmagasabb magyarországi egyházi méltóságra, amelyet a Gondviselés neki szánt. De mindenesetre jó készüllet volt az egyházkormányzat minden szálait egy Simor oldala mellett megtanulni, az ő főpásztori szellemét a közvetlenközelből felismerni. A közülettel való első érintkezése már az én személyes visszaemlékezéseim körébe tartozik. Az 1901. évi választásoknál a katolikus néppárt programjával választatott meg országgyűlési képviselővé. Ez a párt akkor nem örvendett széles körökben nagy népszerűségnek; alapítója, felejthetetlen emlékü Zichy Nándor személyes nimbuszának dacára, kíméletlenül zúdult reája az a közvélemény, amely még egészen az úgynevezett liberális egyházpolitikai reform szellemi büvkörében élt. A reakció képviselőjét, a vallási béke megbontóját látták az új pártban, jogosultságát tagadásba vették, még hazafiságát is meggyanusították. Ez az igazságtalan ítélet később, midőn e párt állásfoglalása a felmerült nehézségekben mindig a szigorúan alkotmányos és nemzeti felfogás szerint igazodott el, alaposan megváltozott, de amikor Csernoch a képviselőházba belépett, még teljes mértékben érvényesült az ellenszenv a párt ellen, amelyhez tartozott. Nemsokára azonban az új papképviselő egyénisége győzött ezen az akadályon. Felszólalásai rögtön magukra vonták az általános figyelmet; mellőzte a kihívó hangot, de nem is kért bocsánatot létezéséért, hanem nyugodt önérzettel, gazdag szakismerettel, tárgyilagossággal és megkapó okossággal szólt hozzá minden tárgyhöz, amelyben magát illetékesnek érezte és ebbe a körbe

tartoztak a nemzeti politika alapvető problémái is. Kevés idő múlva a Háznak legszívesebben meghallgatott szónokai és legkedveltebb egyéniségei közé tartozott, anélkül, hogy valaha a papi méltóság rovására menő pajtáskodást engedett volna meg magának vagy másoknak. Lehet mondani, hogy a néppárt tekintélyének emelkedésében neki nagy része volt; nehéz körülmények közt már akkor tette le a vizsgát a politikai tapintat magas iskolájából.

Első püspökké jelölése, az 1906-ban megüresedett szatmári székre, a közvéleménynek pártkülönbség nélkül megnyilvánult helyeslésével történt, de ő akkor nem volt reábirható a püspöki méltóság elfogadására. A harc, melyet e kérdés körül, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, vele vívtam, legérdekesebb személyi visszaemlékezéseim közé tartozik, az ő szigorú egyházi gondolkozására nézve pedig fölöttéb jellemző. Vonakodása nem volt idegenkedés a püspöki küldetéstől; hiszen ismerte Sz. Pál mondását: *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*; de abban az időben egészsége nem jó állapotban volt és lelkiismerete nem engedte, hogy — amint nekem mondta és végül «az oltár előtt végzett meditatio után» megírta — egy nem tetterős püspökkel nyomorítson meg egy püspöki megyét. Így lett helyette Boromissza Tibor a szatmári püspöki megye főpásztora, akinek nevét tisztelettel említi minden katolikus és minden magyar ember. Mikor egy évvel később a csanádi püspöki szék üresedett meg, Csernoch sem állhatott ellen az általános rohamnak, melynek világi szócsöve ismét én voltam; egészsége is javult volt, úgyhogy korábbi vonakodásának oka már nem érvényesült a régi erővel.

Hogy azután minő eseményeken keresztül jutott el a primási székhöz, azt ecsetelni nem tartozik a mai rövid összefoglaló megemlékezésnek, amely nem akar «emlékbeszéd» lenni, keretébe; de nem is fontos. Így vagy úgy oda kellett jutnia, mert egyénisége őt erre mintegy predestinálta. Talán nincs a katolikus egyháznak hasonlóan fényes és hasonlóan kényes, nagy szellemi és lelki kiegyenlítetttséget igénylő állása. Magyarország primása az egész országban a katolikus hitélet legfőbb irányítója, benne kell hogy megtalálható legyen a szigorú katolikus dogmatikus hitnek és egyházfegyelemnek egész tettereje; ő itt Sion legfőbb őre. De emellett egy vegyesvallású országnak első zászlósa, nagysúlyú közjogi tényezője; kell tehát, hogy működésében, mihelyt az átlépi a szigorúan egyházi kötelességteljesítés körét, minden magyar ember megnyugvást találjon. Itt tehát egyesíteni kell a hitünk változhatlan tanításához való ragaszkodásnak, sőt e tanítás hirdetésének megalkuvást nem ismerő

határozottságát azzal a bölcseséggel és hazafisággal, amely a tények erejét méltányolja és a nemzet életérdekeit soha figyelmen kívül nem hagyja; ezek közt pedig a vallási béke megóvása szinte első helyen áll. Ezek a szempontok igenis összeegyeztethetők; szomorú volna, ha nem így volna, de, emberileg szólva, nagy egyéni kvalitások szükségesek ahhoz, hogy soha se jobbra, se balra kicsúszás ne történjék. Csernoch Jánosról már életében megvolt az ítélet, hogy ő ezekkel a kvalitásokkal kiváló mértékben bírt. Egyes tényekkel szemben hol innen, hol onnan felhangzott ugyan a bírálát: ezt éppen azok kerülhetik ki legkevésbé, akiknél a legtökéletesebb egyensúlyban van meg különböző kötelességek mérlegelése. De egészben véve igazságot szolgáltatott neki mindenki, bízott benne mindenki és halála nem csupán a katolikusoknak, hanem az egész országnak gyászja volt. Az ő nyugodt lelkierője fölötté állott az akciók és reakciók hullámzásain; a forradalmi kormányzatok idején meg tudta óvni állásának méltóságát, az összeomlások után bekövetkezett visszahatások túlhajtásaitól nemcsak tartózkodott, de azokat a keresztény szeretet nevében nyíltan elítélte. A magában véve is nehéz feladat a legnehezebb körülmények közt nehezedett vállaira és e vállak, Isten kegyelméből, melynek forrásából merített mindig, a terhet elbírták. Így lett az egyszerű tót földművelő fiából a fényes esztergomi primási széken a legkiválóbb magyarok egyike és ha ezt az összefüggést kiemelem, úgy az ő szellemében cselekszem. Hiszen ő maga mutatott reá egy végrendeletszerű nyilatkozatban, amelyben magamagát állította oda annak bizonyítékául, hogy e hazában igazán egyenrangú polgártársak voltak nemmagyarajkú testvéreink.

Külön megemlékezésre tarthat igényt ebben a körben a boldogultnak viszonya a katolikus tudományossághoz, melynek előmozdítása egyik főgondja volt. Egyáltalán a lelkiekre, tehát a hitnek és keresztény életnek belsőségére és a tudás mélyítésére fektette a katolikus felvirágzás súlypontját, amint ezt az egyik katolikus nagygyűlést bezáró beszédében tüzetesen kifejtette. A külső körülmények, a politikai helyzet kedvező vagy kedvezőtlenlensége mellékes dolgok ahhoz képest, ami a fő, az pedig a lelkekben él, ott kell hogy éljen. Minden emberi nagyság Istentől jó és csak Istennel fenntartott kapcsolatában tartja meg harmóniáját; de különösen a nagy főpap, a sacerdos magnus a szónak benső értelmében, az oltártól veszi erejét, ott újítja meg azt naponta. Csernoch János ilyen főpap volt, legyen áldott emlékezete.

II.

MEGEMLÉKEZÉS FRAKNÓI VILMOSRÓL.

Áldásy Antal rendes tagtól.

A római vándor, ha átlépi a kereszténység fővárosában a lateráni bazilikának, *omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput* küszöbét, egy emlékművet lát maga előtt, mely a XI. század egyik nagy pápájának, II. Szilveszter pápa emlékének van szentelve. Az emlékmű a magyar nemzet háláját rója le ezzel a pápával szemben, aki alatt történt hazánk felvétele a katolikus egyház kötelékébe és ezzel együtt beleilleszkedése az európai államszervezetbe. A magyar katolicizmus megszületését megörökítő emlékműnek pendantját pedig ott találjuk a tőlünk elszakított régi koronázó városnak, Pozsonynak dómjában, melynek szentélyében annak a férfiúnak sírja fölött emelkedik, aki a reformáció viharai következtében elhanyagolt magyar katolicizmust új életre, új virágzásra fakasztotta, megajándékozva azt örökbecsű művével, az Isteni igazságra vezető kalauzzal.

Ez a két emlékmű a magyar katolikus egyház hű fiának, Fraknói Vilmosnak bőkezűségét hirdeti, aki a magyar történettudománynak élete utolsó leheletéig odaadó munkása volt, aki tudományos munkáival, tudományos alkotásaival a magyar historiographia könyvébe kitörölhetetlenül beírta nevét, aki a magyar történettudománynak az ország határain kívül is elismerést és megbecsülést szerzett.

Ha Fraknói Vilmos történetírói munkásságáról szólunk, elsősorban a Hunyadiak korának, a magyar renaissance és humanizmus nagyérdemű történetírójára gondolunk. És méltán, mert azok közül, akik a magyar renaissance és humanizmus történetével foglalkoztak, senki sem mélyedt be annak kutatásába annyira, mint Fraknói Vilmos. Ábel Jenő, Hegedüs István, hogy csak e két elhunyt nagy tudósnak nevét említsük, e korszakra vonatkozó ismereteinket értékes felfedezésekkel, nagybecsű tanulmányokkal gyarapították, de amit nekik köszönhetünk, az jórészt forrásanyag; míg Fraknói dolgozatai a magyar tudományos és művészi élet e két korszakát poli-

tikai és kulturális vonatkozásaikban a végletekbe menő kutatásokkal világítják meg. Mátyás királynak nagyszabású életrajza, a milleniumi történetnek a Hunyadiak és Jagellók korát tárgyaló kötete, tanulmányai Vitéz Jánosról, Bakócz Tamásról, Janus Pannoniusról, Kazai Lászlóról, a könyvnyomtatás meghonosításáról hazánkban és így tovább, a XV. század második felének politikai, tudományos és irodalmi mozgalmait egészen új világításba helyezik. Olaszországi könyvtári és levéltári kutatásainak súlypontja is e korszak történetére esett, úgy a kulturális, mint a politikai történet terére. A Hunyadiak és Jagellok korára vonatkozó ismereteink mai színvonalát Fraknói Vilmos kutatásai teremtették meg és egyik jelentős eredményük a XV. századbeli magyar diplomáciai történet megvilágítása. Azok a tanulmányok, melyeket e tárgyra vonatkozólag közzétett, a Mátyás király magyar diplomatáiról, Pecchinoli Angelo pápai követ működéséről, nemkülönben forráskiadványai, Mátyás királynak levelezése a római pápákkal a Monumenta Vaticana Hungariae sorozatban. Mátyás külügyi leveleinek két kötetre terjedő gyűjteménye, a nagy magyar királyt mint az európai diplomácia számottevő tényezőjét tüntetik fel, akinek diplomáciai tevékenysége miben sem maradt mögötte annak, melyet elődje Zsigmond rómainémet és magyar király kifejtett. Az a nagyszabású munka, mely a Szent István-Társulat kiadásában jelent meg, Magyarország összeköttetései a szentszékkal, a magyar diplomácia történetének ezt a nagyértékű részét világította meg és oly alkotással ajándékozta meg a magyar tudományos irodalmat, melyhez hasonlót a külföld is csak keveset mutathat fel. Azok a részlettanulmányok, kisebb monographiák és életrajzok, melyek részben Hunyadi János korából merítették tárgyukat, azokat az élet-halál küzdelmeket világítják meg, melyeket hazánk a törökökkel folytatott, de egyúttal a tudományos igazság meggyőző erejével mutatják azt is, hogy a nyugati államok a török veszedelemmel szemben mit köszönhetnek nemzetünknek.

Fraknói Vilmosnak a Hunyadiak és Jagellok kora, a magyar renaissance és humanizmus történetének felderítése körül elévülhetetlen érdemei vannak. Ezekre az érdemekre teszi fel a koronát az a nagyszabású diszmű, mely Fraknói Vilmos bőkezűségéből, utolsó akaratahoz képest Akadémiánk kiadásában a legközelebbi jövőben fog napvilágot látni, a Corvina monographikus története. Fraknói Vilmos, amidőn élete fonala vége felé közeledett, érezte azt, hogy a magyar tudományosságnak egy munkával még adósa maradt. Adós maradt azzal a munkával, amelyhez kutatásai annyi anyagot hoztak napvilágra és amelyet a magyar tudományos világ tőle, mint

arra leghivatottabbtól várt, a Corvina összefoglaló történetével. Ennek a munkának megírására testi ereje már fogytán volt. A fiatalabb szakírók bevonásával kívánta ezért e munkát közrebocsátani, de a fiatalokat megszágyenítő lelkesedéssel maga is résztvett a munka előkészítésében. Ekkor számolt be a Magyar Tudományos Akadémiában kutatásainak azon eredményeiről, hogy a Corvina első nyomai, a Hunyadi János és V. Alfonz arogon-nápolyi király közti szoros diplomáciai összeköttetések révén már Hunyadi János idejére vezethetők vissza. E feltevés helyességét későbbi kutatások vannak hivatva eldönteni, de maga az a körülmény, hogy Fraknói Vilmos, kinek élte napjai ekkor már meg voltak számlálva, azzal a merőben új és meglepő feltevéssel előállott, mutatja ritka energiáját, mellyel a halálos lázzal küzdve, tudományos kutatásait tovább folytassa. Vágya, hogy a Corvina díszmű megjelenését megérje, nem teljesült, de ha ez a munka végső akaratának letéteményese, Kollányi Ferenc tagtársunk szerkesztésében napvilágot lát, Fraknói Vilmos tudományos érdemei egy újabb, el nem hervadó babérlevéllel fognak gyarapodni.

A magyar középkornak alig van oly korszaka, melynek ismeretére Fraknói kutatásai nem derítettek volna új világot. Kutatásai egyaránt átölelik a középkori politikai, alkotmány és egyháztörténeti kérdéseket. A Szent László királyra és Árpád-házi Boldog Margitra vonatkozó tanulmányai csak mellékes gyümölcssei gyanánt tekinthetők történetirői munkásságának. A Hunyadiak és Jagellok kora mellett különösen a XIV. század nagy királyának, Nagy Lajos történetének ismeretéhez nyújtott becses adalékokat, így a Petrarca és Nagy Lajos közti összeköttetésekről szóló tanulmányában. Közleményében Nagy Lajos és Erzsébet királyné levelezéséhez VI. Kelemen pápával és a Mária nápolyi királynéről szóló essayjével. Az a nagy kétkötetes publikáció, mely IX. Bonifác pápa bulláit tartalmazza, az egyház legszomorúbb korszakának, a nyugati nagy egyházszakadásnak ismeretéhez szolgáltat anyagot, mely a magyar nemzet ragaszkodásáról az egyház törvényes fejéhez tesz bizonyosságot, mutatva, hogy a magyar katolikus egyházban a szakadás nem talált talajra. A XVI. század első évtizedére vonatkozó publikációi II. Lajos történetére, a mohácsi vészre és Magyarország akkori állapotára vetnek világot, részben önálló tanulmányokkal, részben forráskiadványokkal. E tanulmányok és kiadványok nemcsak Magyarország beltörténetére vetnek új világot, hanem kellő megvilágításba helyezik Magyarország viszonyát a külföldi eseményekhez is, így a cambrayi ligához.

Fraknói Vilmos egyike volt azoknak a történetíróknak, akiknek munkásságát nem kötötte le kizárólag egy időben körülhatárolt, lezárt korszak. Amíg paptársa, Pór Antal egész életét kizárólag az Anjouk korának szentelte, addig Fraknói a magyar középkoron túl is kiterjesztette munkásságát. Alig van az újkori magyar történetnek olyan korszaka, fontosabb kérdése, melyre munkássága ki nem terjedt volna. Ha fiatalkori műveitől, melyeket mint kezdő theológus és bölcsészethallgató írt, eltekintünk, úgy látjuk, hogy Fraknói történetírói pályája kezdetén a XVII. század nagy magyar egyházférfiának, Pázmány Péternek személye felé fordult. Vele már theologiai tanulmányai befejezte után, mint bölcsészethallgató foglalkozott és amidőn 1864-ben Pázmánnyal foglalkozó első tanulmánya megjelent, már elhatározta magát Pázmány életének megírására. Három kötetes nagy munkája 1868—1872-ig jelent meg, a hazai és külföldi levéltárakban végzett kutatásai gyümölcseként. Fraknói e munka közrebocsátása után is tovább folytatta Pázmányra vonatkozó kutatásait. Tudta maga is nagyon jól, hogy kutatásai nem merítették ki teljesen az anyagot és hogy újabb kutatások munkáját nem egy irányban meg fogják haladni. Ő maga, míg élt, Pázmány Péterre vonatkozó tanulmányok egész sorát bocsátotta közre, melyek Pázmány életének, irodalmi munkásságának, politikai és egyházfejedelmi működésének egyes mozzanatait világítják meg. De ha nagy munkája, különösen Pázmány Péter összes munkáinak és leveleinek megjelenté óta sok tekintetben meg is van már haladva, azért még sem tekinthetjük kizárólag bibliographiai számnak, mert az, aki Pázmány korával foglalkozik, Fraknói munkáját a jövőben sem fogja nélkülözhetni.

A XVII. századra vonatkozó többi tanulmányai és kiadványai Magyarországnak a török uralom alóli felszabadítására és a szentszéknek ebben jutott szerepére vetnek új világot, míg a XVIII. század utolsó évtizedében a francia forradalom hatása alatt nálunk is észlelhető felvilágosodási mozgalmakat a Martinovics összeküvéssel foglalkozó tanulmányai tárgyalják. Ez utóbbiak közül néhány élete utolsó éveire esik, amidőn a politikai események alakulása következtében a bécsi levéltárak aktái szabaddá váltak. Ezek a kutatások azonban úgy véljük, nem zárják le végleg a kérdést, mert vannak a Martinovics pörnek egyes részei, melyeket Fraknói kutatásai dacára sem látunk teljesen tisztázottaknak.

A világháború eseményei terelték Fraknói figyelmét az aktuális politikai kérdések, a hármass szövetség, a monarchia külpolitikai kérdésének tanulmányozására. Ezek a dolgozatok eltérések voltak

a szoros értelemben vett tudományos munkásságtól, az aktuális politika körébe vágnak és bennök a történetíró szemével nézi az eseményeket, megítélésükben csak a történetíró jut szóhoz és talán ez a körülmény okozza azt, hogy ezen tanulmányai az olvasót nem tudják kielégíteni.

Frankói Vilmosnak köszönheti a magyar tudományosság egyes fontos alkotmányjogi és jogtörténeti kérdések tárgyalását is. A nádori és országbírói hivatalról szóló fiatalkori munkájánál, e két fontos közjogi méltóságról kimerítőbb munkát ma sem birunk. A Magyar Országgyűlési Emlékek kiadásával és az ezen alapuló, a magyar országgyűlések történetét tárgyaló munkájával a magyar alkotmánytörténethez szolgáltatott értékes anyagot. Ezek a munkái vetekednek, sőt nem egy tekintetben felette állanak a bajor tudományos akadémia kiadásában megjelenő német birodalmi gyűlésekkel foglalkozó aktapublikációnak. Évekre kiterjedő római kutatásainak eredménye a magyar királyi kegyúri jog története, mely okmánytárával együtt a jog kifejlődését Szent Istvántól Mária Teréziáig tárgyalja. Bizonyos fokig aktualitással bír a magyar királyválasztások történetéről szóló műve, melynek tudományos jelentősége nem annyira abban áll, mintha e kérdésről lezárt képet adna, mint inkább abban, hogy a különböző részletkérdések egész sorára hívja fel a figyelmet, megjelölve a további kutatások feladatait.

De Frankói Vilmosnak jelentősége a magyar történettudományra nemcsak tudományos művében rejlik, nemcsak abban, hogy kezdeményezésére és közreműködésével tudományos vállalatok egész sora indult meg, mint a Magyar Könyvszemle, a Monumenta Vaticana Hungariae, a Monumenta Romana episcopatus Vespriensis. Vannak alkotásai, melyekkel a magyar történettudománynak közvetett úton megbecsülhetetlen szolgálatokat tett. Mint a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának vezetője ő vetette meg alapját a könyvtár levéltári osztályának a magyar nemesi családok levéltárainak letéteményezése által. A Nemzeti Múzeum könyvtárának feladatát, az idegenben és az ország határain belül található Hungaricumoknak a hazai tudományosság részére való megmentését a legtagabb értelemben fogta fel és a magyar nemzeti szellemi élet megnyilatkozásai közé a nyomtatványok és kéziratok mellé az okleveleket is sorolta. Ez vezette őt akkor, amidőn a családi levéltáraknak a Nemzeti Múzeumban örök letétkép való elhelyezését megindította és ezzel a levéltári osztály megalakulását megvalósította. Frankóinak ezt az alkotását a könyvtár vezetésében közvetlen utódai mindobban kifejlesztették és annak consequens keresztülvitelével oly tudo-

mányos kincset juttattak az ország legrégibb kultúrintézetének birtokába, melyhez foghatót a külföld alig tud felmutatni. Ennek az alkotásnak jelentőségét a magyar történettudományra csak az foghatja fel teljesen, aki személyes tapasztalatból ismeri azt a felbecsülhetetlen kincset, melyet az magában rejt.

A másik intézmény, mellyel Fraknói a magyar történettudománynak eléggé meg nem hálálható szolgálatot tett, a Római Magyar Történeti Intézet létesítése, melynek céljaira a saját tulajdonát képező épületet felszerelésével és könyvtárával együtt a magyar államnak ajándékozta, hogy otthont nyújtva az örök városban dolgozó tudósoknak, a római s általában az olasz tudományos gyűjtemények, levél- és könyvtárak átbuvárlását a magyar tudományosság szempontjából megkönnyítse. Ennél az alkotásnál sohasem szabad eltéveszteni szem elől azt a tényt, hogy annak megteremtése — ma már állami tulajdon — magán embernek műve, aki a tudomány iránti lelkesedésből saját vagyonából vetette meg az intézmény alapjait, melynek létesítése voltaképpen már régen az államnak lett volna feladata. Ez az ajándéka a világháború elejére esik és annak folyama, valamint a világháborút követő válságos idők alatt ennek sorsa felett aggódott leginkább. S amidőn megérte azt, hogy az intézet működése megindult, ez a körülmény támogatta benne élete utolsó hónapjában azt a vágyat, hogy még egyszer viszontláthassa az örök várost, hol életének egy részét töltötte, hogy ott hajthassa le fejét örök nyugalomra.

A magyar historiographia írója, ha a XIX. századbéli magyar történetírás történetéről ír, külön lapokon fogja megörökíteni azoknak a nagynevű egyházi férfiaknak működését, akik a magyar történettudományt alkotásaikkal hatalmas lendületben vitték előbbre és beleillesztették az európai tudománytörténetbe. Fejér Györgynek, a Codex diplomatikus megteremtőjének, Horváth Mihálynak, a magyar szabadságharc írójának, aki tudományos munkáinak hosszú során kívül megajándékozott minket Szalay László mellett a magyar történet egész korát áttekintő hatalmas munkájával, Pór Antalnak, az Anjouk kora fáradhatatlan bűvárának, Ipolyi Arnoldnak, akinek a régi magyar irodalomtörténet is oly becses műveket köszönhet. De a XIX. századbéli magyar historiographia legfényesebb lapjai közé azok fognak tartozni, melyek Akadémiánk tiszteletbeli tagjának, Fraknói Vilmosnak munkásságáról fognak megemlékezni.

Fraknói Vilmos tudományos tevékenységét nem akasztották meg sem kora, sem testi erejének lassú elhanyaglása. Az isteni gondviselés különös kegyelme volt vele, akinek kezéből valóban csak a

halál ütötte ki a tollat, mellyel a magyar katolikus egyházat és tudományt több mint 60 éven keresztül szolgált. Valami csodálatos energia lakozott benne, mely őt abban a korban, amelyben mások már rég befejezték tudományos munkásságukat, ő mindig újabb munkára, újabb kérdések tanulmányozására, új irodalmi és tudományos tervek kovácsolására ösztönözte. Ez az energia annál bámulatosabb volt, mert ő maga is jól tudta, hogy a gyilkos kórral szemben, mely szervezetét megtámadta, az orvosi tudomány tehetetlen.

A német katolikus történettudomány egyik nagynevű művelője, Franz Xaver Kraus, néhány nappal halála előtt utolsó bejegyzésként ezeket a szavakat írta be naplójába: «Ach wenn ich noch etwas leben und schreiben könnte.» Fraknói Vilmos is, amidőn halálos ágyán feküdt, minden bizonnyal gondolt azokra a kérdésekre, melyek megoldását még tervbe vette, azokra a tudományos és irodalmi tervekre, melyeket még megvalósítani akart. A magyar történettudományra fájdalmas veszteség, hogy ezek a tervek nem nyertek megvalósulást, de hálát kell adnunk az isteni gondviselésnek, hogy Fraknói Vilmosnak életét oly hosszúra engedte nyúlni, amíg reá is kimondotta, eddig és ne tovább. Ő maga midőn lezárta élete számadását, megnyugvással tekinthetett vissza élete folyására, mert öndicséret nélkül mondhatta, hogy kötelességeit egyháza, hazája, a magyar tudományosság iránt hiven, becsülettel teljesítette. És ha felkészülve utolsó útjára, még egyszer végigtekintett munkái hosszú során, azokra a tudományos eredményekre, melyeket azokban lerakott, azzal a nyugodt tudattal zárhatta le szemét a kórház egyszerű vaságyán örök nyugalomra: Non omnis moriar.

III.

PROHÁSZKA OTTOKÁR EMLÉKEZETE.

Schütz Antal rendes tagtól.

A tudomány mint olyan, nem ismeri a kegyeletet. De a tudomány legelőkelőbb újkori szerveiben, az akadémiákban él egyik pátriárkájuknak, Marsilio Ficino-nak szelleme, aki örökmécsest égett Platon mellszobra előtt. Prohászka Ottokárnak a mi akadémiánk is adósa lett azzal a kegyelettel, mely csak a legnagyobbaknak jár.

Igaz, a nagyság kellő arányozásában a kortársakat akadályozza a nagy közelség s azonfölül sokszor egy szervi hiány: Ha Plotinos szerint csak azért tudjuk meglátni a napvilágot, mert szemünk rokon vele: *ἡλιοειδης*, akkor a nagyság meglátásához is kell bizonyos *μακρόειδης* a szemlélőben; és nem lehet mondani, hogy a nagy idők, melyeket élünk, nagy embereket vagy csak nagyság-értékelő embereket is fölös számmal teremnének. De azért ezen a nemzedéken is teljesedik végzete: amiye nincs, arról annál buzgóbban szó elméleteket, és nem tud megegyezni, miben van az emberi nagyság gyökere és veleje; de vélemény-különbségei veszedelmesen arra konvergálnak, hogy a nagyság és zsenialitás formái mozzanat: nem tartalom, hanem tehetség. Számunkra azonban nincs kétség benne, hogy minden nagyság mértéke a nagy Isten (Ps. 93), és csak azt tisztelhetjük nagynek, aki nagy célokért, örök eszmékért, nagy tehetségeket nagy intenzitással és eredménnyel tudott latbavetni.

Prohászka Ottokárt szabad ezzel a mértékkel mérni. Mi kor-tanui vagyunk annak a példátlan hévnek, tetterőnek, leleményességnek, mellyel ő egy közel félszázados apostoli életnek tartalmává és céljává az Úr Krisztus igazságát és erejét tette. Még gyöngítetlenül azoknak a tüneményes tehetségeknek igézete alatt állunk, melyek a régi evangéliumot az ő egyéniségében, életében és művében új fénnel és új erővel jelenítették meg. S eredményei? Nem az ő nagy szíve dobog-e minden, nem mondom katolikus, hanem minden nemesebb magyar nekilendülésben? Nem az ő fogyhatatlan titokzatos szent tűzéből ég-e legalább egy-egy szikra minden jobb törekvésünkben? Adóztunk és adózunk mi mindnyájan, bel-

sők és külsők annak a *jellemnagyságnak*, mely meggyőződéséért áldozattá tette életét; annak a *szellemnagyságnak*, mely eredetiségével kápráztatott, arányaival lenyűgözött; annak a *kegyelmi nagyságnak*, mely egy hűlő világ közepett következetesen és hőiesen a hitből, a hitben, a hitnek élt.

De mi tudományos testület vagyunk, a mi hódolatunk és kegyeletünk elsősorban a tudásnak szól. S ezen a címen lehet-e, szabad-e Prohászkaiban a közönséges mértéket meghaladó, szekuláris távlatokba állítható nagyságot tisztelnünk!? *Tudós-e* igazában az a Prohászka, akiben mi az apostolt, a szónokot, az író, az élet-szentség nagy stilművészetét ünnepeljük?

Mi teszi a tudóst? Mindenesetre alapvetően a *nagy tudás* és a termékeny elme. Hogy ez Prohászkaiban szokatlan arányokban volt meg, annak bizonyossága az «Isten és a világ», a «Keresztény bűnbánat és bűnbocsánat», «Föld és Ég», «Diadalmas világnézet» mellett az a végeláthatatlan számú bölcséleti, szociológiai, kultúrfilozófiai, hitvédelmi és elmélkedő dolgozat, melyek súlyos köteteket töltenek meg; s ezeken végtől-végig bámulatba ejti a szakértőt épen a szakszerűség, az a biztos fogás, mely az immár őserdővé lett irodalomból mindig a dolgok lényegét emeli ki s amely ennek a kor-nak rohamlépteivel mindig lépést tud tartani, egy félszázados irodalmi tevékenységnek még a legvégén is.

S nem szabad azt gondolni, hogy Prohászkaiban a tudomány csak eszköz: ancilla, ha mindjárt az apostolságnak nemes szolgálója is. Nem; megvolt ő benne a tudományért mint olyanért való intenzív *odaadás*. Első nagy szereplése az első katolikus nagygyűlésen ennek a tiszta tudomány-szolgálatnak fölséges programja volt (lásd Összegyűjtött Munkái XIII. k.: Élet igéi, 158. lap). Mikor egy tehetséges fiatal pap eléje terjesztette kétségét: tudományos vagy lelkipásztorkodó életre adja-e magát, ő a «vagy-vagy» álláspontját elutasította és teljes energiával a «mind-mind» megoldást sürgette. Még utolsó hónapjaiban is egy kiválóan tudományos kérdés, az áldozat-elméletek ismert theologiai problémája foglalkoztatta; utolsó rendszeres följegyzései erre vonatkozó gondolatok és irodalmi adatok. S a gondos történetírás majd megállapítja, mennyi konkrét indítást és biztatást köszönhet neki mai vergődő theológiánk, hány félénken induló theologusnak lett ő nagylelkű révkalauza. Ez a magyarányú *szellemi mecénásság* egymagában elég jogcím volna arra, hogy emléke életben maradjon köztünk.

De megvolt-e benne a *tudományos kutatás páthosza*? az az áldozatos önkorlátozás, mely a tudnivalók és a problémák nagy kozmo-

szának elszántan tud hátat fordítani és vissza tud vonulni egy problémakörnek jól bekerített kertjébe s ott fogyhatatlan türelemmel tud adatot adathoz, gondolatot gondolathoz fűzni, régít megrostálni, újat próbálni, és egész ambícióját abban látni, hogy elődei-nél valamivel tovább szövi az értésnek egy-egy szálát. Ezeknek szól a tudomány elismerése, és közülük azoknak jár ki a fejedelmi korona, akik nemcsak régi szálakat szőnek tovább, hanem új kérdéseket tesznek föl és új feleleteket adnak.

S *mi az az új*, amit Prohászka adott a tudománynak? Mit mondott ő, amit a tudomány eddig nem tudott? Ez a kérdés mint nyaldosó hullám a szirthez, odakúszik Prohászka Ottokár emléké-hez is; s ez a hely s ez az alkalom sürgeti a feleletet.

Charakterológiai meggondolás a *tudósoknak* — értem a kutató tudósokat — *két fajtáját* találja. Az egyikbe tartoznak azok, akik lemondanak arról, hogy eleven érintkezésben maradjanak az eleven valósággal, akik az élet hullámnzó nagy óceánjáról visszahúzódnak — Robinson szigetére, ha romantikusok, műhelybe, ha a száraz tudósok fajtájából való, és ottan rendületlenül róják a forgalmi és rendszeri ismerés, a módszeres kutatás archimedesi köreit. Nos, Prohászka nem ebből a fajtából való.

Ő a valóság egészével való eleven kontaktusról sohasem mon-dott le; az ő átfogó és rendkívül fogékony lelkében mindig ott hul-lámnzótt és duzzadt az életnek egész árja, nagyvilág és lelkiség, eszme és akarás, gondolat és alakítás, föld és ég, természet és kegyelem, múlt és jövő; s életével és művével, tetteiben és tanításában, szavával és írásaival oly alkotást hozott létre, «*al quale ha posto mano e cielo e terra*». Ebbe a típusba tartoznak a látók és alakítók; *látói* új termékeny eszméknek, megsejtői új világoknak és új távlatoknak, szerencsés szövői azoknak a titkos aranyszálak-nak, melyek eleven egységbe kapcsolják a részt az egésszel, az eszmét a valósággal, a természetet a kegyelemmel; *alakítók*, kik a meg-testesülés titkának visszhangját és mintegy folytatását állítják bele a világba, kik a legmélyebb meglátásoknak, a legsúlyosabb eszméknek fogható alakot tudnak adni, akik a gondolatot megtöltik étellel és erővel, akik a részekben mindig meg tudják szólaltatni az egészet.

S itt kell keresnünk azt az újat, amit Prohászka hozott. Ő a látónak vátesi biztonságával és az alakítónak hódító heroizmusával megmutatta, mi az örök evangélium követelése itt és most, a magyar történelemnek ezen a válság-napján; tanítással és tettel tudta értelmezni az isteni igazságot ennek a kornak és ennek a népnek jelen

fázisában; tudott utat mutatni s utat törni, mely a multnak szakadó partjairól átvezet a jövőnek virágos mezőire. Ez az új út, amit ő hozott: az örök igazságnak időszerű hű értelmezése.

Erre a föladatra úgy volt képesítve, mint aligha még valaki kortársai közül, főként három követelménynek ritka harmonikus találkozása következtében: rendkívül finom, biztos és gazdag szenzóriuma volt Istennek a természetben, a kinyilatkoztatásban és a történelemben érvényesülő jelenléte és fölsége iránt, sajátos *misztikai érzék*, mely fogható valóságnak tapasztalta és élte át Istent az ő műveiben és tetteiben, a természetben, az életben, a kultúrában, az emberekben, s főként a hitnek kegyelmi világában; volt aztán átfogó, termékeny és hajlékony *elméje*, mely eleven szinthézisbe tudta szőni az elméleti és gyakorlati létkérdésekre vonatkozó összes irányokat és áramokat; s végül volt páratlan *alkotó tehetsége*, mely ama *μυστικόν*-t és *λογικόν*-t szinte eidétikus közvetlenséggel, eleven-séggel, színességgel tudta meglátni és megláttatni.

Ez a Prohászka életének és művének titkos kútfője; ez tudományos egyéniségének is kulcsa. Egy alkalommal az ő zseniális módján egy ismert mondásnak ezt a fordulatot adta: *Theologus sum et nihil divini a me alienum puto*. S ez ő: Theologus abban a fölséges ima-életben, mely töretlen vonalban mint *via regia* húzódik végig életén, gyermekkorától sirjáig. Theologus, mikor a theologia Janus-arca értelmében egyfelől a hittudományt új, nemsejtett kapcsolatba hozza az egyéni hitérettel (Elmélkedések, Élővizek, Magasságok felé stb.), a társadalmi és kultúrérettel (Kultúra és terror, Korunk lelke), másfelől a világi tudományokat a hitnek osztáriusaivá és akolithusaivá teszi (főként Föld és Ég, Diadalmas világnézet). Theologus akkor is, mikor bölcséleti dolgozataiban egyre növekvő határozottsággal hangsúlyozza a fogalmi ismeret fogyatékoságát és az élet primér jellegét. «Az ő gazdag lelke a gondolkodást az élet egy hullámának, szervének fogta föl; éles elméje épen átható erejénél fogva meglátta, mennyire mögötte maradnak legkiválóbb fogalmaink is annak a valóságnak, melyet az ő misztikus lelke megtapasztalt és művészi géniusza megsejtett» (Ö. M. XIV. k.: Az elme útjain, Bevezetés).

A csak-tudós, különösen a száraz-fajta, megteheti, hogy a XIX. századból ránkmaradt kritikai ideál szellemében Prohászka életeművéből kimacerálja a csontokat, és aztán majd nem talál benne újat, olyanformán, mint aki a Divina Commedia tartalmi kivonatán konstatálja, hogy ami ott theologia, filozófia, asztronómia, stb. rubrikája alá foglalható, az mind ismert dolog. S mégis azok a

tudósok, akikkel szemben Dante állítólag nem mondott újat, azok a filologusok, asztronomusok stb. a tudománytörténet lapjai közé préselt szárított növények lettek; a Dantek, Platonok, Ágostonok pedig élnek. A csak-tudósnak az a tragikuma, hogy tulajdon tevékenységével önmagának sirásója; arra dolgozik, hogy elévüljön, amint elégikusan fölpanaszolja egy Renan is. Az igazi látók és alakitók műve pedig halhatatlan, mint maga a *génusz*, mely belőlük szól. A génusz nem okvetlenül tünteti ki a tudományt azzal, hogy feléje is fordul varázsvesszejével. De ha megteszi, életcsírákkal termékenyíti meg, melyek folyton új életet érlelnek. Így élődik Perikles korának génuszán az alexandriai kor, így bányász az alkotó nagy geológiai korszakok lecsapódásaiból a technika és szorgalom.

Ez a Platonok, Ágostonok, Newman-ek, Prohászka nagysága; nagyság, melyet ki nem mér és ki nem merít egy irány vagy terület, mert egyetemes, mint az univerzum, melynek szívverése dobog bennük, termékeny és mély, mint az élet, melynek árja zúg lelkükben.

Ép ezért a nekik kijáró hódolatot és kegyeletet nem fejezheti ki egy ténykedés vagy testület. A római San Pantaleon szentélyében Kalazanci szent József tetemeit tizenkét művészi örökmécses virrasztja: fiainak minden egyes tartománya készítettett egyet és látja el állandóan olajjal s mindegyiknek fölirata hirdeti rendeltetését — képviselni egy-egy piarista rendtartomány hódolatát a nagy alapító iránt Ego ardeo pro provincia Hungariae, Liguriae, Cataloniae stb. Abban a mauzoleumban, melyet a magyar katolicizmus, sőt a magyar nemzet hálája és kegyelete emel Prohászka emlékének, sok ilyen örökmécsesnek kell majd égnie; közöttük annak, melyet a Szent István Akadémia, a magyar téreken a hívó tudomány hivatott kollégiuma készített és lát el a kegyeletes emlékezésnek olajával; és annak fölirata lesz: Ego ardeo pro provincia Artium et Litterarum — Prohászka génusza előtt én képviselem a tudománynak, az ő tudományának, a hívó, a szentélybe való tudománynak hódolatát.

IV.

MEGEMLEKEZÉS SZÉKELY ISTVÁNROL.

Pataky Arnold rendes tagtól.

1927 február hó 27-én az isteni Gondviselés elszólította az élők sorából dr. Székely István pápai praelatus, nagyvárad apátkanonokot, a Kir. Magyar Pázmány Péter Tudomány-Egyetemen az újszövetségi szentírástudomány nyugalmazott nyilvános rendes tanárát, a II. osztályú magyar polgári érdemkereszt tulajdonosát. Midőn a Szent István Akadémia a magyar egyházi tudománynak a jelen esztendőben elhalálozott nagyjairól emlékezik meg, úgy érzem, hogy ezen megemlékezés során egészen különös hely illeti meg dr. Székely Istvánt, ki évtizedeken keresztül volt a Szent István-Társulat tudományos osztályának oszlopos tagja, majd a Szent István Akadémia megalakulása s Dudek János rövid osztályelnöksége után, míg egyre súlyosbodó betegsége ennek a díszes állásnak betöltését számára lehetetlenné nem tette: az Akadémia első osztályának osztályelnöke, majd az Akadémia másodelnöke. Nem az a feladatomban, hogy a mostani alkalommal dr. Székely Istvánról emlékbeszédet tartsak; nagy és nemes alakját most csak egy szempontból akarom megvilágítani, abból a szempontból, mely őt a magyar tudományos élet legnagyobbjai közé emelte, a magyar theologiai tudomány terén pedig működését sok tekintetben úttörővé és korszakot alkotóvá tette: mint *tudóst* akarom néhány szóval jellemezni. Székely István *tudós* volt és ennek a szónak legszebb, legtökéletesebb értelmében volt a theologianak művelője.

Épen ezen a helyen, a Szent István Akadémia első ünnepi ülésén, 1916 március 23-án «A tudomány hajdan és most» című nagyszabású felolvasásában Székely István nagyszerűen vázolta a modern theologiai tudomány mibenlétét és feladatát. Nem tehetek jobbat, mint hogy erre vonatkozólag néhány gondolatát újból fellelevenítsem, mert Székely István szavai valósággal klasszikus programját adják a mai kor igazi theologusai működésének. «A mai theología nemcsak hittudomány, hanem a vallás tudománya; a hit- és erkölcsstan tudományos tárgyalásán kívül különféle történelmi és

filozófiai, részben nyelvészeti és jogi természetű tudománysszakok gyűjteménye. A vallást nem elszigetelten tárgyalja, hanem az egész szellemi élettel való összefüggésében. Azért bevonja vizsgálódásai körébe a vallással érintkező összes tudományos kérdéseket s átveszi a rokon tudományok módszereit... Általában a modern tudományos theológia nem ássa be magát a hagyományos részletekbe és skolasztikus formulákba, nem appellál ott, ahol a vallás tudományos feldolgozásáról és igazolásáról van szó, egyszerűen a hitre, hanem felhasználva a történeti és filozófiai tudományok eredményeit, azon fáradozik, hogy a vallást mint a szellemi élet és művelődéstörténet egyik legfontosabb tényét és tényezőjét, az emberi nem erkölcsi nevelőjét, minden oldalról tudományosan megvilágítsa, a többi tudományokkal összeillessze s a legmagasabb tudományos műveltségre nézve is elfogadhatóvá tegye».¹

És dr. Székely Istvánnak egész tudományos működése ennek a programnak hűséges, szó szerint vett megvalósítása volt. Ifjúkoromnak legszebb emlékei elevenednek meg lelkemben, midőn visszagondolok arra az esztendőre, midőn immár több mint negyedszázaddal ezelőtt a Boldogultnak tanítványa voltam, midőn láttam és napról-napra tapasztaltam, mily óriási és széleskörű ismeretet egyesített ő a legnagyobb alapossággal és precizitással. A bibliai tudományok tanára volt és idézett felolvasásában ő maga így jellemezte a bibliai tudomány feladatát: «A bibliai tudományok ma már a szentkönyvekkel s a bibliai történettel és régiségtannal kapcsolatban kénytelenek kiterjeszkedni az ókori népek, egyiptomiak, asszírok, babilóniak, perzsák, úgyszintén a hellenista országok és részben Róma történetére. A Biblia irodalomtörténete és magyarázata széleskörű történeti, nyelvészeti, régiségtani és összehasonlító vallástudományi felszereléssel dolgozik».² Valóban, dr. Székely Istvánnak úgy egyetemi előadásai, mint irodalmi művei ily szellemben, ily terjedelemben művelték a theológiát. Ebben igen nagy segítségére volt szinte páratlan tudományos felkészültsége, nemcsak a szorosan vett theológiai tudományok terén, hanem egyszersmind az azzal rokon világi tudományokban is, és nagy nyelvismerete, mely magyar anyanyelvén kívül egyformán tökéletesen bírta a német, francia, angol, olasz és latin nyelvet, és amennyire a bibliai tudományok műveléséhez szükséges, a görög és a keleti nyelveket is.

Irodalmi munkásságát még nagyváradi theológiai tanár korában kezdte. A Hittudományi és a Bölcséleti Folyóiratban, a Magyar Sion-

¹ A Szent István Akadémia Értesítője, 1916. I. évf. 1. sz., 40., 41. l.

² U. o. 40. l.

ban és a Katholikus Szemlében megjelent számos értékes tanulmánya általában a biblikus tudománynak történeti kérdéseivel foglalkozik; ezek közül könyvalakban is megjelentek: «Az emberi nem kora és a Szentírás» és «Az emberi nem régisége történelmi és őstörténelmi szempontból». Mint a két dolgozatnak címe is mutatja, Székely azokban a bibliai őstörténetnek legkényesebb kérdéseire nyúl. Jellemzésül megjegyzem, hogy «Az emberi nem régisége» c. munkája igen széles geológiai alapon áll, annak terjedelmes részei a szerzőnek alapos geológiai és palaeontológiai ismereteiről is tesznek tanúságot. Mindkét könyv a múlt század nyolcvanas éveiben jelent meg; de Székely még évtizedek múlva is, svájci gyalogolásai és glecsertúrái közben, midőn az Alpesek nagyszerű panorámájában gyönyörködött, sokszor szeretett visszaemlékezni geológiai tanulmányaira. Ugyanabban az időben, midőn a nagyváradi theológiai főiskolán a biblikus tanszéket átvette, dolgozta ki ezen a tanszéken elődjének, dr. Karsch Lollionnak biblikus kézikönyveiben a Szentírás sugalmazottságáról és emberi hitelességéről szóló részeket (Szentírási apologetika. Nagyvárad, 1892). Midőn pedig a kilencvenes években Magyarországon is a napi sajtóban és könyvekben egyaránt egyre fokozottabb mértékben indult meg a harc a kereszténységnek nemcsak egyik vagy másik tétele ellen, hanem annak történeti és bölcséleti alapjai ellen, midőn főleg Renan Ernőnek «Jézus élete» c. tudományos mezbe öltöztetett, de valójában igen felületes munkája a magyar olvasóközönség körében is egyre több hivat szerzett a racionalizmusnak, Székely megírta egyik legnagyobb szabású művét, «A Szentírás apológiáját» (Nagyvárad, 1891). A munka 707 oldalra terjed, és még mindezt páratlanul áll a magyar irodalomban. Egyetemünk hittudományi kara ezt a művet pedig a Horváth-féle nagy jutalomra találta méltónak. Székely ebben a munkájában a művelt nagyközönséget akarja bevezetni a szentírási tudomány problémáiba, rendkívül élvezetes előadásban beszél a szentkönyvek isteni és emberi (történelmi) tekintélyéről és eredetéről, az ó- és az újszövetségi kánon történetéről, kitűnő összefoglalásban adja a bibliai racionalizmus történetét és cáfolatát annak kezdetétől Renanig, majd a szentkönyvek tartalmából tárgyal részletesebben néhány igen fontos kérdést, hogy azután a könyvet Izrael népének történetével, Jézus életével és a kereszténység eredetének tárgyalásával fejezze be. A könyv hézagpótló volt abban az időben, és valóban nagy szolgálatot tenne a biblikus tudomány népszerűsítésének, aki ezt a munkát — egyes pontjait az újabb nagy biblikus fölfedezések megvilágításában átdolgozva — újból hozzáférhetővé tenné a magyar olvasóközönségnek.

Erre az átdolgozásra különben az útmutatást részben maga dr. Székely adta meg, midőn 1908. évi rektori beszédének anyagát («A bibliai kritika főbb kérdései korunkban») a bibliai irodalomtörténet és a vallástörténet tárgyköréből vette.

1898-ban dr. Székely az egyetemen az újszövetségi tanszékét foglalta el. Új, diszes állása csak újabb munkára sarkalta. 1902-ben jelent meg «Hermeneutica Biblica Generalis» c. munkája, melyen akkor már évek hosszú során keresztül dolgozott. Székely mindenben szerette a nagyszabásút és ellensége volt a közepszerűségnek. Ez a műve is, terjedelmét tekintve, a legnagyobb bibliai magyarázatban — 446 oldal —, mely szerzőjének nevét a theologiai világirodalomban is ismeretessé tette, latin nyelvezete pedig a klasszikusokat juttatja emlékezetünkbe. Ez a munka a legmagasabb egyházi fórum figyelmét is reáirányította Székelyre. — Alig hogy ezt a művét befejezte, máris új, a theologiai irodalomban hégzpótló műnek megírásához fogott. Tizenegy évig dolgozott szakadatlanul, míg nyilvánosságra bocsátotta «Bibliotheca Apocrypha» c. nagy latin művének első kötetét, mely 1913-ban jelent meg. Székely felismerte, hogy az ószövetségi zsidó vallás és a keresztény vallás természetfölötti eredetének tudományos bizonyításában mily roppant fontosságúak az ú. n. bibliai apokrif könyvek, a Kr. e. II. és I. században, továbbá az első keresztény századokban (I—IV. sz.) létrejött irodalmi termékek, melyek tartalmuknál vagy a koholt szerző nevével fogva bizonyos hasonlóságot mutatnak a bibliai könyvekkel, de nincsenek sugalmazva. Ezek a könyvek nagyszerűen világítják meg azt az eszmevilágot, azokat a vágyakat és reményeket, amelyek világában a kereszténység isteni Megalapítója fellépett, és épen természetüknél fogva nem egyszer ékes tanui az ó- és az újszövetségi szent könyveknek. Székely bámulatos türelemmel kutatta fel az egyes apokrif könyvek emlékeit: tanuit, kézirateit, kiadásait, csinálta meg azoknak tartalmi kivonatát, állította össze azoknak tanait és így állapította meg keletkezésük körülményeit. A tervezett második kötet és az újszövetségi apokrif könyveket tárgyaló irodalomtörténet — mely utóbbinak kidolgozását a Boldogult épen reám bízta, bár kéziratban megvan — a közbejött világháború miatt, sajnos, nem láthatott napvilágot.

Az ószövetségi apokalyptika tanulmányozása arra vezette Székelyt, hogy az újszövetség egyetlen próféta könyvét, a Jelenések könyvét is beható magyarázat tárgyává tegye. Ez a nagyszabású kommentár azonban szintén csak kéziratban van meg, bár teljesen nyomdakész. A világháború és az utána következő forradalmak

minden nagyobb tudományos munka megjelenését jó időre lehetlenné tették. De ennek a nagy tanulmánynak volt a gyümölcse a Religióban és azután különlenyomatban is megjelent munkája: «A kisázsiai János és művei» (Budapest, 1916), mely a biblikusok előtt jól ismert «Szent János-kérdést» oldja meg biztos kézzel, óriási forrástanulmány alapján — «Szent János Apokalypsisa és a világtörténet» c. nagyszabású felolvasása a Szent István Akadémiában (1917) — és Székelynek a Magyar Tudományos Akadémiában tartott székfoglaló-előadása: «Az apokalyptika a világirodalomban». Székely azt tervezte, hogy az Apokalypsis magyarázata is egyik száma legyen az «Exegetikai tanulmányoknak», melyeket az evangéliumok egyik legszebb és általa legjobban szeretett részének, «A hegyi beszédnek magyarázatával» indított meg 1913-ban, de, fájdalom, ez a kívánsága már nem valósulhatott meg.

Székely figyelmét teológiai tanárságának kezdete óta lekötötte az újszövetségi kortannak két rendkívül érdekes, de nagyon bonyolult kérdése: Krisztus születésének és halálának éve. A tudománynak igen nagy hasznára az első kérdést Székely még ki tudta dolgozni. 1922-ben jelent meg — ismét óriási előtanulmányok és főleg forráskutatások alapján — «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» c. 243 lap terjedelmű munkája. Aki érdeklődik a biblikus tudományos munkálkodás módszere iránt, annak bátran kezébe lehetne adni ezt a könyvet: «Tolle, lege». A római és a zsidó történelemnek azon korbéli legaprólékosabb adatait fogja ott találni a legalaposabb tudományos feldolgozásban; a Heródes halálára vonatkozó adatok, az Antipás-pénzek tanúsága, az Augustus-féle összeírás, a Quirinius-féle népszámlálás, az Augustus-korabeli szíriai helytartók története, sőt bonyolult csillagászati számítások lepik meg az olvasót és kötik le figyelmét mindvégig. — Ugyanily alapossággal dolgozta fel Székely a Krisztus halálára vonatkozó történelmi adatokat is, de ez a nagy munkája is csak kézirat maradt.

Székely István azonban nemcsak a biblikus tudományokat művelte: szerette és művelte a bölcslelettudományt is. 1902 óta elnöke volt az Aquinói Szent Tamásról nevezett bölcséleti társaságnak; az elnöki tisztségre pedig méltóvá tette az a működése, melyet a bölcslelettudományi irodalom terén még Nagyváradon kifejtett volt. Ebből az időből csak három munkáját említem meg röviden: «Monismus és dualismus a filozófiában», «Erő és anyag», mely utóbbi a természetbölcsületnek egyik legérdekesebb problémájával, az anyag szerkezetének kérdésével foglalkozik, — és «Ösztön és ész» c. két nagy kötetre terjedő művét (Nagyvárad, 1897), mely magyar nyelven a legnagyobb

állatlélektan, és főleg a múlt század végén olyannyira divatos rideg, anyagelvű darwinista elmélettel veszi fel nagy sikerrel a harcot. Sőt Székely még később is szívesen vissza-visszatért a filozófia terére, nemcsak az Aquinói Szent Tamás Társaságban tartott felolvasásaival és szakszerű hozzászólásaival, hanem a forradalmak lezajlása után megírta «A forradalmak útja és a keresztény politika» c. társadalomtudományi munkáját is (Budapest, 1921), 1924-ben pedig Madách Imre születésének századik évfordulóján a Szent István Akadémiában «Az Ember Tragédiájának történelembölcseletéről» tartott felolvasást.

1921-ben a Szent István-Társulat több más biblikussal egyetemben dr. Székely Istvánt is felkérte az új magyar Szentírásfordítás és magyarázat elkészítésére. Székely nagy örömmel és teljes lelkesedéssel fogott a munkához és 1925 végéig elkészült a négy evangélium fordításával és magyarázatával. Székely ebbe a munkájába belevitte a biblikus professzornak teljes szeretetét tárgya iránt és egy egész életen keresztül gyűjtött tudományos ismereteit. Még a Jelenések könyvét szerette volna lefordítani és megmagyarázni, de a Gondviselés másként határozott. Az évtizedeken keresztül szakadatlanul és teljes erejének megfeszítésével végzett munka megőrizte szervezetét; Szent János evangéliumának magyarázata után kihullott kezéből a toll. A biblikus tanár szebben, méltóbban nem fejezhette volna be működését, mint «a szeretett tanítvány» evangéliumának fordításával és magyarázatával...

Mélyen Tisztelt Akadémia! A rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt nem méltathatom bővebben Székely műveinek nagy, tudományos értékét, sem nem szólhatok részletesebben arról a bámulatos tudományos lelkiismeretességről, alaposágról és precizitásról, arról a kristálytiszt, világos előadásról, mely Székelynek úgy előadásait, mint írott műveit jellemzi, még ott is, ahol a legnehezebb tudományos kérdéseket fejtegeti; legyen elég, hogy ezekre a kiválóságokra ezzel a néhány szóval rámutattam.

Ime, M. T. Akadémia, néhány virágszál dr. Székely István tudományos működésének jellemzésére, melyeket az ő egykori hálás tanítványa, majd tanártársa és legutóbb az újszövetségi tanszéken utódja, akart emlékének szerény koszorúba fonni. Székely István eltávozott körünkből, hisszük, hogy ő már az örökkévalóság fényében szemléli azokat az örök igazságokat, melyeknek itt a földön oly hűséges sáfára és hirdetője volt. Az ószövetségi Jób pátriárkával mondjuk mi is: Isten adta őt nekünk, Isten vette őt el tőlünk, — legyen áldott az Úr neve! De legyen áldott az Úr neve azért is,

hogv a magyar tudományos életnek dr. Székely Istvánt megadta, ki annak ragyogó csillaga volt és legyen is még igen sokáig. Tanításával, nemes példájával tovább is köztünk él, — adja Isten, hogy imáival eszközölje ki azt is az Úrtól, hogy áldott nyomdokaiba, az ő szellemében a magyar theológiai tudománynak még igen sok művelője lépjen!

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A misztikus természetszemlélet alapjai.

Kühár Flóris r. tag 1927. évi május hó 6-iki székfoglaló előadásának tartalmi ismertetése.

Kimutatta azt, hogy a természetszemléletnek az a módja, mely a Naphimnuszt szülte Assisi Sz. Ferencnél, nem a XIII. században keletkezett, hanem jól kimutatható szentírási és patrisztikus forrásaiból az egész középkoron átvonul; helytelen tehát a középkor misztikusait egy *weltflucht*-os sémába beszorítani. Feltűnő, hogy a fiorettiéhez szellemben és tartalomban hasonló legendák előfordulnak már Sz. Gellért Vita-jában (XI. sz. I. fele) és Eadmer canterbury-i szerzetes Sz. Anzelmről szóló életírásában.

A misztikusok természetszemléletének egyes vonásait Ruysbroeck, Blossius, folignoi Sz. Katalin, Sz. Terézia műveiből lehet szemléltetni. Kiemelkedő jegyei ennek a szemléletmódnak a *közvetlenség*, mellyel a természetben Isten vonásait látják — a következtető gondolkodás formái nélkül; a természetnek *Istenben, mint ősforrásban, egységben való* megpillantása, mely a platoi eszmetanra, közelebbről a keresztény *exemplarismus*ra támaszkodik. A természet egyes adatai ezek szerint *jelképei, jelei* a szellemi és isteni világnak. A misztikusok sajátos módon élik át az Istennek a természetben *jelen-valóságát*.

A misztikusok természetszemléletének *kialakulásában* három fejlődési fok van a tisztulás, megvilágosodás, egyesülés misztikus fokok szerint. Lucie Christine naplója tájékoztat erről csodálatos lélektani finomsággal. (1883. május 6-ról.) A léleknek ezekben fel kell emelkedni az érzékitől a szellemiig; a szellemben és az anyagban egyformán fel kell fedeznie az Isten vonásait (szépségét, jóságát), végül az egész természetet ősforrásában, Istenben, szemléli.

Ez a szemléletmód formai és tartalmi elemeivel a középkori szellem két nagy oszlopára támaszkodik: *Ps. Dionysios Areiopagitara* és *Sz. Ágostonra*.

Ps. Dionysios sajátos misztifikációval szerezte óriási tekintélyét,

melynek a VI—VIII. századtól egy évezreden keresztül ellenmondás nélkül hódoltak a kereszténység legnagyobbjai. A Szentírásban említett apostol-tanítvány nevében adta ki műveit. Forrásai főleg az újplatonikus Plotinos és Proklos. Bár az újplatonizmus nemlétnék, árnylétnék nézi az anyagi természetet, Ps. Dionysios a szentírási teremtetésfogalom, az anyagi világnak az Istentől való eredettetése átsegíti azokon a nehézségeken, melyek a természet értékelése ellen a neoplanizmusból származnak. Megtartja megfelelő átalakítással az újplatonikus emanatio-t, de *teremtő áradásként* fogja fel. Ezért az egész természet az Isten létfölöslegének kiadása, az anyag is és ez is az Istent revelálja. Az isteni *jelenlét* hat át minden valóságot. A természet az Istenre mutat. Ps. Dionysios nemcsak az értelmi következtetés útját használja az Isten és a világ viszonyának kifejtésére, hanem előszeretettel teszi meg a természet jelenségeit az Isten és a szellem *jelképeivé*, szimbolumaivá. Ez a *felfogása döntő hatású a középkori művészet természetábrázolására*. Ps. Dionysios a misztikus élet fejlődési fokait a természetszemléletre is alkalmazza.

Nála egy századdal korábban nyugaton Sz. Ágoston ugyancsak az újplatonikus eszmeáramból merít és a természetszeretetet *etikai* szempontból is mérlegeli. A természetnek Istenhez való viszonyában nála is a teremtetés eszméje a sarkpont. Az Isten a maga egységes egészével tölt be mindent. Ágostonnál a természet nem pusztán szimboluma az érzékfölöttinek, hanem *hasonlata, analógiája*. Az *analogia entis* mélyértelmű tana lehetővé teszi, hogy az Isten benső életét a természet jelenségei által a léthasonlóság elvével kutassa. Ő alakítja ki teljesen a keresztény *exemplarismust* azáltal, hogy a platói ideákat a Logos-ba, Verbumba helyezi, ahol «omnia unum sunt et magis unum est et una vita est». A misztikus természetszemlélet útját és végét édesanyjával, Sz. Monnikával való ostiai párbeszéde szemlélteti (Conf. I. 9. c. 10.).

Ezek az eszmék sugározták be a középkor és újkor keresztény természetszemléletét és a misztikus élmény *tartalmában* is ezek jelennek meg. A misztikus élménymód pedig sajátos, a normális ismeretet meghaladó «érintése az Istennek», melynek leírását Sz. Ágoston is, Ps. Dionysios is megkísérlik.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

A «Boldogasszony anyánk» kora és szerzője.

Perényi József r. tagnak 1927. évi december 2-án tartott előadása.

A *Boldogasszony anyánk* kezdetű egyházi ének újabb időben akkor kezdett igazán népszerűvé lenni, amikor Bogisich Mihály Budapest-budavári plébános a múlt század nyolcvanas éveiben Budavárának főtemplomában bemutatta, majd pedig 1888-ban *Őseink buzgósgája* c. imádságos és énekeskönyvében kiadta. A pompás dallamú és a magyar lélekbe markoló szövegű ének csakhamar közismertté, közkedvelté lett és a köztudatba mint ősrégi magyar szűz Mária-himnusz ment át. Hogy ez az ének valójában ősrégi lehet, megerősítették az irodalomtörténétírók is, akik majdnem kivétel nélkül valamennyien Toldy Ferenc után indultak és az ének korául részben a XVII. vagy a XVI. századot mondták.

Toldy Ferenc A magyar költészet kézikönyvében közölte az éneket és az eleje irt bevezető sorokban mondja : «Alig kételkedhetünk, hogy e század (XVII. század) katolikus énekeskönyveiben azok, melyek mint «régí énekek» adatnak a XV., a többiek a XVI. századból valók. Most a nagy forradalmi harcok korában, midőn a nemzeti szabadság s a vallás-szabadság volt a támadók zászlaira írva s ezek Bethlen és I. Rákóczi-György alatt többnyire diadalmasan járták be a hazát, a fenyegetett katolicizmus új buzdulását, a régi egyház vallásos költészete új és határozottan hazafias és nemzeti lendületet vett. S e benső egyesülése a vallásnak és honszeretetnek jellemzi e kor katolikus költészetét». Ezt az új irányzatot mutatja be Toldy egy karácsonyi énekkel («Kegyelmesen halljad, kéréseink fogadjad» stb.) és a Boldogasszony anyánk kezdetű énekkel, meg a Szent István királyhoz c. («Ah, hol vagy magyarok Tündöklő csillaga» stb.) énekkel.

Imre Sándor «A magyar irodalom és nyelv rövid története» c. munkájában a XVII. századi kath. egyházi énekekről írván mondja : «Ez énekek közül sok van, kivált régiebb és bizonytalan eredetű, mely természetesége, egyszerűsége, vallásos érzések mélysége, valódisága által, százado-

kon át kedvességben maradt. Ilyenek a Szűz Máriához és Szent István királyhoz intézett ismeretes énekek».

Tárkányi Béla «A vallásos költészetről» c. akadémiai székfoglaló értekezésében a Boldogasszony anyánk kezdetű éneket «törökvilági ének»-nek mondja.

Horváth Cyrill «A régi magyar irodalomtörténete» c. nagy munkájában közöl egy részt a himnusból, «mely a XVII. században a Patrona Hungariae eszméjét világosabban és magasztosabban fejezi ki, mint valaha».

Beöthy Zs. Képes irodalomtörténetében Erdélyi Pál szól a XVII. századbeli kath. énekköltészetéről: «Van a kath. egyházi költészet fájának egy hervadatlan virágokkal ékes ága, a Mária-kultusz lírája. S ebben a magyar katolicizmus nagy dicsőséget szerzett egyházi költészetének. Nem csupán a Mária-daloknak magasan szárnyaló ihlete által, hanem azoknak erőteljes nemzeti jelleme által is. Midőn a Patrona Hungariae dicsőséges alakját énekelték meg szent himnuszokkal és énekekkel, nemzeti érzések méltán emelkedik a protestáns ének hazafisága mellé».

Dr. Joh. Heinr. Schwicker: Geschichte der ungarischen Litteratur így emlékszik meg a XVII. századi egyházi énekekről: «Diese katholischen Gesänge kennzeichnen neben dem Glaubenseifer die patriotische Tendenz, welche sie antreibt, für ihr von Missgeschicken aller Art heimgesuchtes Vaterland die Fürbitte der Jungfrau Maria als Schutzpatronin von Ungarn oder des heiligen Stefan, des ersten ungarischen Königs anzuflehen».

Ferenczi Zoltán A magyar irodalomtörténete 1900-ig c. művében megemlékezik a Cantus Catholici (1651.) énekesgyűjteményről és ezeket írja: «A gyűjteményben sok régi katolikus magyar ének is felszínre került a boldogságos Szűzről. — Az átköltött vagy újonnan szerzett énekek írói közül az irodalomtörténet egyet sem ismer közelebbről, az énekköltők talán szándékosan is homályban maradnak az első kísérletet tevő Hajnal Mátyás jezsuitán kívül».

Teljesen téves alapon áll *Kardos Albert*, aki A magyar szépirodalom története c. munkájában a következőket kockáztatja meg: «Azt hihetnők, hogy az ellenreformáció győzelmével a kath. vallásos költészet fejlődése is lépést tart. De ez épen nem áll. Amint a kath. felekezet (!) legtöbb fegyverét a prot. elleni küzdelmében a reformációtól kölcsönözte, úgy a kath. líra is csak a prot. himnuszokat és zsoltárfordításokat alakítja át a maga céljaira. Felhangzanak ugyan e korban a kath. istentiszteleteken a magyar prédikációkkal együtt az eddig tiltott magyar énekek is, de csak legnagyobb részt csak a prot. énekgyűjteményekből kerülnek ki».(!!) Ugyancsak a régi felfogást hirdeti *Bánhegyi Jób*, most megjelent Irodalomtörténetében. (Szent István Könyvek, 1928.) A nagyobb

irodalomtörténeti munkákból belekerül a tévedés az iskolai irodalomtörténetekbe is. Valamennyi iskolai kézikönyv a XVII. századból valónak tartja a «Boldogasszony anyánk» kezdetű éneket. Tóth Sándor, Bartha József, Váczy János, Beöthy Zsolt, Prónai Antal, Pintér Jenő¹ mind Toldy Ferenc után indulnak. Az énekek is szószerint veszik át — Pintér kivételével — Toldy idézett Magyar költészet kézikönyvéből. Váczy János és Prónai Antal hivatkoznak a Cantus Catholice, amelyben — szerintük — az ének fel van jegyezve. (!) Ugyanezt állítja *Gondán Feli-cián* is Összefoglaló nemzeti irodalomtörténetében. Bartha József A magyar kath. énekköltészet a XVIII. századig c. értekezésében is ebbe a hibába esik, midőn írja: «Szegedi Lénárd egri püspök Cantus Catholici, mely 1674-ben jelent meg s tulajdonképen az első Cantus Catholici tökéletesített és nagyban bővített kiadása, amennyiben már 280 egyházi éneket és 6 különféle litániát tartalmaz. Számos kitűnő darabja közül ki kell emelnünk főleg a Szűz Máriáról és a magyar szentekről szóló énekeket (Boldogasszony anyánk, Ah, hol vagy magyarok), amelyek költői tökéletesség dolgában a kor lírai termékei között első helyen állnak». — Bartha tévedését már Jénáki Ferenc is észrevette Kájoni János énekeskönyve és forrásai c. munkájában: «Az igaz, hogy ezen kor (?) legszebb lírai gyöngyei közé tartozik ezen két ének (Boldogasszony anyánk, Ah, hol vagy), de a Szegedi Lénárt által kiadott énekeskönyvben hiába keressük, mert egyik sincs meg». Jénáki átkutatta a régi egyházi énekeskönyveket s nem találta meg bennök a Boldogasszony anyánk kezdetű éneket s mégis a XVII. századból valónak tartja.

Fabó Bertalan «ősrégi» egyházi éneknek tartja a Magyar Népdal Zenei fejlődése c. művében (50. l.), amelynek dallamának motívumaiból fejlett egy népdal a palócság körében.

(«Istenem, Istenem kérem szent nevedet:
Hogyha nem sérteném vele Felségedet,
Add nekem ezt a gyöngy teremtesedet.»)

Ezek után nem tarthatjuk különösnek, ha a köztudatba átment, hogy a Boldogasszony anyánk kezdetű ének a XVII. századból való. *Gárdonyi Géza* A lámpás c. regényében is így emlékszik meg róla: «Azzal leültem a zongora elé és a billentyűkbe erősen belemarkolva kántoros énekléssel rákezdtam a *háromszázéves* énekünket: Boldogasszony anyánk, Régi nagy patrónánk stb.»

Ezt a mindenkép nevezetes himnuszunkat hiába keressük a régebbi egyházi énekgyűjteményekben. Szorgosan átkutattam valamennyit:

¹ Legújabb kiadása — 1926 — iskolai irodalomtörténetében már azt írja, hogy a himnusz szövege XVIII. századi átdolgozásban maradt fenn. I. k. 185. l.

1. Kézdi Benedek : Cantus Catholici 1651. 2. Szegedi Lénárt : Cantus Catholici 1674. 3. Kájoni János : Cationale Catholicum 1676. 4. Náray György : Lyra coelestis 1695. 5. Illyés István énekeskönyve 1693. 6. Cationale et passionale Hungaricum, a turóci jezsuita zárda XVII. századbeli kéziratos énekeskönyve. 7. Bozóky Mihály maróti kántor katolikus karbeli kótás énekeskönyve 1797. *Szirmay Antal* Hungaria in Parabolis (Budae, 1804, 29. l.) c. munkájában írja : «Hodie etiam nationalis est cantus Vacii anno 1793 recusa : Bódog Asszony Anyánk ! Szirmay nem megbízható forrás. Az általa említett váci kiadás nem lelhető sehol sem. *Sándor István* Magyar Könyvesháza (Győr, 1802) sem említi.

A *Bocskor-féle Daloskönyvben* (Erdélyi Múzeum 1898. Ferenczi Zoltán közlése) — található énekünk egy variánsa. Ez a daloskönyv Csik-szentléleki Bocskor Jánosé volt, kinek könyvében Thaly szerint XVI—XVIII. századbeli énekek foglaltatnak. «*A Cantio de Patrona Hungariae*» c. alatt (375. l.) közölt ének nem egyéb, mint Szentmihályi költeményének egy, valószínűleg a nép ajkán élt és átalakult variánsa. Ezekben a gyűjteményekben himnuszunk nincsen meg. Legelőször *Szentmihályi Mihály*, egri kanonok, alesperes és boczonádi (Heves m.) plébános *Egyházi énekeskönyvében* található, még pedig a következő szöveg :

Nota. Tulajdon.

Bódog Asszony Anyánk, régi nagy Pátrónánk, ki voltál mindenkor nekünk kegyes Dajkánk, nagy inségben lévén, kérünk tekénts reánk : Magyar népedről, örökségedről, ne felejtezzél el buzgó seregedről.

Hajtsd — meg füleidet sok kiáltásinkra, kegyelmessen tekénts bús óhajtasinkra, ügyeinkbe siess vigasztalásinkra : Magyar népedről s'a't.

Sírnak és könyveznek sokaknak szemei, bánatban merülnek keserves szívei, segítségül hínak Hazánknak hívei : Magyar népedről s'a't.

Fohászkodván téged oh Bódog Szűz ! Kérünk ; bűnünket el-hagyván, Szent Fiadhoz térünk, reméllyük általad botsánatot nyerünk : Magyar népedről s'a't.

Üzd-el az háborút, döghalált, éhséget, szerezz Országunkban tsendes békességet, nyerj nekünk Fiadtul örök üdvösséget : Magyar népedről, örökségedről, ne felejtezzél-el buzgó seregedről. Amen.

Ezzel szemben a Toldy Ferenc közölte költemény így hangzik :

A bódog szűz Máriához.

Boldogasszony anyánk,
Régi nagy pátrónánk !
Nagy inségben lévén
Így szólít meg hazánk :
Magyarországról, romlott hazánkról
Ne felejtezzélel, szegény magyarokról !

Nyisd fel az egeket
Sok kiáltásunkra,

Anyai palástod
Fordítsd oltalmunkra !
Magyarországról stb.

Kegyes szemeiddel
Tekintsd meg népedet,
Segéld meg áldásra
Magyar nemzetedet !
Magyarországról stb.

Mert sírnak, zokognak
 Árváknak szívei,
 Hazánk pusztulásán
 Özvegyek lelkei.
 Magyarországról stb.

Vedd el országunkról
 Ezt a sok inséget,
 Kikben torkig úszunk
 S nyerj régi épséget.
 Magyarországról stb.

Irtsd ki, édesanyánk
 Az eretnekséget
 Magyar nemzetedből
 A hitetlenséget.
 Magyarországról stb.

Hogy, mint Isten anyját
 Régen tiszteltetek,

Úgy minden magyarok
 Most is dicsérjenek.
 Magyarországról stb.

Tudod, hogy Szent István
 Örökségben hagyott,
 Szent László király is
 Minket reád bízott.
 Magyarországról stb.

Fiad ellen sokat,
 Megvalljuk vétettünk,
 De csak imádj értünk :
 Hozzája megtérnünk.
 Magyarországról stb.

Jézus fiad előtt
 Könyörögj érettünk,
 Mert ha nem cselekszed,
 Egy lábíg elveszünk.
 Magyarországról, romlott hazánkról
 Ne felejtkezzél el, szegény magyarokról!

Irodalomtörténetíróink, akik — mint már említettem — Toldy Ferenc nyomdokán jártak vagy teljesen egészében vették át ezt a szöveget, mint Beöthy Zsolt, Bartha József, Endrődi Sándor, Tóth Sándor, Váczy János vagy pedig rövidítve, egyes szakokat kihagyva, mint Bartha György, Horváth Cyrill, Pintér Jenő. Az újabb énekeskönyvek szerkesztői nagy szabadsággal változtatták meg az eredeti szöveget. Fojtényi Kászon : *Égi lant* (1841.) c. énekeskönyvében, már Szentmihályit tartja a szöveg szerzőjének, dallamát pedig a Szegedi Lénárd gyűjteményéből (1674.) valónak. Bogisich Mihály, aki forrásai között ugyan nem említi Szentmihályi énekeskönyvét az *Őseink buzgóságában* hivatkozik Szentmihályira és nyolc versszakos szöveget ad, amely kevés egyezést mutat Szentmihályi szövegével, mert Bogisich saját bevallása szerint az énekek szövegeit részben módosította és átdolgozta. Annyi nyilvánvaló, hogy a Toldy-féle szöveget is felhasználta. *Karsai Ervin és Szent-Gály Gyula Imádságos és Énekes könyvében* Szentmihályi Énekeskönyvét forrásul használta, hivatkozik is reá és Szentmihályit tartja a szöveg szerzőjének és mint Szentmihályi öt versszakot ad, át van dolgozva. *Tóth Antal—Niedermayer Antal Jubilate Deo* c. imádságos és énekeskönyvében Szentmihályit nevezi meg a szöveg szerzőjéül, öt versszakot ad és még leginkább ragaszkodik az eredeti szöveghez. *Sik Sándor—Schütz Antal Imádságos könyvükben* nem hivatkoznak Szentmihályira és a Toldy Ferenc közölte szöveget és megtoldják egy versszakkal. Eddigi kutatásaimat összevetve,

arra az eredményre jutottam, hogy a Boldogasszony anyánk szövegét sokan egészen önkényesen megváltoztatták vagy átdolgozták. Magam is tizenkét variánsát találtam meg a szövegnek és egészen bizonyos, hogy ennél sokkal több elváltozott szöveg is van. Mi lehet ennek az oka? Tudott dolog, hogy azoknak az énekeknek és daloknak a szövegei, amelyek a nép ajkára kerültek, aránylag rövid idő alatt is lényeges változásokat tüntetnek fel. Minél népszerűbb és kedveltebb valamely ének, annál inkább ki van téve, különösen a szöveg, a változásoknak. Leginkább tapasztalhatjuk ezt a jelenséget a műköltőknek a nép ajkára került dalain, mint pl. Czuczor G., Petőfi, Tompa, Tóth K., Arany és újabb dalköltők dalain. Így van az egyházi énekekkel is. Nemcsak a nép változtat a szövegeken, de kántorok is, akik régi szövegeket teljesen kiforgattak és kiforgatnak ma is eredeti mivoltukból. Egyik-másikra alig lehet ráismerni. E tekintetben a népköltészettel és a nép ajkára átment költői művekkel foglalkozó szaktudománynak még igen sok érdekes eredményt felmutató kutatásra van szüksége.¹

Toldy Ferenc A Magyar Költészet Kézikönyvében nem hivatkozik forrásra, nem jelöli meg, honnan vette a szöveget. Egészen bizonyosra vehető, hogy Szentmihályi költeményének egy kibővített átdolgozott kézírata kerülhetett a kezébe, melyet jóhiszeműleg eredeti, XVII. századbeli költeménynek tarthatott. Hiszen hangulata és gondolati tartalma teljesen beleillik a XVII. sz. világába. Lehetséges, hogy Toldy F. a Tárkányi B. József—Zsaskovszky testvéreknek Egerben, 1855-ben megjelent katolikus egyházi énektárából vette a szöveget, amely egészen megegyezik a Toldy közölte szöveggel. Esetleg maga a lelkes Tárkányi hívhatta rá fel a figyelmet, aki maga is egyházi énekszerző volt és aki akadémiai székfoglalójában is foglalkozott vele és annyira lelkesedett érte, hogy Boldogasszony anyánk címen a régebbi énekhangulatát tükröző költeményt írt.

Mi bizonyít most már Szentmihályi Mihály szerzősége mellett? Szentmihályi Mihály életéről és irodalmi munkásságáról alig tudunk valamit. Annyit tudunk róla, hogy 1724-ben született — «A Csiki énekeskönyv, mely 1719-dikben nyomtattatott életemet előzi őt esztendővel» — írja énekeskönyvének Bevezetésében (VIII. l.), hogy egri kanonok, alesperes és boczonádi (Heves m.) plébános volt és Egyházi énekeskönyvét 1797—98-ban adta ki Egerben. Ezt az Énekeskönyvet eddigelé az irodalom nem vette figyelembe. Teljes címe: «Egyházi énekeskönyv, mely

¹ Koudela Géza (Nemzeti Ujság, 1927 szept. 2. sz.) írja: «Tarthatatlan, hogy a legegyszerűbb és legáltalánosabb énekeket a legtehetetlenebb variánsokban énekelje népünk. Közös szentmisék, körmenetek, vallásos gyűlések alkalmával leginkább tapasztalható az egységes egyházi népénektár hiánya.

magában foglalja az Istennek ditséretéhez, és Szenteknek tiszteletéhez alkalmaztatott, s a Római Közönséges Anyaszentegyháznak, Rendtartása szerint egész esztendő — által közönséges, és különös ájtatosságok — alatt Ünne- és Köznapokon a Keresztényektől gyakoroltatni szokott Deák, és Magyar Zsoltárokat, s Énekeket. Ezeket Nagy Méltóságú, és Főtisztelendő Galántai, s Fraknoi Gróf Eszterházy Károlynak . . . Egri Püspöknek stb. . . . Kegyelmes Engedelmével . . . a régi és újabb könyvek-ből, különös Írásokból, *magakészített munkáiból* — is egybe szedte — s öt Részre fel-osztotta Szent-Mihályi Mihály Egri kanonok, Patai Alsó Ké-
rületnek Vice-Esperesse és Boczonád Helységének Plébanussa. Egerben 1797. Eszt.»

Szentmihályi Énekeskönyvét püspöke rendelkezésből szerkesztette. Maga így számol be eljárásáról művének bevezető részében : «Én egy-néhány Énekes-Könyvek olvasására, és azokban lévő Énekek meg-vizsgálására, hajlandóságom erre lévén, Pásztori, és egyéb hivatalomnak folytatási — között tehetséget ajánlám, és nyughatatlanul e munkának végbe-vitelére fordítám. Némelly régi Énekek, amint a Könyvekben talál-tatnak, változás nélkül a Népek kedve szerint, meg-hagyatott ; né-mellyek pedig Papi Társaim ítélete szerint is meg-hosszabbítottak, vagy rövidebb számba vétettek. Nem külömben, a melly Verseken a sylabák, vagy-is betűk öszvefogalási többek, vagy kevesebbek valának, meg-jobbítottak».

Itt helyén valónak tartom, hogy Szentmihályi munkáját, melyet eddig senki sem ismertetett, s ma már alig található, legalább vázlatosan bemutassam.

Szentmihályi Énekeskönyve hatalmas nagy negyedréttű 737 lapra terjedő öt részből álló munka, melynek első három része 1797-ben, negye-dik és ötödik része pedig 1798-ban jelent meg Egerben. A gyűjtemény 948 éneket tartalmaz.

Az I. rész magában foglalja a közönséges miseénekeket, a prédikáció előtt és után énekelni szokott énekeket, a reggeli és esti énekeket, a litániákat és antiphonákat.

A II. rész tartalmazza az adventi, karácsonyi, újévi, vízkereszt, vízkereszt utáni, nagyböjti énekeket, a passiókat és a húsvéti énekeket az Úr napjának nyolcadáig.

A III. rész a Szentháromságról, az Úr Krisztusról, az Oltáriszentség-ről, a *Boldogságos Szűz Máriáról*, az angyalokról, a szentekről és a január-tól decemberig énekelni szokott énekeket.

A IV. részben a magyar zsoltárokat, a Szent Márk-napi és Kereszt-járó körmenetek énekeit, a szükség és veszedelem idejére valókat, a hála-adó énekeket és vegyeseket találunk.

Az V. részben vannak a halotti énekek, a koporsónál, temetések-kor használt énekek.

Az énekek túlnyomó része magyar. Latin nyelvű ének mindössze 128 van a gyűjteményben. Így tehát Szentmihályi Énekeskönyve teljesebb és rendszeresebb valamennyi előzőjénél.

Szentmihályi észrevette, hogy a régi egyházi énekek közül igen sok a nép ajkán elváltozott, a följegyzettek sem felelnek meg minden tekintetben az egyház követelményeinek. A régebbi nyomtatott énekes könyvek elfogytak s így szükségessé vált egy új, megfelelő gyűjtemény. Erre vállalkozott Szentmihályi püspöke Eszterházy Károly fölszólítására. Szentmihályi felhasználta elődei munkáit. Az énekek egyrészét — a szükséghez képest — átdolgozta és gyűjteményébe belefoglalta magαςszerzette énekeit is. Szentmihályinak igen nagy érdeme, hogy sok régebbi lélek-emelő és költőileg is értékes énekünket megőrizte, ezek jórészét ma is énekeljük.

Szentmihályi könyvét nagy gond és lelkiismeretesség jellemzi. Művéhez pontos betűrendi mutatótáblákat készített, amelyek igen megkönnyítik a könyv használatát.

Kár, hogy saját szerzeményeit meg nem jelölte és így nem tudjuk valamennyi eredeti költeményét és dallamát felsorolni. E tekintetben Szent-Gály Gyula megállapításait kell elfogadnunk. Szent-Gály Gyula szerint Szentmihályi Énekeskönyvének darabjai közül a szerkesztő szerzeményei a következők: 1. Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom (dallam és szöveg); 2. Örvendjetek keresztények (szöveg); 3. Jöjj el Szentlélek Isten (szöveg); 4. Ez nagy szentség valóban (szöveg); 5. Boldogasszony anyánk (dallama egri kézirat); 6. Mennyszágnak királynéja (szöveg); 7. Mennynek királyné asszonya (szöveg).

A Boldogasszony anyánk dallamára régebben más egyházi énekeket is énekeltek. Ilyenek: Vedd jókedvvel Istenes áldozatunkat és Szent Szűz Margit Mátyr, lett pogány anyátul kezdetű énekek.

Kétségtelen tehát, hogy Szentmihályi Mihály ének- és dallamszerző is volt. Neki köszönhetjük néhány máig is használatos igen sikerült egyházi énekünket és néhány pompás dallamot.

S most már összefoglalhatjuk vizsgálódásaink eredményeit: Miután a Szentmihályi Énekeskönyvének megjelenéseig ismert, nyomtatásban megjelent énekgyűjteményekben és kézirati följegyzésekben a Boldogasszony anyánk kezdetű ének nem található és mivel ezen az ének minden variánsának gyökerei a Szentmihályi-féle gyűjtemény szövegében föllelhetők s mivel végül Szentmihályi felhasználta az előtte ismeretes régebbi énekeskönyveket és azok anyagát a maga készítette énekekkel is kibővítette, bizonyosnak vehető, hogy a Boldogasszony anyánk kezdetű

ének is az ő eredeti műve és a többi hasonló kezdetű ének ennek átdolgozása, kibővítése, átírása.

A Boldogasszony anyánk kezdetű himnusz tehát a XVIII. század végéről való. Egy szép illúziónkat elvesztettük ugyan, de közeledtünk a valósághoz egy lépéssel.

Irodalom. — *I. Énekgyűjtemények* : Hajnal Mátyás : A Jézus szívét szerető szíveknek ájtatossága elmélkedésekkel és imádságokkal megmagyarázott könyvecske. Bécs. 1629. Cantus Catholici. Régi és új, deák és magyar áhítatos egyházi énekek és litániák. Hely nélkül. 1651. (Kézdi Benedek-Ragyóczi Péter.) Szegedi Ferenc : Cantus Catholici. Magyar és deák Keresztyéni Katholikus énekek. Kassa 1674. Kájoni János : Cationale Catholicum. Csiksomlyó 1676. U. a. Kéziratok énekgyűjteménye. Illyés István : Zsoltári énekek. Nagyszombat 1693. Náray György : Lyra coclestis. Nagyszombat 1675. Cationale et passionale Hungaricum — a turóczi jezsuitazárda XVII. századbeli kéziratos énekeskönyve. Csiki énekeskönyv. 1719. Bozók Mihály : Katholikus kar-beli kótás énekeskönyv. Vác, 1797. Szentmihályi Mihály : Egyházi énekeskönyv. 5 részben. Eger, 1797—98. Szirmay Antal : Quodlibet. (Kézirat.) 1810—12 (?).

II. Értekezések, tanulmányok : Dankó József : Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Budapest, 1893. Bartalus : Általános szemléje a magyar egyházak zenegyűjteményének a XVI. és XVII. században. Budapesti Közlöny, 1868. Bartalus István : Magyar egyházak szertartásos énekei a XVI.—XVII. században. Budapest, 1869. U. a. A magyar egyházak zenéje a XVI. és XVII. században. Kisfaludy Társ. Ért. Újfolyam IV. k. Pest, 1870. U. a. Adalékok a magyar zene történelméhez. Budapest, 1882. Bogisich Mihály : Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Budapest, 1881. U. a. Cationale et passionale Hungaricum Soc. Jesu. Budapest, 1882. U. a. Szegedi Ferenc Lénárd énekeskönyve. Budapest, 1886. U. a. Őseink buzgótsága. (Imádságos és énekeskönyv. Bevezető rész.) Budapest, 1888. Tárkányi Béla : A vallásos költészetről. Akad. Értesítő I. k. 1860. Dr. Kőrösy László : Vallásos költészetünk története. Budapest, 1889. Rupp Kornél : Magyar Mária-hymnuszok. Keszthelyi kath. gimn. Értesítője, 1889. Babik József : A magyar kath. egyházi ének története. Eger, 1890. Erdélyi Pál : Énekes könyveink a XVI. és XVII. században. Magyar Könyvszemle, VII. k. 1899. Bartha József : A magyar kath. énekköltészet a XVIII. századig. Kath. Szemle 1901. Kövesi Lajos : Kath. énekeink és énekeskönyveink a XVII. században. Kecskemét, 1903. Horváth Cyrill : A magyar katolikus énekköltészet a XVIII. századig. Sárospataki Füzetek, 1904. Frick József : A középkori magyar himnuszok költészet. Kolozsvár, 1910. Jénáki Ferenc : Kájoni János énekeskönyve és forrásai. Kolozsvár, 1914. Kőmíves Nándor : Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. Csorna, 1908. Fabó Bertalan : A magyar népdal zenei fejlődése. Budapest, 1908. 50. l. Molnár Géza : A magyar zene elmélete. Budapest, 1904. 68. l. Horváth János : A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Budapest, 1927. (M. Tud. Akadémia.) 95. l. Szabó Attila : Az Erdélyi Múzeum Egylet XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei. Erdélyi Irodalmi Szemle. 1929. 3—4. sz.

A MENNYISÉGTAN-TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Quadratikus irrationalitások és hyperbolikus függvények.

Luckhaub Gyula vendégtől; bemutatta *Grosschmid Lajos* r. tag 1924-ik évi október hó 17-én.

A következő sorokban a lánc tört-alakban kifejezett quadratikuss irrationalitások, a közelítő törtek és a hyperbolikus függvények között érvényes kapcsolatokkal foglalkozunk.

Ha az $x^2 = D$ egyenletben a pozitív D -t felbontjuk a $D = a^2 + b$ alakban, hol $a, b \neq 0$, akkor az $x^2 - a^2 = b$ egyenletből folyó

$$x' = a + \frac{b}{a+x}, \quad x'' = -a + \frac{b}{-a+x''}$$

egyenletekkel formálisan¹ az

$$x' = a + \frac{b}{2a} + \frac{b}{2a} + \dots = a + \frac{b}{2a + \frac{b}{2a + \dots}} \quad (1')$$

$$x'' = -a + \frac{b}{-2a} + \frac{b}{-2a} + \dots \quad (1'')$$

szakaszos lánc tört-ekhez jutunk, amelyekből az

$$y' = x' + a = 2a + \frac{b}{2a} + \frac{b}{2a} + \dots \quad (2')$$

$$y'' = x'' + a = \frac{b}{-2a} + \frac{b}{-2a} + \dots \quad (2'')$$

lánc tört-ek keletkeznek, amelyek az $y^2 = 2ay + b$ egyenlethez tartoznak.² Jelöljük ennek a gyökeit z_1 és z_2 -vel: $z_1 = a + \sqrt{D}$, $z_2 = a - \sqrt{D}$, akkor könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az (1)', (1)'', (2)', (2)''-höz tartozó közelítő törtek ilyen alakban írhatók:

¹ Az (1)', (1)'', (2)', (2)'' convergentiája az alábbiakból derül ki.

² R. Bombelli: Algebra, Venezia, 1572. P. Cataldi, 1613.

$$x'_m = \sqrt{D} \cdot \frac{z_1^m + z_2^m}{z_1^m - z_2^m}, \quad x''_m = -\sqrt{D} \cdot \frac{z_1^m + z_2^m}{z_1^m - z_2^m}, \quad \dots \quad (3)$$

$$(m = 1, 2, 3 \dots)$$

$$y'_m = \frac{z_1^{m+1} - z_2^{m+1}}{z_1^m - z_2^m}, \quad y''_m = z_1 z_2 \cdot \frac{z_1^{m-1} - z_2^{m-1}}{z_1^m - z_2^m} \dots \quad (4)$$

Az x'_m -ből kétféleképpen jutunk x''_m -hez: vagy a helyett $-a$ -t írunk a z_1 és z_2 -ben; vagy pedig m helyett $-m$ -et, amiből következik, hogy elegendő az x'_m convergentiáját pozitív a estén vizsgálnunk, amikor m a pozitív egész számokon áthalad a végtelen felé, mert $x'_{-m} = x''_m$ és az x''_m vizsgálata az előjeltől eltekintve megegyezik x'_m -ével. Ezzel egyszersmind az $y'_m = x'_m + a$ és $y''_m = x''_m + a$ convergentiája is el van intézve.

Legyen ezért $z = \frac{z_2}{z_1}$, akkor (x_m -et írva x'_m helyett):

$$x_m = \sqrt{D} \cdot \frac{1 + z^m}{1 - z^m}, \quad \dots \dots \dots (5)$$

$$x_m^2 - D = \frac{4Dz^m}{(1 - z^m)^2}, \quad \dots \dots \dots (6)$$

$$x_m - x_{m+1} = \frac{4Dz^m}{z_1(1 - z^m)(1 - z^{m+1})}, \quad (m = 1, 2, 3, \dots) \quad (7)$$

$$x_m - x_{m+2} = \frac{8aDz^m}{z_1^2(1 - z^m)(1 - z^{m+2})} \dots \dots \dots (8)$$

1. Legyen $a^2 > D$, $a > 0$; akkor $z_1 z_2 = a^2 - D$ pozitív, $z_1 > z_2$, $z = \frac{z_2}{z_1} < 1$; a (7) szerint $x_{m+1} < x_m$, vagyis a közelítő törtek monoton csökkenő sorozatot alkotnak, mert az (5) szerint x'_m pozitív és nagyobb $\sqrt{D}$ -nél és a (6) alapján $x_m^2 \rightarrow D$, ha $m \rightarrow \infty$ s így $x_m \rightarrow \sqrt{D}$ ($m \rightarrow \infty$). Ennélfogva $x''_m = -x_m$ monoton növekedő módon közeledik a $-\sqrt{D}$ -hez, $y'_m \rightarrow a + \sqrt{D}$, $y''_m \rightarrow a - \sqrt{D}$.

2. Legyen $a^2 < D$, $a > 0$; akkor $z_1 z_2 = a^2 - D$ negatív, $z_1 > [z_2]$ és $0 > z > -1$. Az (5) szerint a páros indexű közelítő törtek nagyobbak, a páratlan indexűek kisebbek $\sqrt{D}$ -nél és pozitívak; a (8) alapján a páros indexű közelítő törtek monoton csökkenő, a páratlan indexűek pedig monoton növekvő sorozatot alkotnak, a (6) szerint $x_m^2 \rightarrow D$, az (5)-ből: $x_m \rightarrow \sqrt{D}$, ha $m \rightarrow \infty$.

A közelítő törtek geometriai ábrázolása céljából ezeket a hyperbolikus függvényekkel fejezzük ki.

Az (5)-ben a következő helyettesítést vezetjük be:

$$z = \frac{a + \sqrt{D}}{a - \sqrt{D}} = e^{2u}, \quad u = \frac{1}{2} l \cdot \frac{a + \sqrt{D}}{a - \sqrt{D}}, \quad \dots \quad (9)$$

úgyhogy

$$x_m = \sqrt{D} \cdot \frac{e^{mu} + e^{-mu}}{e^{mu} - e^{-mu}} \quad \dots \quad (10)$$

Ha $a^2 > \sqrt{D}$, akkor u valós és a (10), ill. (5) és (6) így írhatók:

$$x_m = \sqrt{D} \coth mu, \quad \dots \quad (11)$$

$$x_m^2 - D = \frac{D}{\sinh^2 mu} \quad \dots \quad (12)$$

Ha pedig $a^2 < \sqrt{D}$, akkor a (9)-ben levő u komplex szám

$$u = \frac{1}{2} l \cdot \frac{\sqrt{D} + a}{\sqrt{D} - a} + \frac{\pi i}{2}.$$

Az egyöntetűség kedvéért $\frac{1}{2} l \cdot \frac{\sqrt{D} + a}{\sqrt{D} - a}$ -t ismét u -val jelöljük (a [9]-ben levő log. nat. valós részét mindig u -val jelöljük);

$$x_m = \sqrt{D} \coth \left(mu + \frac{m\pi i}{2} \right);$$

tehát x_m csak egész számú m értékekre valós, és pedig:

$$x_{2n} = \sqrt{D} \cdot \coth 2nu,$$

$$x_{2n+1} = \sqrt{D} \cdot \tanh (2n+1) u \quad \dots \quad (11')$$

Ezeknek megfelelően:

$$x_{2n}^2 - D = \frac{D}{\sinh^2 2nu},$$

$$x_{2n+1}^2 - D = \frac{-D}{\cosh^2 (2n+1) u} \quad \dots \quad (12')$$

Ezekből a formulákból ismét leolvashatjuk a közelítő törtek értékváltozást; ha pedig az egyenlőoldalú hyperbolával kapcsolatban a megfelelő vonalдарabokkal ábrázoljuk a hyperbolikus függvényeket, szemléletessé tehetjük a közelítő törtek nagysági viszonyait.¹

Ha a pozitív $D = a^2 + b$ felbontást az egész számok körében végezzük, akkor az (1)' és (1)'' szakaszos lánc-törtek convergentiája akkor a legerősebb, ha $b = \pm 1$; a convergentia mértékéül a (6) hibát választjuk és z ebben az esetben a legkisebb.

¹ R. Courant; Vorlesungen über Differential- und Integralrechnung. Berlin, 1927. I. p. 153.

A pozitív D általában nem $a^2 \pm 1$ alakú, de nem teljes négyzet esetében mindig találhatunk olyan (p, q) számpárt, hogy a

$$q^2 D = p^2 \pm 1 \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (13)$$

feltételek valamelyike teljesüljön.¹ Ekkor az (1)' és (2)' szerint:

$$q\sqrt{D} = p + \frac{\pm 1}{2p} + \frac{\pm 1}{2p} + \dots$$

$$p + q\sqrt{D} = 2p + \frac{\pm 1}{2p} + \frac{\pm 1}{2p} + \dots$$

Tehát a $p + q\sqrt{D}$ quadratikuss irrationalitás, hol p, q a (13) megoldása, *egytagú* szakaszos lánc törttel állítható elő.

A $\sqrt{D}$ -hez tartozó quadratikuss irrationalitások közül a Pell-féle egyenlethez tartozó $p + q\sqrt{D}$ alakúak a *legegyszerűbbek* a lánc törtben való kifejtés szempontjából, ha egyszerűbbnek azt a szakaszos lánc törtet nevezzük, amelynek periodusa kevesebb tagból áll.

Ha D negatív, $D = -D'$, akkor a (11) és (12) a közösleges trigonometriai függvényekkel fejezhető ki, nevezetesen

$$x_m^2 + D' = \frac{D'}{\sin^2 mu},$$

amely mutatja, hogy a közelítő törtek nem convergálnak, mert $\sin mu$ -nak nincs határértéke.

¹ $p^2 - q^2 D = 1$ a tulajdonképeni Pell-féle egyenlet, amelynek pos D -vel mindig van megoldása. A $p^2 - q^2 D = -1$ az analógia alapján nevezük Pell-féle egyenletnek, amelynek van megoldása, ha $\sqrt{D}$ lánc tört kifejtésében a periódus páratlan tagú.

Quadratikus congruenciák megoldása prímszám modulusra.

Luckhaub Gyula vendégtől; bemutatta *Grosschmid Lajos* r. tag 1924-ik évi október hó 17-én.

Ha a pozitív D egész számot $D = a^2 + b$ alakban felbontjuk, hol a, b a zérustól különböző egész számok, akkor $x^2 = D$ egyenlet pozitív gyökét tetszőlegesen megközelíti az

$$x = a + \frac{b}{2a} + \frac{b}{2a} + \dots = a + \frac{b}{2a + \frac{b}{2a + \dots}}$$

lánctört, amelyhez tartozó közelítő törtek¹

$$x_m = \sqrt{D} \cdot \frac{(a + \sqrt{D})^m + (a - \sqrt{D})^m}{(a + \sqrt{D})^m - (a - \sqrt{D})^m} \cdot (m = 1, 2, 3, \dots) \quad (1)$$

Célunk megvizsgálni, hogy az (1) közelítő törtek mod p (p páratlan prímszám) milyen vonatkozásban vannak az

$$x^2 \equiv D \pmod{p}, \quad (D \not\equiv 0 \pmod{p}) \quad \dots \quad (2)$$

congruenciával, ha itt is a $D \equiv a^2 + b \pmod{p}$ felbontást alkalmazzuk ($a, b \not\equiv 0 \pmod{p}$).

Legyen

$$z = \frac{a + \sqrt{D}}{a - \sqrt{D}}, \quad \dots \quad (3)$$

akkor az (1) így írható:

$$x_m \equiv \sqrt{D} \cdot \frac{z^m + 1}{z^m - 1} \pmod{p^2} \quad \dots \quad (1')$$

Az (1') közelítő törtek egyike sem elégítheti ki a (2) congruenciát, mert az (1')-t behelyettesítve a (2)-be, $z^m \equiv 0 \pmod{p}$ -hoz jutunk, amiből a $b \equiv 0 \pmod{p}$ következik, amit kizártunk.

Ha két közelítő tört egymással congruens mod p , akkor úgy

¹ L. »Quadratikus irrationalitások és hyperbolikus függvények» c. dolgozat m.

² Ha éppen $z^m \equiv 1 \pmod{p}$, akkor az $x_m = \infty$ jelölést használjuk.

az utánuk következők, valamint a megelőzők is rendre congruensek egymással.

Ugyanis az $x_r \equiv x_s \pmod{p}$ -ből következik az (1)' szerint, hogy $z^r \equiv z^s \pmod{p}$, ebből: $z^{r+k} \equiv z^{s+k} \pmod{p}$ és így $x_{r+k} \equiv x_{s+k} \pmod{p}$.

Ha D quadratikusan maradék mod p , akkor a fenti tételek szerint az (1)' az $m = 0, 1, 2, \dots$ sorozatra nem adja mod p a teljes maradéksort, mert a (2) két gyöke nem lép fel az $x_0 = \infty$ $x_1, x_2, \dots$ sorban, amelynek $(p-1)$ -nél több különböző tagja nem lehet s így — hacsak valóban $p-1$ különböző tagot tartalmaz — kell, hogy $z^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ legyen. (Fermat tétele.) Ha pedig D quadratikusan nem-maradék, akkor az $x_0 = \infty, x_1, x_2, \dots$ maradéksor $p+1$ tagból állhat, mert a (2)-nek nincs gyöke a valós számok körében s ha ez így van, akkor kell, hogy $z^{p+1} \equiv 1 \pmod{p}$, ahol z Galois-féle imaginárius mod p .

Tartozzék z a $\frac{p-\rho}{\delta}$ kitevőhöz, ahol $\rho = \left(\frac{D}{p}\right) = \pm 1$ és δ a $(p-\rho)$ -nak osztója s ha $\frac{p-\rho}{2\delta}$ egész szám, akkor $z^{\frac{p-\rho}{2\delta}} \equiv 1 \pmod{p}$, és

$$x_m x_{\frac{p-\rho}{2\delta}-m} \equiv -D \pmod{p}. \quad . . . . (4)$$

Ha $v_0 = \frac{p-\rho}{4\delta}$ is egész szám, akkor a (4)-ben $m = v_0$ -t írva:

$$x_{v_0}^2 \equiv -D \pmod{p}. \quad . . . . (5)$$

A $v_1 = \frac{p-1}{4}$ egész szám, ha $p = 4n+1$ alakú prímszám; ha

pedig $p = 4n+3$ alakú prímszám, akkor $v_1 = \frac{p+1}{4}$ egész szám.

Az első esetben D - és $-D$ -nek egyenlő, a második esetben pedig ellenkező a quadratikusan jellege mod p .

Ezekből következik, hogy ha megadott D mellett a -t úgy választottuk, hogy z a $p-\rho$ exponenshez tartozik mod p $\left(\rho = \left(\frac{D}{p}\right)\right)$ és ha $v_1 = \frac{p-\rho}{4}$ egész szám, ha továbbá $-D$ quadratikusan maradék mod p , akkor az $x^2 \equiv -D \pmod{p}$ congruentia egyik gyöke az (5) szerint:

$$x_{v_1} \equiv \sqrt{D} \cdot \frac{(a + \sqrt{D})^{v_1} + (a - \sqrt{D})^{v_1}}{(a + \sqrt{D})^{v_1} - (a - \sqrt{D})^{v_1}} \pmod{p}.$$

A cirkuláns, illetve ciklikus determináns reducibilitása és ennek alkalmazása a magasabbfokú congruentiák megoldásánál.

Laekhaub Gyula vendégtől; bemutatta *Grosschmid Lajos* r. tag 1925-ik évi április 24-én.

I.

A resultáns mint két adott polynom coefficienseinek ratió-nális egész formája, irreducibilis az együtthatók által meghatározott rationalitási tartományban.¹ Ha az adott polynomokat tényezők szorzatára bontjuk, a resultáns is felbontható oly értelemben, hogy az egyes factorok a megfelelő tényezőpolynomok együtthatóinak ratió-nális egész formái.

A jelen sorokban a resultáns reducibilitásával foglalkozunk különös tekintettel a cirkuláns-, illetve ciklikus determinánsra, amely valamely polynom és az $x^n - 1$ binom resultánsa.² A cirkuláns reducibilitását pedig alkalmazzuk a magasabb fokú congruentiák megoldására.

A resultáns az irodalomban rendszeren determináns-alakban fordul elő, amelynek rendszáma az előállítás módja szerint változik.

Tárgyalásaink kiinduló pontja a következő:

1. Tétel: Ha az

$$A(x) = \alpha_m x^m + \alpha_{m-1} x^{m-1} + \dots + \alpha_1 x + \alpha_0$$

$$B(x) = x^n - \beta_{n-1} x^{n-1} - \dots - \beta_1 x - \beta_0$$

polynomok közül a $B(x)$ n -ed valódi fokú (az x^n coefficiense nem tűnik el, $n \geq 1$), ha ennek zéruspontjai különbözők, akkor a két polynom resultánsa $R(A(x), B(x))$ n -ed rendű determináns alakjában írható; ha ennek rangja R és a két polynom közös zéruspontjainak a száma N , akkor $R + N = n$.

Ha a $B(x)$ -et felbontjuk s számú $B_1(x), B_2(x), \dots, B_s(x)$ polynom szorzatára, amelyeknek fokszáma $n_1, n_2, \dots, n_s$, akkor az $R(A(x), B(x))$ mint az (α) és (β) együtthatók polynomja szintén

¹ *Pascal*: Repertorium. 1910. I. p. 269.

² *Cesáro*: Algebraische Analysis. p. 403.

felbontható s számú n_1 -ed, n_2 -ed, $\dots$ n_s -ed rendű determinans szorzatára:

$$R(A(x), B(x)) = R(A(x), B_1(x)) \dots R(A(x), B_s(x));$$

$$(n_1 + n_2 + \dots + n_s = n),$$

ha az $R(A(x), B_i(x))$ resultánsnak, mint az $A(x)$ és $B_i(x)$ együtt-hatói (n_i -ed rendű determinánsalakban írt racionális egész polynomjának, rangja R_i , akkor a rangszámok összege R .

$$(R_1 + R_2 + \dots + R_s = R).$$

Bizonyítás. Tegyük fel, hogy $A(x)$ nem osztható $B(x)$ -szel.¹ Ebben az esetben található olyan $H(x)$ és egy legfeljebb $(n-1)$ -ed valódi fokú $\Gamma(x)$ polynom, úgyhogy

$$A(x) = H(x)B(x) + \Gamma(x), \dots \dots \dots (1)$$

$$\Gamma(x) = \gamma_{n-1}x^{n-1} + \gamma_{n-2}x^{n-2} + \dots + \gamma_1x + \gamma_0. \dots (1')$$

($A\Gamma(x)$ -ben előforduló esetleg zérus-együtthatókat is kiírjuk.)

Legyenek a $B(x)$ zéruspontjai: $x_1, x_2, \dots, x_n$, amelyek feltételünk szerint különbözők, akkor

$$x_i^n = \beta_{n-1}x_i^{n-1} + \beta_{n-2}x_i^{n-2} + \dots + \beta_1x_i + \beta_0. (i=1, 2, \dots, n) \quad (2)$$

Az (1)-ből következik, hogy $A(x_i) = \Gamma(x_i)$. Ha pedig az $A(x_i)$ -ben az x_i -nek esetleg n -edik és magasabb fokú hatványait a (2)-vel redukáljuk, olyan $\bar{A}(x_i)$ -hez jutunk, amelyben x_i legmagasabb hatványa legfeljebb x_i^{n-1} , és minthogy $\bar{A}(x_i) = \Gamma(x_i)$, ($i=1, 2, \dots, n$) és az x_i -k különbözők, azért az $\bar{A}(x_i)$ polynom azonosan, vagyis tagról-tagra megegyezik a $\Gamma(x_i)$ -vel.

Ha az $A(x)$ fokszáma $m \geq n$, a reductiót a (2)-vel először az

$$x_i^{n+1}, x_i^{n+2}, \dots, x_i^{n+k} \text{-n végezzük,}^2 \text{ úgyhogy}$$

$$x_i^{n+k} = u_{k,n-1}x_i^{n-1} + u_{k,n-2}x_i^{n-2} + \dots + u_{k,1}x_i + u_{k,0}, \quad (3)$$

ahol a $(k-1)$ -ről k -ra való következtetéssel az u -kra a következő recursiós formulákat kapjuk:

$$u_{k,0} = u_{k-1,n-1}\beta_0 + u_{k-1,n-2}\beta_1 + \dots + u_{k-1,1}\beta_{n-1}; \quad u_{k,\sigma} = \beta_\sigma; \quad u_{k-1,-1} = 0; \quad (\sigma=0, 1, 2, \dots, n-1) \quad (3)$$

A (3)-at $k=0, 1, 2, \dots, m-n$ esetekre beírva $A(x_i)$ -be, kapjuk az $\bar{A}(x_i)$ -t, ill. $\Gamma(x_i)$ -t, ahol

$$\gamma_\sigma = \alpha_\sigma + \alpha_n u_{0,\sigma} + \alpha_{n+1} u_{1,\sigma} + \dots + \alpha_m u_{m-n,\sigma}. \quad (\sigma=0, 1, 2, \dots, n-1) \quad (4)$$

A resultánsokra vonatkozó reductio-tétel³ alapján:

$$R(A(x), B(x)) = (-1)^{mn} \Gamma(x_1) \Gamma(x_2) \dots \Gamma(x_n) \dots \quad (5)$$

¹ Az ellenkező esetről l. a bizonyítás végén.

² Ha $m < n$, ilyen reductióra nincs szükség.

³ Grosschmid: Fejezetek az Algebrából. p. 218.

A resultánsokra vonatkozó szorzási tétel szerint:¹

$$R(A(x), B(x)) = \prod_{i=1}^s R(A(x), B_i(x)) = \prod_{i=1}^s (-1)^{m n_i} D_i(\gamma),$$

hol a (9)-nek megfelelően $(-1)^{m n_i} D_i(\gamma)$ az $A(x)$ és $B_i(x)$ resultánsa, mint n_i -edrendű determináns, amelynek elemei szintén a (7) szerint vannak meghatározva, ha ott az $u_{k\sigma}$ -kban szereplő (β) -k helyébe a $B_i(x)$ -nek coefficientseit helyettesítjük.²

Hátra van még a rangszámra vonatkozó tétel bizonyítása. Kiindulunk a következő ismert tételből:³

Segéd-tétel: Ha az $A = |a_{ik}|$ determináns rangja R , és ha $B = |b_{ik}| \neq 0$, akkor a $C = AB = |c_{ik}|$ szorzatdetermináns rangja szintén R . Viszont, ha C rangja R , és ha C -t felbontjuk a $C = AB$ determináns-szorzatra, hol $B \neq 0$, akkor A rangja szintén R ($i, k = 1, 2, \dots, n$).

Alkalmazzuk ezt a segéd-tételt a fenti $D(\gamma)$ -ra. A (8) szerint

$$D(\gamma) \triangle (x) = |x_k^{i-1} \Gamma(x_k)| \quad (i, k = 1, 2, \dots, n) \quad . \quad . \quad (10)$$

hol k a sor, i az oszlopindex.

Legyen $A(x)$ -nek és $B(x)$ -nek N közös zéruspontja; akkor a (10) jobboldalán N sor minden eleme zérus, pl. $\Gamma(x_1) = \dots = \Gamma(x_N) = 0$; s így minden $(n - N + 1)$ -edrendű al-determináns eltűnik, ellenben van olyan $(n - N)$ -edrendű al-determináns, pl. $|x_k^{i-1} \Gamma(x_k)|$ ($i = 1, 2, \dots, n - N, k = N + 1, N + 2, \dots, n$), amely zérustól különböző, mert ez ilyen alakban írható:

$$\Gamma(x_{N+1}) \Gamma(x_{N+2}) \dots \Gamma(x_n) \triangle (x_{N+1}, x_{N+2}, \dots, x_n) \neq 0.$$

A (10) jobboldalán álló determináns rangja tehát $n - N$; mint-hogy $\triangle (x) \neq 0$, azért a *Segéd-tétel* szerint $D(\gamma)$ rangja szintén $n - N = R$.

Legyen a $D(\gamma)$ rangja R és $\triangle (x) \neq 0$, akkor a (10) alapján és a *Segéd-tétel* szerint az $|x_k^{i-1} \Gamma(x_k)|$ ($i, k = 1, 2, \dots, n$) rangja szintén R .

Bebizonyítjuk, hogy ha az $|x_k^{i-1} \Gamma(x_k)|$ ($i, k = 1, 2, 3, \dots, n$) determináns rangja R , akkor ebben $(n - R)$ sor minden eleme zérus.

¹ Grosschmid: U. o. p. 228.

² Itt is feltesszük, hogy $A(x)$ nem osztható $B_i(x)$ -szel; az ellenkező esetről l. a bizonyítás végén.

³ Ez a tétel *Pascal*: Repertorium I_1 p. 90-ben található egyik tétel speciális esete.

Az R rangszámból közvetlenül csak az következik, hogy $(n-R)$ sor a többinek lineáris következménye. Legyen $n-R=N$, akkor található olyan $\lambda_{1_0}, \lambda_{2_0}, \dots, \lambda_{R_0}$ ($\rho = 1, 2, \dots, N$) érték-sorozat, hogy

$$\lambda_{1_0} x_{N+1}^\sigma \Gamma(x_{N+1}) + \lambda_{2_0} x_{N+2}^\sigma \Gamma(x_{N+2}) + \dots + \lambda_{R_0} x_n^\sigma \Gamma(x_n) - x_0^\sigma \Gamma(x_0) = 0.$$

$$(\sigma = 0, 1, 2, \dots, n-1).$$

Ebben az n egyenletből álló rendszerben ismeretleneknek tekintjük a

$$\lambda_{1_0} \Gamma(x_{N+1}), \lambda_{2_0} \Gamma(x_{N+2}), \dots, \lambda_{R_0} \Gamma(x_n), -1$$

értékrendszert, amelynek nem minden eleme zérus, tehát kell, hogy bármely $(R+1)$ egyenletből álló rendszer determinánsa eltűnjék. Az első $(R+1)$ egyenlethez tartozó determináns:

$$\begin{vmatrix} 1 & 1 & \dots & 1 & \Gamma(x_0) \\ x_{N+1} & x_{N+2} & \dots & x_n & x_0 \Gamma(x_0) \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \dots & \cdot & \cdot \\ x_{N+1}^R & x_{N+2}^R & \dots & x_n^R & x_0^R \Gamma(x_0) \end{vmatrix} = \Delta(x_{N+1}, x_{N+2}, \dots, x_n, x_0) (\Gamma(x_0) = 0,$$

amiből következik, hogy $\Gamma(x_0) = 0$ ($\rho = 1, 2, \dots, N = n - R$), s így az $|x_k^{i-1} \Gamma(x_k)|$ -ban $n - R = N$ sor minden eleme eltűnik. Ha tehát az $A(x)$ - és $B(x)$ -hez tartozó $D(\gamma)$ rangja R , akkor ezeknek a polynomoknak $n - R$ közös gyökük biztosan van és több nincs, mert különben az első rész szerint $D(\gamma)$ rangja $< R$ volna, ami a feltétellel ellentétes s így valóban $R + N = n$.

Ez a tétel a $D_i(\gamma)$ -ra, valamint az $A(x)$ - és $B_i(x)$ -re is érvényes, vagyis $N_i + R_i = n_i$ ($i = 1, 2, \dots, s$) és minthogy $\sum_{i=1}^s n_i = n$, $\sum_{i=1}^s N_i = N$, $R + N = n$, $R_i + N_i = n_i$, azért érvényes az $R_1 + R_2 + \dots + R_s = R$ rangszám összefüggés.

Ha az $A(x)$ osztható $B(x)$ -szel, a tétel nyilván érvényes marad, hacsak egy csupa zéruselemű determináns rangját zérussal jelöljük.

Ezzel az 1. Tétel be van bizonyítva.

★

A resultánsokra vonatkozó szorzási tétel folyománya a következő 2. Tétel: Ha az $A(x)$ m -ed, $B(x)$ n -ed és $B_1(x)$ n_1 -edfokú polynomok közül a $B(x)$ és $B_1(x)$ egyik közös osztója a $B(x)$ n -od-

fokú polynom, akkor az $R(A(x), B(x))$ és $R(A(x), B_1(x))$ resultánsok közös osztópolynomja az $R(A(x), \bar{B}(x))$ resultáns.

II.

Alkalmazzuk az 1. Tételt az

$$f(x) = a_0 + a_1 x + \dots + a_{n-1} x^{n-1}$$

polynomra és az $x^n - 1$ binomra.

A jelen esetben a resultáns az

$$R(f(x), x^n - 1) = Z_n(a_0, a_1, \dots, a_{n-1}) = \begin{vmatrix} a_0 & a_1 & \dots & a_{n-1} \\ a_{n-1} & a_0 & \dots & a_{n-2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_1 & a_2 & \dots & a_0 \end{vmatrix} =$$

$$= (-1)^{\frac{(n-1)(n-2)}{2}} \begin{vmatrix} a_0 & a_1 & \dots & a_{n-1} \\ a_1 & a_2 & \dots & a_0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n-1} & a_0 & \dots & a_{n-2} \end{vmatrix} \quad . \quad . \quad (11)$$

cirkuláns, ill. ciklikus determináns.

Minthogy most $\Gamma(x) = f(x)$, $x\Gamma(x) = a_{n-1} + a_0 x + \dots + a_{n-2} x^{n-1}$ stb. látjuk, hogy $Z_n(a)$ nem más, mint a $D(\gamma)$.

Legyen d az n -nek tetszőleges osztója, akkor az $(x^n - 1)$ -nek a d -hez tartozó irreducibilis factora.¹

$$P_d(x) = \prod_{t|d} (x^{\frac{n}{t}} - 1)^{\mu(t)}, \quad . \quad . \quad . \quad (12)$$

hol a $\prod_{t|d}$ a d összes osztóra vonatkozik, $\mu(t)$ pedig a Möbius-Kronecker-féle symbolum,² úgyhogy

$$x^n - 1 = \prod_{d|n} P_d(x) \quad . \quad . \quad . \quad (13)$$

A resultánsok szorzási tétele szerint

$$Z_n(a) = \prod_{d|n} R(f(x), P_d(x)) = \prod_{d|n} C_d, \quad . \quad . \quad . \quad (14)$$

hol $C_d = R(f(x), P_d(x))$ és a $P_d(x)$ fokszáma $\varphi(d)$.³

Ha az $A(x)$ -nek $f(x)$, a $B_i(x)$ -nek a $P_d(x)$ felel meg, akkor az 1. Tétel értelmében.

¹ *Pascal*: Repertorium, 1910. I. p. 313.

² $\mu(t) = 0$, ha t -ben valamely prímszám többször fordul elő: $\mu(t) = (-1)^r$, ha t r -számú különböző prímszám szorzata; $\mu(1) = 1$.

³ A $\varphi(d)$ az Euler-Gauss-féle számelméleti függvény.

3. Tétel: A C_d mint az $f(x)$ és $P_d(x)$ resultánsa $\varphi(d)$ -ed rendű determináns alakjában írható; ha az $f(x)$ és $P_d(x)$ közös gyökeinek a száma N_d , és ha a C_d rangja R_d , akkor $N_d + R_d = \varphi(d)$; ha továbbá az $f(x)$ és $(x^n - 1)$ közös gyökeinek száma N és ha (11) rangja R , akkor $R + N = n$ és $\sum_{d|n} R_d = R$.

Bebizonyítjuk a következő tételt:

4. Tétel. A C_d $\varphi(d)$ -ed rendű determináns ciklikus determinánsok szorzatainak hányadosa gyanánt állítható elő.

A (12) alapján:¹

$$C_d = R(f(x), P_d(x)) = \prod_{t|d} \left\{ R(f(x), x^{\frac{d}{t}} - 1) \right\}^{\mu(t)} \quad . \quad (15)$$

Ha $A(x)$ -nek ismét $f(x)$, $B(x)$ -nek $x^d - 1$ felel meg, akkor az $f(x) = h(x)(x^d - 1) + r(x)$ -ben $r(x)$ megfelel a $\Gamma(x)$ -nek, amely most $(d-1)$ -ed fokú, a coefficientseit b_k -val jelölve a (4) szerint:

$$b_k = a_k + a_{d+k} + \dots + a_{(d'-1)d+k}, \quad (k = 0, 1, 2, \dots, d-1; d' = \frac{n}{d})$$

$$R(f(x), x^d - 1) = (-1)^{(n-1)d} Z_d(b_0, b_1, \dots, b_{d-1})$$

és így a (15) alapján:

$$C_d = (-1)^{(n-1)\varphi(d)} \prod_{t|d} \left\{ Z_{\frac{d}{t}} \left(b_0^{\left(\frac{d}{t}\right)}, b_1^{\left(\frac{d}{t}\right)}, \dots, b_{\frac{d}{t}-1}^{\left(\frac{d}{t}\right)} \right) \right\}^{\mu(t)}$$

ahol a $b_k^{\left(\frac{d}{t}\right)}$ mennyiségek a b_k -knak megfelelően az $(x^{\frac{d}{t}} - 1)$ -hez tartoznak. Ezzel tételünk igazolva van.

Most még a C_d $\varphi(d)$ -ed rendű determináns elemeit jellemezzük. Minthogy $P_d(x)$ az $(x^d - 1)$ -nek osztója, azért $f(x)$ így is rható:

$$f(x) = H(x) P_d(x) + r(x),$$

ahol $r(x)$ a fenti $(d-1)$ -ed fokú polynom és ekkor a reduktió-tétel ismételt alkalmazásával

$$C_d = R(f(x), P_d(x)) = R(r(x) + H(x) P_d(x), P_d(x)) = R(r(x), P_d(x)) \\ r(x) = b_0 + b_1 x + \dots + b_{d-1} x^{d-1}.$$

Most $A(x)$ -nek megfelel $r(x)$, $B(x)$ -nek $P_d(x)$, amelyet ilyen alakban írunk a $\varphi(d) = v$ jelölés mellett:

$$P_d(x) = x^v - \beta_{v-1} x^{v-1} - \dots - \beta_1 x - \beta_0.$$

¹ Ha $\frac{\varphi(x)}{\psi(x)}$ egész polynom, akkor a szorzási tétel szerint $R\left(f(x), \frac{\varphi(x)}{\psi(x)}\right) = \frac{R(f(x), \varphi(x))}{R(f(x), \psi(x))}$.

Az $r(x)$ -et $P_d(x)$ -szel elosztva a maradék, amely $\Gamma(x)$ -nek felel meg:

$$\rho(x) = \rho_0 + \rho_1 x + \dots + \rho_{v-1} x^{v-1}.$$

A (7) alapján, minthogy most $\gamma_\sigma^{(\lambda)}$ -nak $\rho_\sigma^{(\lambda)}$ felel meg:

$$\rho_\sigma^{(\lambda)} = b_{\sigma-\lambda} + \sum_{k=0}^{d-v-1} b_{v-\lambda+k} u_{k\sigma}, \quad (\lambda, \sigma = 0, 1, 2, \dots, v-1) \quad (7')$$

ahol $b_{\sigma-\lambda}$ helyett $b_{d+\sigma-\lambda}$ -t írunk, ha $\sigma < \lambda$; tehát a (9) szerint:

$$C_d = (-1)^{(n-1)\varphi(d)} D(\rho) = (-1)^{(n-1)\varphi(d)} \begin{vmatrix} \rho_0 & \rho_1 & \dots & \rho_{v-1} \\ \rho'_0 & \rho'_0 & \dots & \rho'_{v-1} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ \rho^{(v-1)}_0 & \rho^{(v-1)}_0 & \dots & \rho^{(v-1)}_{v-1} \end{vmatrix} \quad (9')$$

A (11) pedig a (14) alapján így írható:

$$Z_n(x) = \prod_{d|n} D_d(\rho) \quad \dots \quad (14')$$

ahol $D_d(\rho)$ a (9)'-t jelenti; a d index azt jelzi, hogy a (9)' a d osztóhoz tartozik. (A (14)'-ben az előjel: $(-1)^{(n-1)\sum_{d|n} \varphi(d)} = (-1)^{(n-1)n} = +1$).

5. Tétel: Ha m és n valamely közös osztója d , akkor $R(f(x), x^m-1)$, mint az $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$ mennyiségek polynomja, osztható a $C_d = R(f(x), P_d(x))$ resultánssal, amely szintén az $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}$ mennyiségek polynomja. (A $P_d(x)$ együtthatói számbeli együtthatóknak tekintendők.)

Ez a 2. Tétel folyománya, mert $P_d(x)$ az (x^m-1) -nek és az (x^n-1) -nek közös osztója, akkor pedig $C_d = R(f(x), P_d(x))$ is közös osztója az $R(f(x), x^m-1)$ és $R(f(x), x^n-1)$ resultánsoknak.

Az $R(f(x), x^m-1)$ mindig cirkuláns alakjában írható épen úgy, mint az $R(f(x), x^n-1)$.

III.

Számelméleti alkalmazás.

A cirkuláns felbontását alkalmazzuk a magasabbfokú congruentiák megoldásánál.

Tudjuk, hogy a szükséges és elegendő feltétele annak, hogy az

$$f(x) = a_0 + a_1 x + \dots + a_{p-1} x^{p-1} \equiv 0 \pmod{p} \quad (16)$$

congruentiának (p páratlan prímszám) N valós gyöke legyen, az, hogy a

$Z_{p-1}(a_0 a_1 \dots a_{p-2})$ cirkuláns mod p $R = p-1-N$ -ed rangú legyen.¹

¹ Pl. Kronecker-Hensel: Vorlesungen über Zahlentheorie. I. p. 389.

Ez azt jelenti, hogy a (16)-nak és az

$$x^{p-1} - 1 \equiv 0 \pmod{p} \quad . . . . . (17)$$

congruentiának N közös gyöke van.

Ha az $x^{p-1} - 1$ binomot a (13) szerint algebrailag irreducibilis tényezőkre bontjuk:

$$x^{p-1} - 1 = \prod_{d|p-1} P_d(x) \quad . . . . . (18)$$

hol $P_d(x)$ a (12)-t jelenti, akkor a

$$P_d(x) \equiv 0 \pmod{p} \quad . . . . . (19)$$

congruentiának a fokszámával $\varphi(d)$ -vel megegyező számú gyöke van.

Amint a $P_d(x) = 0$ gyökei a d kitevőhöz tartozó primitív a gabra egységgyökök, úgy a (19)-nek gyökei mod p szintén a d -hez tartoznak.

Ugyanis a (17)-nek és (19)-nek fokszámukkal megegyező számú gyöke van; mivel $\sum_{d|p-1} \varphi(d) = p - 1$, azért a (19)-nek $(p - 1)$ minden osztójára vonatkozó összes gyökei a (17) összes gyökeit szolgáltatja, mert ha d és δ $(p - 1)$ -nek két különböző osztója, $P_d(x)$ és $P_\delta(x)$ -nek nem lehet közös gyöke. Miután $P_d(x)$ az $(x^d - 1)$ -nek osztója, azért a (19) gyökei d -nél nagyobb kitevőhöz nem tartozhatnak. Ha azonban a (19)-nek volna olyan gyöke, amely nem a d -hez tartozik, akkor ez csak d -nek valamelyik $\delta < d$ osztójához tartozhatik; de a $P_\delta(x)$ és $P_d(x)$ -nek nincs közös gyöke s így a (19) a $(p - 1)$ összes osztóra kiterjesztve nem kapnók a (17) összes gyökeit, ez pedig az előbbiekkal ellenkezik.

Ezekből következik, hogy a (19) pontosan a d -hez tartozó $\varphi(d)$ számú gyököt szolgáltatja.

A 3. Tétel mod p is érvényes, ha $f(x)$ a (16)-ot jelenti és a (9)-ben $n = p - 1$. Bebizonyítjuk a következő tételt:

6. Tétel: Ha q tetszőleges páratlan primszám és ha a

$g(x) = b_0 + b_1 x + \dots + b_{v-1} x^{v-1} + x^v$ ($0 < v \leq q - 1$, $b_0 \not\equiv 0 \pmod{q}$) osztója mod q az $x^{q-1} - 1$ binomnak, akkor a szükséges és elegendő feltétele annak, hogy $f(x)$ -nek és $g(x)$ -nek mod q közös gyöke legyen, az, hogy a

$$R(f(x), g(x)) \equiv 0 \pmod{q}$$

congruentia teljesüljön.

Feltételünk szerint a $g(x) \equiv 0 \pmod{q}$ -nak fokszámával megegyező számú különböző gyöke van: $\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_v$, akkor az

$$R(f(x), g(x)) \equiv (-1)^{(p-2)v} f(\xi_1) f(\xi_2) \dots f(\xi_v) \equiv 0 \pmod{q} \quad . (20)$$

congruentia teljesülése nemcsak szükséges, hanem elegendő is arra, hogy $f(x)$ -nek és $g(x)$ -nek mod q közös gyöke legyen.¹

Ha $q = p$ és $g(x) \equiv P_d(x) \pmod{p}$, akkor a (9)' szerint a $C_d \equiv R(f(x), P_d(x)) \equiv (-1)^{(p-2)\varphi(d)} \cdot D_d(\rho) \equiv 0 \pmod{p}$

teljesülése szükséges és elegendő arra, hogy a (16)-nak és (19)-nek közös gyöke legyen.

Mínthogy a *Segéd-tétel* és az abból folyó következtetések mod p is érvényesek, a 3. *Tétel* mod p a maga egészében helyes.

Megjegyezzük még, hogy ha a C_d rangja mod p R_d , akkor a C_d algebrai alakja, a (9)' osztható $p^{q(d)-R_d}$ -vel. Ez közvetlenül következik Sylvester tételéből.²

A 6. *Tétel* felvilágosít arról, hogy a (16)-nak milyen primszám-modulusokra lehet megoldása:

7. *Tétel.* Ha a q primszám osztója C_d -nek és ha d osztója $(q-1)$ -nek, akkor a (16)-nak van mod q d -hez tartozó megoldása.

Ugyanis, ha a 6. *Tétel*nek megfelelően $g(x)$ jelenti $P_d(x)$ algebrai alakját, ha a (16)-ban megadott $f(x)$ -et és a (9)' alatt lévő C_d -t szintén algebrai alakjukban vesszük, akkor C_d racionális egész szám, amennyiben az $f(x)$ együtthatói szintén racionális egész számok. Ha C_d -nek van olyan q primszám osztója, melyre nézve $(q-1)$ osztható d -vel, akkor $R(f(x), P_d(x)) \equiv 0 \pmod{q}$ és így $f(x)$ -nek van mod q megoldása.

***

Ha az $x^{p-1} - 1 = (x^{\frac{p-1}{2}} - 1)(x^{\frac{p-1}{2}} + 1)$ felbontást alkalmazzuk, akkor

$$\begin{aligned} R(f(x), x^{\frac{p-1}{2}}) &= R(f(x), x^{\frac{p-1}{2}} - 1) R(f(x), x^{\frac{p-1}{2}} + 1) = \\ &= Z_{\frac{p-1}{2}}(b_0 b_1 \dots b_{\frac{p-3}{2}}) H_{\frac{p-1}{2}}(\bar{b}_0 \bar{b}_1 \dots \bar{b}_{\frac{p-3}{2}}) \dots \dots (21) \end{aligned}$$

hol $b_k = a_k + a_{\frac{p-1}{2}-k}$ és $\bar{b}_k = a_k - a_{\frac{p-1}{2}-k}$; a $H_{\frac{p-1}{2}}$ pedig az ú. n. hemicyklás:³

¹ Ez a tétel nincs ellentmondásban a Rados-féle tétellel. A magasabb fokú congruentiák elméletéből. Math. és Természettud. Ért. 1911. XXIX. p. 810—826., mert a fenti (20) a Rados-féle determináns-feltételek közös faktora.

² Pascal: Repertorium. I. p. 62.

³ Grosschmid: Észrevételek egy arithmetikai tételhez. Szent István Akadémia Értesítője, 1921. VI. 2.

$$H_{\frac{p-1}{2}} = \begin{vmatrix} \bar{b}_0 & \bar{b}_1 & \cdot & \bar{b}_{\frac{p-3}{2}} \\ -\bar{b}_{\frac{p-3}{2}} & \bar{b}_0 & \cdot & \bar{b}_{\frac{p-5}{2}} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ -\bar{b}_1 & -\bar{b}_2 & \cdot & \bar{b}_0 \end{vmatrix}$$

A (21)-ben a $Z_{\frac{p-1}{2}} \equiv 0 \pmod{p}$ jelenti, hogy a (16)-nak van quadratikus maradék gyöke; a $H_{\frac{p-1}{2}} \equiv 0 \pmod{p}$ pedig annak a feltétele, hogy a (16)-nak quadr. nem-maradék gyöke legyen.¹

¹ *Grosschmid*: Észrevételek egy arithmetikai tételhez. *Szent István Akadémia Értesítője*, 1921. VI. 2.

Két arithmetikai összeg.

Grosschmid Lajos rendes tagnak 1925. évi április hó 24-én tartott előadása.

Jelentse $\mu(\vartheta)$ a Möbius-féle előjel-függvényt,¹ úgyhogy: $a/ \mu(1) = 1$; $b/ \mu(\vartheta) = 0$, ha a ϑ legalább egy primtényezőt legalább második hatványon tartalmaz; $c/ \mu(\vartheta) = (-1)^r$, ha a ϑ r -számú különböző primszámnak a szorzata.²

Bebizonyítjuk a következő tényeket:

I. Tétel. Ha k és n természetes számok, és k nem osztható n -nel, akkor³

$$G = \sum_{\vartheta|n} \left(k, \frac{n}{\vartheta}\right) \cdot \mu(\vartheta) = 0; \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (I)$$

hacsak (a, b) jelenti az a, b egészek legn. közös osztóját, és a Σ az n -nek összes ϑ osztóira van kiterjesztve.

II. Tétel. Ha n és k természetes számok, akkor

$$\Gamma = \sum_{\vartheta|(n, k)} \vartheta \cdot \mu\left(\frac{n}{\vartheta}\right) = \frac{\varphi(n)}{\varphi(n')} \cdot \mu(n'), \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (II)$$

ahol

$$n' = \frac{n}{(n, k)}. \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (1)$$

Bizonyítás ad I. Nagyon jól tudjuk, hogy a $\mu(\vartheta)$ előjel-függvény a

¹ Aug. Ferd. Möbius, Werke IV (Leipzig, 1887), p. 598.

² A ϑ -nek primtényezőss előállítását használván, írhatjuk a $b/$ és $c/$ esetek összefoglalásaképen:

$$\mu(\vartheta) = \mu(p^\alpha q^\beta \dots) = (-1)^r \cdot \left(\frac{1}{\alpha}\right) \left(\frac{1}{\beta}\right) \dots, \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (\mu)$$

hacsak r jelenti a ϑ -ben foglalt különböző primek számát, míg természetes k mellett:

$$\left(\frac{x}{k}\right) = \frac{x(x-1) \dots (x-k+1)}{1 \cdot 2 \quad \dots \quad k}$$

³ Ha k osztható n -nel, és tehát egyben k osztható $\frac{n}{\vartheta}$ -vel, akkor:

$$G = n \cdot \sum_{\vartheta|n} \frac{\mu(\vartheta)}{\vartheta} = \varphi(n), \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (I')$$

ahol $\varphi()$ az Euler–Gauss-féle számosság.

másrészt nyilvánvaló, hogy minden itt szereplő ϑ osztó a $\vartheta = \vartheta' \cdot \vartheta''$ alakban írható, ahol ϑ' a θ' -nak, ϑ'' pedig az n'' -nak osztója, és tehát: $(\vartheta', \vartheta'') = 1$; mindezeket figyelembe véve, a (7)-ből adódik a

$$\overline{G} = \sum_{\vartheta'|\theta'} \sum_{\vartheta''|n''} (\vartheta' \vartheta'', n') \cdot \frac{\mu(\vartheta' \vartheta'')}{\vartheta' \vartheta''} = \sum_{\vartheta'|\theta'} \sum_{\vartheta''|n''} (\vartheta'', n') \cdot \frac{\mu(\vartheta') \cdot \mu(\vartheta'')}{\vartheta' \vartheta''} \quad (8)$$

előállítás, amennyiben evidens, hogy $(\vartheta', n') = 1$ és továbbá, hogy $\mu(\vartheta' \vartheta'') = \mu(\vartheta') \cdot \mu(\vartheta'')$, mivel $(\vartheta', \vartheta'') = 1$. A (8) kettős összeg már most nagyban egyszerűsödik, ha meggondoljuk, hogy a $\frac{\theta}{\theta'}$ -nak minden

primfactora az n' -nek is tényezője, úgy hogy az $n' \cdot \frac{\theta}{\theta'} = n''$ szám összes különböző primtényezőinek a szorzata azonos az n' összes különböző primtényezőinek a szorzatával. Mivel továbbá a (8)-ban elég, ha a ϑ'' -nak csupán *négyszetmentes* értékeit vesszük figyelembe, — mert különben $\mu(\vartheta'') = 0$ —, amely értéksor pedig egyben az n' négyszetmentes osztóinak az összessége is, azért, tekintve a jelen $(\vartheta', n') = \vartheta''$ körülményt, végül is kapjuk a (8)-ból, hogy:¹

$$\overline{G} = \left(\sum_{\vartheta'|\theta'} \frac{\mu(\vartheta')}{\vartheta'} \right) \cdot \left(\sum_{\vartheta''|n'} \mu(\vartheta'') \right) = 0, \quad . . . . \quad (9)$$

amennyiben $n' = \theta : \theta > 1$, s így a (2) alkalmazható; — *qed*.²

***

Bizonyítás ad II. Mindenekelőtt észrevevesszük, hogy ha épen k osztható az n -nel, akkor a (II) átmegy a

$$\sum_{\vartheta|(n, k)} \vartheta \cdot \mu\left(\frac{n}{\vartheta}\right) = n \cdot \sum_{\vartheta|n} \frac{\mu\left(\frac{n}{\vartheta}\right)}{\frac{n}{\vartheta}} = \frac{\varphi(n)}{\varphi(1)} \cdot \mu(1) = \varphi(n)$$

összefüggésbe, ami pedig nem más, mint a tudott (3) formula. Amiként tehát az (I) a (2)-nek, analog módon a (II) a (3)-nak *általánosítása*. — A Γ -ból kiindulva írhatjuk sorjában:

¹ Hogy a (9) alatt a második $\sum$ -ban *végül is* az n' -nek összes osztóira összegezzünk, az teljességgel irreleváns, mert hiszen a többszörös primfactoros ϑ'' osztókhoz tartozó $\mu(\vartheta'') = 0$.

² A (4), a (9) és a (3) alapján tehát a G összeg a

$$G = \frac{\theta}{\theta'} \cdot \varphi(\theta') \cdot \sum_{\vartheta|n'} \mu(\vartheta)$$

azonos felbontást engedi meg.

$$\Gamma = (n, k) \cdot \sum_{\partial | (n, k)} \frac{\mu \left(n' \cdot \frac{(n, k)}{\partial} \right)}{\frac{(n, k)}{\partial}} = (n, k) \cdot \sum_{\partial | (n, k)} \frac{\mu(n' \partial)}{\partial} = \mu(n') \cdot (n, k) \cdot \sum_{\partial | (n, k)} \frac{\mu(\partial)}{\partial}, \quad (10)$$

ahol a Σ' jelenti, hogy az (n, k) -nak csakis azon ∂ osztóira összegezzünk, amelyekre nézve: $(\partial, n') = 1$. Tudniillik, ha $(\partial, n') > 1$, akkor $\mu(n' \partial) = 0$; ha pedig $(\partial, n') = 1$, akkor $\mu(n' \partial) = \mu(n') \cdot \mu(\partial)$. Így tehát kimutatásunk egyedüli célja a

$$\bar{\Gamma} = (n, k) \cdot \sum_{\partial | (n, k)} \frac{\mu(\partial)}{\partial} = \frac{\varphi(n)}{\varphi(n')}; \quad ((\partial, n') = 1), \dots \quad (11)$$

összefüggés, mint amelyből a (II) már egyszerre adódik.¹

A (11)-et pedig így láthatjuk be; legyenek az (n, k) -nak mindazok a különböző prímtenyezői, amelyek az n' -t *nem* osztják: $\pi, \pi', \dots$; azok viszont, amelyek az n' -sal *közösek*: $\rho, \rho', \dots$; és végül az n' -nak az (n, k) -hoz relatív-prím törzstényezői: $\sigma, \sigma', \dots$.² Ezek után nyilvánvaló, hogy egyrészt, tekintve az $n = (n, k) \cdot n'$ egyenletet:

$$\bar{\Gamma} = \frac{n}{n'} \cdot \prod_{(\pi)} \left(1 - \frac{1}{\pi} \right);$$

másrészt pedig:

$$\varphi(n) = \varphi((n, k) \cdot n') = n \cdot \prod_{(\pi)} \left(1 - \frac{1}{\pi} \right) \cdot \prod_{(\rho)} \left(1 - \frac{1}{\rho} \right) \cdot \prod_{(\sigma)} \left(1 - \frac{1}{\sigma} \right),$$

és

$$\varphi(n') = n' \cdot \prod_{(\rho)} \left(1 - \frac{1}{\rho} \right) \cdot \prod_{(\sigma)} \left(1 - \frac{1}{\sigma} \right);$$

úgy hogy valóban:

$$\frac{\varphi(n)}{\varphi(n')} = \frac{n}{n'} \cdot \prod_{(\pi)} \left(1 - \frac{1}{\pi} \right) = \bar{\Gamma},$$

ami már a (11)-gyel azonos; — qed.

***

Hogy az épen megismert (I) és (II) képletek felhasználására példát mutassunk, megállapítjuk röviden az n -edik *primitív egy-*

¹ A (II)-ből a (11) általában *nem* következik, mert hiszen $\mu(n') = 0$ is lehetséges.

² Ha épen egyik vagy másik kategória egyetlen primszámot sem tartalmaz, akkor az illető $\prod \left(1 - \frac{1}{\pi} \right), \dots$ szorzat helyett az 1-ség értendő; ezáltal — mint könnyű látni — a további conclusiók érvényessége biztosítva lesz.

ségygyökök k -adik hatványösszegét adó — egyébként régóta ismert¹ — nevezetes formulát, még pedig oly módon, hogy (I) és (II) összegeink egész természetszerűen kapcsolódnak bele kifejtéseink sorába.

Legyenek tehát n és k megadott természetes számok, és $n > 1$;² továbbá $v = \varphi(n)$, és

$$r_1, r_2, \dots, r_v \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (r)$$

az n exponenshez tartozó primitív egységgyökök; — szó van az ismeretes

$$S_n^{(k)} = r_1^k + r_2^k + \dots + r_v^k = \frac{\varphi(n)}{\varphi(n')} \cdot \mu(n') \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (III)$$

összefüggés megállapításáról, ahol is, miként a (II) alatt:

$$n' = n : (n, k).$$

A (II) alapján nyilvánvaló, hogy a (III) aequivalens az

$$S_n^{(k)} = \Gamma = \sum_{\partial | (n, k)} \partial \cdot \mu\left(\frac{n}{\partial}\right) \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (III^{bis})$$

képlettel.

A (III) relatió igazolása. Tudjuk, hogy az (r) primitív gyököket adó v -ed fokú (primaeralakú) algebrai egyenlet:³

$$X_n(x) = \prod_{d|n} (x^{\frac{n}{d}} - 1)^{\mu(d)} = 0. \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (12)$$

Azonkívül észrevevesszük, hogy ha általánosan az

$$f(x) = a_0 x^n + a_1 x^{n-1} + \dots + a_n = 0, \quad (a_0 \neq 0),$$

alg. egyenlet gyökei: $\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n$, akkor: $\sum \alpha_1 = -\frac{a_1}{a_0}$; amit úgy is kifejezhetünk, hogy

$$\sum \alpha_1 = -c_1, \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad . \quad (13)$$

ahol c_1 az $f(x) : a_0 x^n$ hányadosban az $\frac{1}{x}$ együtthatója.

Másrészt könnyűséggel találjuk, hogy:⁴

¹ L. pl.: *Dirichlet-Dedekind, Zahlentheorie* (4., 1894) p. 369. jegyzet; *Rados G.*, Az ált. köroszt. egyenlet discriminánsa, *Math.-Termtud. Ért.* 22 (1904), p. 121.

² A $k=0$, valamint az $n=1$ triviális esetekben a (III) érvényessége szembeötlő, bárminő $n \geq 1$, resp. $k \geq 0$ mellett.

³ *Dirichlet-Dedekind* l. cit., p. 363–364.; *Netto, Algebra I* (Leipzig 1896), § 302.

⁴ L. pl.: *Netto* l. cit., § 111.

$$F(y) = (y - \alpha_1^k)(y - \alpha_2^k) \dots (y - \alpha_n^k) = (-1)^{n(k+1)} \prod_{i=1}^k \varphi(\omega_i \sqrt[k]{y}), \quad (14)$$

hacsak $\varphi(x) = f(x):a_o$, mig: $\omega_1, \omega_2, \dots, \omega_k$ a k -adik egységgyökök sorát alkotja.

Ha már most mindezeket a megjegyzéseket a $X_n(x)$ polynommal kapcsolatban érvényesítjük, akkor azt kapjuk, hogy

$$\Phi(y) = (y - r_1^k)(y - r_2^k) \dots (y - r_v^k) = (-1)^{v(k+1)} \prod_{i=1}^k X_n(\omega_i \sqrt[k]{y}); \quad (15)$$

miért is a keresett $S_n^{(k)}$ hatványösszeg nem lesz más, mint az $\frac{1}{y}$ -nak (-1) -gyel szorzott coëfficiense a $\Phi(y):y^v$ hányadosnak az $\frac{1}{y}$ hatványai szerint haladó kifejtésében. A (15) szerint azonban írhatjuk sorjában, $\varepsilon = (-1)^{v(k+1)}$ -et tevén, hogy:

$$\begin{aligned} \frac{\Phi(y)}{y^v} &= \varepsilon \cdot \prod_{i=1}^k \frac{X_n(\omega_i \sqrt[k]{y})}{(\sqrt[k]{y})^v} = \varepsilon \cdot \prod_{i=1}^k (\prod_{d|n} (\omega_i^{\frac{n}{d}} \sqrt[k]{y^{\frac{n}{d}}} - 1)^{\mu(d)}) \cdot \frac{1}{\sqrt[k]{y^v}} = \\ &= \varepsilon \cdot \prod_{d|n} \prod_{i=1}^k \left(\frac{\omega_i^{\frac{n}{d}} \sqrt[k]{y^{\frac{n}{d}}} - 1}{\sqrt[k]{y^{\frac{n}{d}}}} \right)^{\mu(d)} = \varepsilon \cdot \prod_{d|n} \prod_{i=1}^k (\omega_i^{\frac{n}{d}} - z^{\frac{n}{d}})^{\mu(d)}; \quad (16) \end{aligned}$$

hacsak tudjuk, hogy $v = \varphi(n) = n \sum_{d|n} \frac{\mu(d)}{d}$, és tesszük: $z = y^{\frac{1}{k}}$. Legyen ezután ω valamely primitív k -adik egységgyök, és írjuk a (16)-ban $\omega_i = \omega^i$; mivel $\bar{\omega} = \omega^{\frac{n}{d}}$ nyilván $\lambda = (k: (k, \frac{n}{d}))$ -edik primitív egységgyök, azért világos, hogy az

$$\bar{\omega}, \bar{\omega}^2, \dots, \bar{\omega}^{\lambda-1}, \bar{\omega}^\lambda; \bar{\omega}^{\lambda+1}, \dots, \bar{\omega}^{2\lambda}; \bar{\omega}^{2\lambda+1}, \dots, \bar{\omega}^k$$

értéksorozat a $k: \lambda = \left(k, \frac{n}{d}\right)$ számú, egyenkint λ -tagú:

$$1. \bar{\omega}, \bar{\omega}^2, \dots, \bar{\omega}^{\lambda-1}, 1;$$

$$2. \bar{\omega}, \bar{\omega}^2, \dots, \bar{\omega}^{\lambda-1}, 1;$$

... ..

$$\left(k, \frac{n}{d}\right) \cdot \bar{\omega}, \bar{\omega}^2, \dots, \bar{\omega}^{\lambda-1}, 1$$

részlet-sorozatra bomlik, amelyek mindegyike az

$$x^\lambda - 1 = 0$$

egyenlet λ számú különböző gyökét tartalmazza. Így tehát $x^\lambda - 1 = \prod_{i=1}^{\lambda} (x - \bar{\omega}^i)$, amiért is a (16)-ból folytatólag:

$$\begin{aligned} \frac{\Phi(y)}{y^\nu} &= \varepsilon \cdot \prod_{d|n} \left(\prod_{i=1}^{\lambda} (\bar{\omega}^i - z^{\frac{n}{d}}) \right)^{\left(k, \frac{n}{d}\right) \cdot \mu(d)} = \varepsilon \cdot \prod_{d|n} (-1)^{k\mu(d)} \cdot (z^{\frac{n}{d}} - 1)^{\left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d)} = \\ &= \varepsilon \cdot (-1)^{k \cdot \sum_{d|n} \mu(d)} \cdot (-1)^{\sum_{d|n} \left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d)} \cdot \prod_{d|n} (1 - z^{\frac{n}{d}})^{\left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d)} = \\ &= (-1)^{\nu(k+1)} \cdot (-1)^G \cdot \prod_{d|n} (1 - z^{\frac{n}{d}})^{\left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d)}, \quad \dots \quad (17) \end{aligned}$$

amennyiben t. i. $n > 1$ s így $\sum_{d|n} \mu(d) = 0$, míg G az (I) alatt szereplő összeg. Ha már most k osztható az n -nel, akkor a (III) közvetlenül világos; miért is a (17)-ben feltesszük, hogy a k nem osztható az n -nel; ekkor azonban $G = 0$ az (I) szerint; míg $\nu \cdot (k+1)$ biztosan páros, mivel $n = 2$ esetben k páratlan, mint az $n = 2$ -nek nem többszöröse, és $n > 2$ mellett $\nu = \varphi(n)$ páros szám. Végeredményben tehát a (17)-ből kapjuk, az adott feltételek mellett, hogy

$$\psi(y) = \frac{\Phi(y)}{y^\nu} = \prod_{d|n} (1 - z^{\frac{n}{d}})^{\left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d)}; \quad \dots \quad (18)$$

és keresnünk kell e kifejezésben az $\frac{1}{y}$ együtthatóját. Ezt pedig legegyszerűbben kapjuk, ha a (18) jobboldalán a szorzat minden egyes tényezőjét a $z = y^{\frac{-1}{k}}$ változó hatványai szerint Taylor-sorba bontjuk, és az így kapott sorok szorzatát az $\frac{1}{y}$ hatványai szerint rendezzük.¹ Ezáltal lesz:

$$\begin{aligned} \psi(y) &= \prod_{d|n} \left(1 - \left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d) z^{\frac{n}{d}} + \kappa_2 z^{2\frac{n}{d}} - + \dots \right) = \\ &= \prod_{d|n} \left(1 - \left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d) y^{\frac{-1}{d} \left(k, \frac{n}{d}\right)} + \kappa_2 y^{\frac{-2}{d} \left(k, \frac{n}{d}\right)} - + \dots \right) = \\ &= 1 + \frac{c_1}{y} + \frac{c_2}{y^2} + \dots; \quad \dots \quad (19) \end{aligned}$$

¹ Evidens, hogy mindezek a műveletek *legitimek*, hacsak

$$|z| = |y|^{\frac{-1}{k}} < 1, \text{ i. e. } |y| > 1.$$

amennyiben tudniillik $\frac{n}{d \left(k, \frac{n}{d}\right)}$ pozitív egészszám.¹ A keresett c_1

pedig nyilván:

$$c_1 = - \sum'_{d|n} \left(k, \frac{n}{d}\right) \cdot \mu(d), \quad . . . . . (20)$$

hacsak $\sum'$ jelenti, hogy az összeg az n -nek csupán ama d osztóira terjesztendő ki, amelyekre nézve egyben:

$$\frac{n}{d} = \left(k, \frac{n}{d}\right),$$

vagyis tehát az olyan d osztókra, amelyekkel $\frac{n}{d}$ a k -nak osztója.

Az n -nek összes ilyen d osztóit pedig — mint könnyen látható — megkapjuk, ha az (n, k) főosztó összes ∂ osztóihoz, — amelyek eo ipso osztói az n -nek is —, rendre a complementaer $d = \frac{n}{\partial}$ osztókat alkotjuk; ennélfogva a (20)-ból:

$$c_1 = - \sum_{\partial|(n, k)} \partial \cdot \mu\left(\frac{n}{\partial}\right) = - \Gamma,$$

azaz végül is, a (13) és a (II) alapján:

$$S_n^{(k)} = - c_1 = \Gamma = \frac{\varphi(n)}{\varphi(n')} \cdot \mu(n'),$$

ahol

$$n' = \frac{n}{(n, k)}; \quad \text{— qed.}$$

***

Az $X_n(x)$ polynom együtthatói.

Miután az $n (> 1)$ a vizsgálat egész folyamára rögzített természetes szám, jelöljük rövidebben:

$$S_n^{(k)} = r_1^k + r_2^k + \dots + r_v^k = \sigma_k. \quad . . . . . (21)$$

Irhatjuk, hogy

$$\begin{aligned} X_n(x) &= (x - r_1)(x - r_2) \dots (x - r_v) = x^v - \rho_1 x^{v-1} + \rho_2 x^{v-2} \mp \dots + \\ &+ (-1)^{v-1} \cdot \rho_{v-1} \cdot x + (-1)^v \cdot \rho_v, \quad . . . . . (22) \end{aligned}$$

¹ A (19)-ben:

$$x_2 = \frac{1}{2} \left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d) \left[\left(k, \frac{n}{d}\right) \mu(d) - 1 \right].$$

ahol tehát a *racionális egészszerű*¹ $\rho_1, \rho_2, \dots, \rho_{v-1}, \rho_v$ együtthatók nem mások, mint az (r) primitív-gyökök *elemi szimmetrikus formái*, azaz:

$$\rho_1 = \sum r_i, \rho_2 = \sum r_1 r_2, \dots, \rho_{v-1} = \sum r_1 r_2 \dots r_{v-1}, \rho_v = r_1 r_2 \dots r_v. \quad (23)$$

Különösebben tehát, tekintettel a (III)-ra:²

$$\rho_1 = \sum r_i = \sigma_1 = S_n^{(1)} = \frac{\varphi(n)}{\varphi(n')} \cdot \mu(n') = \mu(n), \quad \dots \quad (24)$$

amennyiben most $k = 1$ és így: $n' = \frac{n}{(n, 1)} = n$. Bizonyos tehát, hogy az X_n -polynom így kezdődik:

$$X_n(x) = x^v - \mu(n) \cdot x^{v-1} \pm \dots \quad (22')$$

Már most közelekvő a törekvés, hogy az X_n -polynom összes ρ -együtthatóit a σ_k hatványösszegek, illetve ez utóbbiaknak a (III) nyújtotta egyszerű értékei által fejezzük ki. Ennek az előállításnak *theoretice* semmiféle akadályja sincsen; a jól ismert *Newton-féle* formulák a feladatot megoldják, ha úgy tetszik mindjárt *explicite*: a σ_k -kből összerakott determinánsok képében. Egészen más kérdés azután, hogy valamely ilyen választott előállítás, — amely végelemzésben mindig a

$$\rho_k = P(\sigma_1, \sigma_2, \dots, \sigma_k) \quad \dots \quad (25)$$

typusban jelentkezik, ahol P a $\sigma_1, \dots, \sigma_k$ elemek *racionális* együtthatós polynomja —, olyan lesz-e, amelyből az X_n -polynom ρ -együtthatóinak egyik-másik sajátságát könnyűséggel le is olvashatjuk?³

Mi ezúttal — a (25) típusú előállítások concret illusztrálása-képen — a $P(\sigma_1, \dots, \sigma_k)$ -nak csupán azt a polynom-alakját óhajtjuk közölni, amely közvetetlenül adódik az egyik u. n. *Waring-féle* formulából, ha azt a jelen feladatra alkalmazzuk.

A kérdéses *Waring-formula* szerint ugyanis:⁴

$$\rho_k = (-1)^k \cdot \sum_{(i)} \frac{(-1)^{i_1+i_2+\dots+i_k}}{i_1! i_2! \dots i_k!} \left(\frac{\sigma_1}{1}\right)^{i_1} \cdot \left(\frac{\sigma_2}{2}\right)^{i_2} \dots \left(\frac{\sigma_k}{k}\right)^{i_k},$$

¹ L. (12) szerint, pl. *Gauss*, *Disqu. Arithm.*, art. 42. alapján.

² A $\mu(n) = r_1 + r_2 + \dots + r_v$ vonatkozás gyakorta, mint a $\mu(n)$ *symbolum definitiója* szerepel; v. ö. *Pascal*, *Repertorium* I 1 (2, 1910), p. 313.

³ A ρ -együtthatók egynémely tulajdonságára nézve l. pl. *Netto* l. cit., §§ 303—305.

⁴ V. ö. pl. *Netto* l. cit., p. 101; és *Pascal* l. cit., pp. 220, 266—267.

ahol az összegben $i_1, i_2, \dots, i_k$ felveszik mindazon nem-negatív egészszámú értéksorokat, amelyekkel:

$$1 \cdot i_1 + 2 \cdot i_2 + 3 \cdot i_3 + \dots + k \cdot i_k = k. \dots (27)$$

Ha a (26)-ban, a (III) alapján a

$$\sigma_h = \varphi(n) \cdot \frac{\mu\left(\frac{n}{(n, h)}\right)}{\varphi\left(\frac{n}{(n, h)}\right)} = \varphi(n) \cdot \lambda_h \dots (28)$$

$(h = 1, 2, \dots, k)$

helyettesítéseket csináljuk, akkor a (26) átmegy a

$$\rho_k = (-1)^k \cdot \sum_{(i)} \frac{(-\varphi(n))^{i_1} + \dots + i_k}{i_1! \dots i_k!} \left(\frac{\lambda_1}{1}\right)^{i_1} \left(\frac{\lambda_2}{2}\right)^{i_2} \dots \left(\frac{\lambda_k}{k}\right)^{i_k} \quad (26^{\text{bis}})$$

kifejezésbe, a (27) adta összeg-terjedelemmel.

* * *

Befejezésül felemlítünk még egy érdekes összefüggést, amely az ő általánosságával és egyszerűségével különösen kiemelkedik. Ez a *tétel* a következő.

«Ha az $n > 1$ -nek primtényező

$$n = p^\alpha q^\beta \dots$$

előállításában p a legkisebb primtényező, akkor:

$$\rho_k = \binom{\mu(n)}{k} = (-1)^k \cdot \sum_{(i)} \frac{(-\mu(n)) \sum i_h}{\Pi h^{i_h} \cdot i_h!}, \dots (IV)$$

$(k = 1, 2, \dots, p-1),$

ahol $\binom{\mu(n)}{k}$ binomiális együttható, míg a $\sum_{(i)}$ terjedelmét a (27) jelöli ki, azonkívül

$$\sum i_h = i_1 + i_2 + \dots + i_k; \Pi h^{i_h} \cdot i_h! = 1^{i_1} \cdot i_1! \cdot 2^{i_2} \cdot i_2! \dots k^{i_k} \cdot i_k!$$

Igy tehát *mindig*:

$$\begin{aligned} X_n(x) &= x^\nu - \mu_1 x^{\nu-1} + \mu_2 x^{\nu-2} - \dots + (-1)^{p-1} \mu_{p-1} x^{\nu-p+1} + \\ &+ (-1)^p \rho_p x^{\nu-p} + \dots + (-1)^\nu \rho_\nu = x^\nu \left(1 - \frac{1}{x}\right)_p^{\mu(n)} + (-1)^p \rho_p x^{\nu-p} + \\ &+ \dots + (-1)^\nu \rho_\nu; \dots (V) \end{aligned}$$

itt

$$\mu_k = \binom{\mu(n)}{k}; \quad k = 1, 2, \dots, p-1;$$

míg $(1-x^{-1})_p^{\mu(n)}$ jelenti, hogy a *formálisan* alkotott binomiális kifejtésnek csupán első p számú tagja tartandó meg.»

Ennek a ténynek a *bizonyítása* igen egyszerű, ha észrevesszük, hogy a jelen esetben evidenter:

$$(n, 1) = (n, 2) = \dots = (n, k) = \dots = (n, p-1) = 1, \quad (29)$$

avagy, ami ezzel *aequivalens*:

$$(n, (p-1)!) = 1. \quad (29')$$

A (29) következtében ugyanis a (III) alapján kapjuk, hogy

$$\sigma_1 = \sigma_2 = \dots = \sigma_k = \dots = \sigma_{p-1} = \mu(n); \quad (30)$$

amiáltal azután a *Newton-relációk* első $(p-1)$ -je a:

$$\left. \begin{aligned} \rho_1 &= \mu(n), \\ \mu(n)\rho_1 - 2\rho_2 &= \mu(n), \\ \mu(n)[\rho_1 - \rho_2] + 3\rho_3 &= \mu(n), \\ \mu(n)[\rho_1 - \rho_2 + \rho_3] - 4\rho_4 &= \mu(n), \\ \dots &\dots \dots \dots \dots \dots \\ \mu(n)[\rho_1 - \rho_2 + \rho_3 - \dots + (-1)^{p-3} \cdot \rho_{p-2}] + (-1)^{p-2} \cdot (p-1)\rho_{p-1} &= \mu(n) \end{aligned} \right\} (N)$$

typusú lineáris rendszert adja, amelynek feloldása pedig — mint teljes inductióval közvetlenül láthatjuk — ez:

$$\rho_k = \binom{\mu(n)}{k} = \mu_k, \quad (31)$$

$$(k=1, 2, \dots, p-1).$$

A ρ_k -nak (IV) alatt irt Σ -s alakját viszont directe kapjuk a (30) alapján a *Waring-féle* (26) képletből. — *Q. E. D.*

***

Mellékesen megjegyezhetjük, hogy azonosképen okoskodván az általános esetben, azaz tehát a *Newton*-rendszerben érvényesítvén az

$$s_k = \alpha_1^k + \alpha_2^k + \dots + \alpha_n^k = x \quad (32)$$

feltételeket, $k=1, 2, 3, \dots, n$ mellett, az α -k elemi symm. formáira a

$$e_k = \Sigma \alpha_1 \alpha_2 \dots \alpha_k = \binom{x}{k} = \frac{x(x-1) \dots (x-k+1)}{1.2 \dots k} \quad (33)$$

$$(k=1, 2, \dots, n)$$

értékeket kapjuk. Ha pedig e (33)-at a e_k -nak *Waring*-alakjával egybevetjük, akkor az — egyáltalán nem triviális —

$$\binom{x}{k} = (-1)^k \cdot \sum_{(i)} \frac{(-x) \sum i_h}{\prod h_{i_h} \cdot i_h!} \cdot \dots \cdot \quad (34)$$

összefüggés adódik; és ez az *identitás* az x független változóban, tekintve, hogy az n akárminő nagy lehet, minden természetes k mellett érvényes. A (34)-gyel egyenértékű azonosság az abból $x = -y$ változtatással származó

$$\binom{y}{k} = \binom{y+k-1}{k} = \sum_{(i)} \frac{y \sum i_h}{\prod h_{i_h} \cdot i_h!} \cdot \dots \cdot \quad (34^{\text{bis}})$$

Ha a (34)-ben, resp. (34bis)-ben tesszük $x = 1$, resp. $y = 1$, akkor kapjuk, hogy a σ - k Waring-féle (26) polynomjában az *együlthatók összege zérus*, hacsak $k > 1$;¹ míg ugyanezen együtt-hatók *abszolút-értékeinek az összege*: $+1$.

* * *

Visszatérvén már most az $X_n(x)$ -nek föntebb talált (V) alakjára, abból a következő *concret változatokat* olvassuk le:

1. Ha $\mu(n) = 0$, akkor

$$X_n(x) = x^v + (-1)^p \rho_p x^{v-p} + \dots + (-1)^v \rho_v; \quad \dots \quad (V_1)$$

2. Ha $\mu(n) = +1$, akkor

$$X_n(x) = x^v - x^{v-1} + (-1)^p \rho_p x^{v-p} + \dots + (-1)^v \rho_v; \quad \dots \quad (V_2)$$

3. Ha végül $\mu(n) = -1$, akkor

$$\mu_k = \binom{\mu(n)}{k} = \binom{-1}{k} = (-1)^k; \quad k = 1, 2, \dots;$$

és tehát²

$$\begin{aligned} X_n(x) &= x^v + x^{v-1} + x^{v-2} + \dots + x^{v-p+1} + (-1)^p \rho_p x^{v-p} + \\ &+ \dots + (-1)^v \rho_v = x^{v-p+1} (x^{p-1} + x^{p-2} + \dots + x + 1) + \\ &+ (-1)^p \rho_p x^{v-p} + \dots \quad \dots \quad (V_3) \end{aligned}$$

¹ Ha $k = 1$, akkor az *egyetlen* együltható $= +1$.

² Ha épen $n = p$, akkor az (V₃)-ból, mivel most $v = \varphi(p) = p - 1$, viszontlátjuk a jól ismert

$$X_p(x) = x^{p-1} + x^{p-2} + \dots + x + 1 = \frac{x^p - 1}{x - 1}$$

polynomot.

A burgonyavész gombájának (*Phytophthora infestans*) ökológiája.

Kivonat *Schilberszky Károlynak* 1927. évi április 22-én tartott székfoglaló-értekezéséből.

A burgonyanövénynek mindenütt előforduló, leginkább elterjedt és legnagyobb jelentőségű betegségét, a burgonyavészt a *Phytophthora infestans* (Mont.) A. de Bary nevű élősködő penészgomba okozza, amely úgy a mezőn, mint a gumóknak telettetőhelyein rendkívül nagy károkat képes okozni, amennyiben a földfeletti zöld részeket és a gumókat egyaránt megtámadja. Ezen értekezés 12 évi kutatásaimnak, vizsgálódásaimnak és megfigyeléseimnek az eredménye, amelyet a nagynevű francia kutató, Anton de Bary emlékének kegyelettel szentelek, aki 50 évvel ezelőtt tette közzé korszakos jelentőségű vizsgálódási eredményeit a burgonyavészről, amelyek alapvetők voltak ezen a téren.

Az általani végzett újabb kutatások eredményeit a következőkben foglalom össze.

Morren volt az első, aki a *Phytophthora*-konidiumokkal mesterséges fertőzéseket tett: késpengével leszedte a beteg levelekről a konidiumokat («Samenstoff») és teljesen egészséges burgonyalevelekre dörzsölte azokat; két nappal később a leveleken a megbetegedés jelei már mutatkoztak. Ugyancsak *Morren* volt az, aki ezen betegség ellen akképen védekezett (1845), hogy meszet és konyhasót kevés rézgáliccal kevert, az ezzel behintett penészt elpusztítván. A burgonyavész ellen ma is használatos rézgálicos védekezésnek tehát ő volt a kezdeményezője.

Hazánkban 1846-ban észlelték első ízben a burgonyavészt. *Tognio* Lajos pesti egyetemi orvostanár 1847-ben adta ki erről szóló értekezését «A Magyarhonban mostanában uralkodó burgonyabetegség» cím alatt, aki a burgonyavészt a Szepességben tanulmányozta.

Érdekes adat, hogy a burgonyavészt az elszigetelt Ausztráliában csak 1904-ben észlelték először (*Mac Alpine*).

A *Phytophthora*-micéliumon jellegzetes szívókák (haustorium) nem képezhetnek. Találtam azonban a gumókban levő micéliumon olyan dudoros kiemelkedéseket, sőt olyan rövidebb hypha-ágakat is, amelyek nem hosszabbak, vagy alig a hyphák rendes vastag-

ságánál és a további fejlődés folyamán ebben az állapotukban változatlanul megmaradtak. Ilyen szemölcsszerű hypha-dudorok olykor kettesével is, vagy 3—4-es számban közel keletkeznek egymás után és szorosan nekifeszülnek a gumószövet sejtfalának, amelyet többé-kevésbé benyomnak, sőt behorpasztanak. Ezek a haustorioid hypha-dudorok t. i. a cellulozfallal szorosabban érintkezvén, osmosis által szívják fel a gazdasejtből a tápláló nedveket, amiben talán enzimhatásnak is van szerepe. Ezt a véleményemet másnemű analog eseteken kívül (*Trichosphaeria parasitica*) megerősíteni látszik az az észlelésem is, hogy aránylag jóval kevesebb a *Phytophthora*-micéliumon az intracelluláris hypha-ág, hanem a legtöbb hypha a a sejtközüti hézagokban kanyarog a szövetben.

Megállapítottam kísérleti megfigyelésekből, hogy a micélium-tenyészet folyamán a nappali világosság és az elsötétítés a 12—18 napos észlelési időtartam alatt semmiféle eltérő viselkedést nem eredményezett. Az erre szolgált micéliumtenyészetek részint fertőzött, friss állapotban tartott burgonyaszeleteken, részint pedig Petri-féle csészékben elhelyezett tenyésztőoldatokban figyeltettek meg.

Szaporodási tekintetben propagatív viselkedésük szerint biológiai szempontból kétféle minőségű sejtek képeztek: sporangiumjellegű és típusos konidiumsejtek; az előbbieket t. i. rajzósejteket (zoospora) létesítenek, az utóbbiak ellenben közvetlenül tömlőt eresztve csíráznak. Alaki és szerkezeti tekintetben azonban ezek teljesen egyenlőknek bizonyultak. Sem alaki kifejlődésükben, sem méretviszonyaikban eltéréseket észlelni nem tudtam.

Lényeges kérdés gyanánt vetődik fel az ivaros keletkezésű oospórák előfordulása. A burgonyanövényen t. i. minden igyekezet dacára eddig oospórák nem találtattak, dacára annak, hogy a *Phytophthora*-génusz egyéb fajainál az oospórák általánosan ismeretesekek. Ennek dacára azonban különféle mesterséges tenyésztőanyagokon ilyen oospórák mégis megfigyelhetők voltak (*Clinton, Jones, Lutman, Griddings, Pethybridge, Murphy, Melhus*). Minthogy tehát oospórák képezése tekintetében bizonyos inkubatív viselkedés esete kétségtelenül fennforog, valószínűnek kell tartanom, hogy bizonyos kivételes esetekben az oospórák a természetes viszonyok között is létrejönnek.

Az eltartóhelyeken, a teletetés folyamán, a burgonyavétszől fertőzött gumókról a betegfoltosodás tovább terjedhet a szomszédos gumókra. Erre vonatkozólag azonban észlelésekkel megállapítottam, hogy a száraz helyen való eltartási viszonyok között a fertőzés nem terjed gumóról-gumóra; azok a gumók t. i., amelyek ilyen viszonyok

között foltosaknak mutatkoznak a tél folyamán, nem az eltartás közben romlottak meg, hanem már fertőzötten kerültek ide, az endogen-micéliumot már a burgonyaföldön tartalmazzák.

Megállapítottam, hogy a gumók fertőzési foltjaiban élő micélium által létrejövő konidiumok a zöld részeket eredményesen képesek megfertőzni. A kísérletek akként végeztek, hogy az előzetesen 21 napig nedvesen tenyésztett gumófelületeken képződött konidiumok vizes öblítéssel összegyűjtettek és a 35 literes fertőzött vízzel 50 egészséges burgonyatő bepermeteztetett. A permetezés után való 4-ik és 5-ik napon sárgás levélfoltok keletkezésével nyilvánult meg a betegségi folyamat. A 11-ik napon voltak észlelhetők első ízben a levélfonáki konidiumtartók. A közvetlenül szomszédos permetezetlen tövek (kontrol) ugyanekkor mentesek voltak a vészes foltoktól. A beteg gumók foltos felületein tehát a héjalatti micélium fertőzésre alkalmas konidiumokat létesít.

További kísérletek (1916) azt célozták, milyen hatásuk van a mesterséges fertőzéseknek a burgonyanövények különféle fejlődési időszakaiban. Kísérleti fajták voltak: *Hópehely*, *Märcker*, *Kaiserkrone*. Az ültetések háromféle időpontban történtek:

I. sorozat: ápr. 25.

II. sorozat: máj. 6.

III. sorozat: máj. 15.

Mindahárom sorozat június 18-án egyidejűleg permeteztetett fertőzési célzattal konidiumtartalmú vízzel.

Ezek a kísérletek 1917-ben megismételtettek, azzal a különbséggel, hogy az I. sorozat ápr. 15-én, a többiek 10–10 nappal utóbb lettek ültetve. A fertőzőpermetezés ideje volt: jún. 10.

A kísérleti következtetések szerint az I. sorozatban volt leginkább a fertőzés megfogamzása észlelhető, kevésbé a II. sorozatban és még gyengébb mértékben az utolsó sorozatban. Hogy vajjon ebben a kérdésben az észlelt viselkedés összefüggésben van-e a fejlődési állapotnak megfelelő kémiai nedvalkotással is, ennek a megállapítása a további kutatásoknak a feladata.

A gomba áttelelésének a kérdése szempontjából ismeretes, hogy a beteg gumóban előforduló élő micélium révén történik a a következő évben a fertőzés. Ezenkívül azonban a gombának a talajban szaprofita módon való áttelelése is tényezőként szerepel. Ez utóbbira vonatkozó kísérleteim 1918 október havában tétettek folyamatba. Burgonyavésztől tetemesebben fertőzött kórómaradványok (40×35×25 cm méretű) ládába gyömöszöltettek és földdel beszórat-

tak. A ládák a szabadban, eresz alatt telettetvén, 1919. évi márc. 10-ig hagyattak. Egy másik sorozatú ládákban a kórómaradványok egymagukban, takaró földréteg nélkül helyeztetek el ugyanott. Az időközben vizsgált micéliumpróbák (dec. 9, febr. 14, márc. 10) minden alkalommal életképes és virulens hyphákat mutattak úgy a takaratlan, valamint a földdel beszórt kórómaradványokon. Ugyancsak 1918 október havában egy pincegádor (előpince) sarkában laza kötegekben felhalmozott fertőzött burgonyakórókon hasonlóképpen élő micéliumok voltak észlelhetők a tél folyamán, sőt ezekből származott konidiumos penész is volt jelen, amely életképes volt.

A védekezési szempontok figyelembevételénél elsősorban említenendő a betegség iránt kevésbé hajlamos fajtáknak a természetésre való használata; teljesen immunis burgonyafajta t. i. ismeretlen. Erre vonatkozólag többéves megfigyeléseim alapján, valamint a gödöllői m. kir. burgonyakísérleti telepen összegyűjtött adatok felhasználásával áttekinthető sorozatos összeállítást készítettem, amelyben a hajlamosságnak és az ellenálláságnak többféle fokozata szerint osztályoztam a burgonyafajtákat, egybehasonlítván számos külföldi országból származó hiteles adatokkal. Minthogy a bőcsapadékos nyarak folyamán a burgonyavész járványosan terjed és rendkívüli módon pusztít, azért ilyen években (aminő legutóbb az 1926-ik év volt) Magyarország területének több vidékén, valamint az osztrák tartományokban is több esztendőn át ugyanazon burgonyafajták viselkedését megfigyeltem; a feljegyzések szerint azonban számbavehető eltérések az egyes tenyészőhelyeken az illető fajtákra vonatkozólag általánosságban nem voltak megállapíthatók. A hatféle kategóriába sorolt burgonyafajták névjegyzékét a különféle hajlamossági fokozatok szerint térszűke miatt itt mellőznöm kell; helyett utalok a nyomtatásban megjelenendő kiadványra. Ha ezen sorozatokat egymással egybevetjük, azt lehet látni, hogy a különféle országokban és országrészekben az azonos fajták viselkedései túlnyomóan megegyezéseket mutatnak, azonban más fajták kétféle — ámbár egymás után következő — kategóriákban is szerepelnek (pl. *Kaisercrone*: 3, 4; *Imperator*: 3, 4; *Juli*: 4, 5; *Wohltmann*: 5, 6; *Silesia*: 5, 6; *Attyk*: 5, 6; *Landrat von Ravenstein*: 5, 6; *Reichskanzler*: 5, 6). Még feltűnőbb azonban némely fajtának ama viselkedése, mely szerint ezek távolabbi kategóriákat képviselnek, az eltérő származáshelyek alapján (pl. *Präsident Krüger*: 2, 5; *Deodara*: 2, 3, 5; *Märcker*: 2, 5; *Industry*: 2, 3, 6; *Magnum bonum*: 3, 4, 5). Ezen utóbbi esetekben nyilvánvalóan a talajnak és a meteorológia egyéb tényezőinek

helyi hatásai voltak befolyással az eltérő viselkedésekre. Így pl. azt tapasztaltam, hogy vannak olyan fajták, amelyek magasabb fekvésekben vagy lazább talajokban fokozottabb ellenállóságot tanúsítottak, mint olyanok, amelyek mély fekvésekben avagy kötöttebb talajokban tenyésztek.

Talaj tekintetében a középkötöttségű talajnemek leginkább felelnek meg a burgonyatermesztés sikere érdekében, úgyszintén a burgonyavész mérsékeltebb hatását illetőleg, feltételezve, ha azok nem vizenyősek vagy állandóan nyirkosak. A nitrogénbőséges talajok, kivált a közvetlen istállóí trágya használata fokozza a burgonyavész fejlődését és terjedését. A nitrogéndús talajok ezért kálitrágyázással kezelendők, mert általa a százalékos nitrogéntartalom csökkenik és így általa a növények ellenállósága erősödik.

Óvintézkedési szempontból kísérleteim és megfigyeléseim alapján ajánlatos az ültetés előtt a gumókat kétszázalékos bordeauxi lében 1—1 órai időtartammal csávázni; 1 q gumóhoz mintegy 1 hl bordeauxi lé megfelelő mennyiségnek bizonyult. A csávázások végzésére célszerűségi okokból kétféle, alásüllyeszthető szerkezetű berendezést állapítottam meg, amelyek közül az egyik kisebb, a másik a nagyobb gazdasági üzemek céljaira alkalmas; ezek képekben is bemutatattak. A bordeauxi lé használatát előnyösebbnek tartom a rézgálicoldatnál, mivel a bordeauxi lé a csávázás után vékonyan bekérgezi a gumófelületeket és ez gombaölő hatásával állandóbb védőréteget alkot, amely megakadályozza tavaszkor a konidiumoknak a keletkezését és fertőzését; holott a rézgálicos bevonatot az ültetés után bekövetkező bővebb esőzések könnyebb oldhatóságuk miatt hamarabb hatástalanokká teszik és így a fertőzések lehetősége nagyobb.

A zöld részek védelmére a kétszázalékos bordeauxi lével való permetezést tartom legalkalmasabbnak. Hazánk éghajlati viszonyaira való tekintettel a permetezések idejét és azok számát kísérletezések alapján a következőkben állapítottam meg: 1. június második (ha a május csapadékos volt, akkor már június első) felében; 2. július közepén; 3. augusztus közepén.

A téli eltartás érdekében ajánlatos a kifogástalan, nem sérült, nem töredezett gumókat kiválasztani, sármentesen és szikkadt állapotban elraktározni. Szabadföldi vermekben legcélszerűbb a hosszanti irányú gúlákban való felhalmozás, emelkedett, nem pedig mélyfekvésű talajon. A gúla magassága ne haladja túl a 1,5 métert, helyenként szellőztető szalmacsóvák alkalmazandók. A gúla takarása szalmaréteggel történjék, amelyet földdel kell beborítani. A teletető-

pincék szárazak, szellőztethetők legyenek és a hőmérséklet ne haladja túl a 6—8 C fokot. Úgy a szabadföldi vermekben, valamint a pincékben azonfelül előnyös a gumókat rétegenként mészporral egyenletesen beszórni, mert ezáltal a beteg gumókról való továbbterjedése a fertőzésnek jelentékenyen meggátolható. Erre a célra 100 kg gumóra számítva, 250—500 gr mészpor elegendő mennyiség.

A SZENT ISTVÁN AKADEÉMIA TAGJAI.¹

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Concha Győző.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről: A Szent István Akadémia részéről:

Gr. Zichy Aladár

Mihályfi Ákos

Túri Béla

Erdősi Károly

Moldoványi Gyula

Simon Ignác

Gr. Zichy János.

Elnök

Másodelnök

Főtitkár

Csernoch János

Br. Forster Gyula

Rejtő Sándor

Szinnyei József.

A támogatók közül választott tagok:

Boromissza Tibor

Herceg Eszterházy Pál

Szilvek Lajos.

Gr. Wenckheim Sándor

Sipőcz Jenő.

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök: Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár: Tóth Tihamér.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár

Csernoch János.

Rendes tagok:

Breznay Béla

Kiss János

Nemes Imre

Iovag Petrovác József

Tokody Ödön

Székely István

Mihályfi Ákos

Walter Gyula

Margalits Ede

Piszer Imre

Szilvek Lajos

Mázy Engelbert

¹ Az 1927. évi február 25-iki választások utáni állapotot tünteti fel.

Rézbányai József
 Zelliger Vilmos
 Huber Lipót
 Klinda Teofil
 Csárszky István
 Werdenich Endre
 Kmoskó Mihály
 Strommer Viktorin
 Schütz Antal
 Schermann Egyed
 Hanauer A. István
 Bangha Béla
 Wolkenberg Alajos
 Bitter Illés
 Madarász István
 Trikál József
 Hám Antal

Pataky Arnold
 Vass József
 Scheffler János
 Martin Aurél
 Horváth Sándor
 Szentiványi Róbert
 Hajós József
 Babura László
 Magdics Ignác
 Tóth Tihamér
 Tower Vilmos
 Marczell Mihály
 Czapik Gyula
 Kűhár Flóris Ferenc
 Várkonyi D. Hildebrand
 Aistleitner József.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök: Kollányi Ferenc.

Osztálytitkár: Balanyi György.

Tiszteleti tagok:

Br. Forster Gyula

Concha Győző

Karácsonyi János.

*Rendes tagok:*¹

Balits Lajos
 Kazaly Imre
 Novák Lajos
 Dedek Crescens Lajos
 Kollányi Ferenc
 Baróti Lajos
 Reiner János
 Zelliger Alajos
 Áldásy Antal
 Lőrincz Gyula
 Notter Antal
 Ujházy László
 Horn Emil
 Gr. Mailáth József

Mohl Adolf
 Matunák Mihály
 Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Túri Béla
 Ernszt Sándor
 Lukcsics József
 Angyal Pál
 Német Ambrus
 Iványi Béla
 Döry Ferenc
 Chobot Ferenc
 Szendrey János
 Magyary Géza

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Király János
 Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly
 Sipos István
 Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár
 Kenéz Béla

Lukinich Imre
 Bajza József
 Patek Ferenc
 Pethő Sándor
 Biró Vencel
 Bártfai Szabó László.
 Miskolczy István
 Molnár Kálmán
 Pezenhoffer Antal.

III. Nyelvtudományi és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Négyesy László.

Osztálytitkár: Várdai Béla.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert

Berzeviczy Albert

Badics Ferenc.

Rendes tagok:

Rada István
 Zoltvány Irén
 Csicsáky Imre
 Felsmann József
 Szmida Viktor
 Hellebrandt Árpád
 Huszka József
 Kőrösi Albin
 Lévai Mihály
 Bartha József
 Divald Kornél
 Bán Aladár
 Kincs István
 Kontor Elek
 Sziklay János
 Demény Dezső
 Erdősi Károly
 Auer István
 Szinnyei József
 Vargha Damján
 Négyesy László
 Gr. Vay Péter
 Angyal Ármánd
 Viszota Gyula
 Széman István

Láng Nándor
 Járossy Dezső
 Gulyás Pál
 Pintér Jenő
 Perényi József
 Horger Antal
 Várdai Béla
 Gerevich Tibor
 Sik Sándor
 Szinnyey Ferenc
 Zlinszky Aladár
 Harsányi Lajos
 Alszeghy Zsolt
 Klemm Antal
 Voinovich Géza
 Sajó Sándor
 Brisits Frigyes
 György Lajos
 Gyulai Agost
 Pitroff Pál Ödön
 Bársony István
 Birkás Géza
 Schwartz Elemér
 Radványi Kálmán.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Schafarzik Ferenc. Osztálytitkár : Papp Károly.

Tiszteleti tagok.

Suták József

Schafarzik Ferenc.

Rendes tagok:

Fényi Gyula

Anderko Aurél

Tóth Mike

Horusitzky Henrik

Székely Károly

László Gábor

Károly Irén

Bognár Cecil

Rejtő Sándor

Aujeszky Aladár

Szarvasy Imre

'Sigmond Elek

Plósz Béla

Poór Ferenc

Sárközy Pál

Entz Géza

Vörös Cyrill

Heim Pál

Szabó Zoltán

Marosi Arnold

Grosschmid Lajos

Hüttl Dezső

Rybár István

Oltay Károly

Tangl Károly

Ifj. Rejtő Sándor

Gróh Gyula

Schilberszky Károly

Szökefalvi Nagy Gyula

Gimesi Nándor

Papp Károly

Nékám Lajos

Wodetzky József

Tass Antal.

Marek József

Herzog Ferenc

Hutýra Ferenc

Laczkó Rezső

Farkas Géza

Vendl Aladár

Toborffy Zoltán

Szabó József.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztály első felolvasó-ülése.

1927. évi január hó 28-án.

Jelen voltak : Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklete alatt, Hajós József, Kiss János, Marcell Mihály, Pataky Arnold, Schütz Antal r. tagok. Más osztályokból : Horvitzky Henrik, Kollányi Ferenc o. e., Sziklay János, Vargha Damján, Várdai Béla o. t., r. tagok. — Jegyző : Tóth Tihamér o. titkár, aki a beteg főtitkárt is helyettesíti.

Marcell Mihály r. tag székfoglalója : Felnőttek életfeladata és élettartama. Elnök a székét elfoglaló r. tagot a következő szavakkal üdvözi :

Tisztelt Kartárs Úr !

Székfoglaló értekezésének megtartásával teljes jogon tagja lett Akadémiánknak. Mint ilyet szívből üdvözlöm. Teszem ezt annál nagyobb örömmel és bensőséggel, mint-hogy Kartárs Urban második tanítványomat installálom az akadémiai tagság kitüntető, díszes stallumába. Miként az érett gyümölcs legszebb jutalma annak, aki a fát ültette : úgy a tanítómesternek is legnagyobb büszkesége, ha tanítványaiban látja kikelni és százszoros aratásban megérlelődni az ígéket, melyeket egykor elvetett.

Mindig nagy figyelemmel és fokozódó örömmel kísértem Kartárs Úr pályafutását, mióta elhagyta az egyetemet. Mint középiskolai hittanár, mint cserkészparancsnok, majd országos cserkészfelügyelő, mint a Ward Mária kollégiumban az erkölcsstan és neveléstudomány előadója, mint a pesti Szent Imre Kollégium igazgatója — mindenütt kitűnt alapos képzettségével, mély lelkiességével, vallásos buzgóságával, főleg pedig lelkének azzal a készségével, melyet elméleti tanulmányokkal elsajátítani nem lehet, de amely, ha megvan a lélekben, kitűnő nevelővé képesíti az elméleti tudóst. Én vallom, hogy a nevelés nem tudomány, hanem művészet, amelyhez rátermettség, bizonyos velünk született hajlam és ihlet szükséges és épen ezért Kartárs Urat, mint aki ezt a veleszületett talentumot oly nagy buzgósággal és lelkesedéssel igyekezett már eddig is értékesíteni a középiskolai és egyetemi ifjúság körében, mint a katolikus nevelés ihletett művészt is üdvözlöm.

De nemcsak a gyakorlatban, az elméletben is, amely tudomány, foglalkozott a neveléssel. Számos idevágó cikkelyeit és tanulmányait nem említve, csak a Szent István könyvek sorozatában megjelent *A katolikus nevelés szelleme* című munkáját emelem itt ki, amelyben míg egyrészt a neveléstan elméletében való jártasságát árulja el, másrészt önálló gondolkozását, mellyel a katolikus világnézet látószögében vizsgálja és állapítja meg a neveléstudomány elveit és törvényeit.

Különösen kiemelem, Kartárs Úr, világos látását és bátorságát, mellyel nem fél a modern pedagógia sokszor meredek, sokszor süppedékes és veszélyes ösvényeitől, melyek a régi hagyományok megszokott útjait elhagyják ; figyelemmel kíséri és gyakorlatban kipróbálja a modern pedagógia minden újítását, reformját s ha ezekben valami jót talált, azt igyekszik a katolikus nevelés szolgálatába szegődtetni. Ebben a mindenesetre kényes és nehéz kísérletezésben erős katolikus meggyőződése, alapos theologiai képzettsége, nagy gyakorlati érzéke és már fentebb kiemelt nevelői készsége megóvják minden túlzástól és tévedéstől. Sok ilyen elméletben és gyakorlatban egyaránt kiváló pedagógusra van szükségünk. Kívánom, hogy Kartárs Úr minél több követőre, tanítványra találjon. Fogadja még egyszer őszinte szívből fakadó üdvözlételemet.

A II. osztály első felolvasó-ülése.*1927. évi február hó 4-én.*

Jelen vannak : Kollányi Ferenc osztályelnök elnöklete alatt, br. Forster Gyula t., Áldásy Antal, Dóry Ferenc, Király János, Lukinich Imre, Reiner János f. t., Bártfai Szabó László, r. tagok. Más osztályokból : Hütl Dezső, Kiss János, Négyessy László o. e., Schafarzik Ferenc o. e., Várdai Béla o. t., r. tagok. — Jegyző : Balanyi György o. titkár.

1. Karácsonyi János r. tagnak tanulmányát : Ki építette az első premontrei monostort Magyarországon? Felolvassa : Balanyi György o. titkár.

2. B. Szabó László r. tag : Széchenyi és Wesselényi barátságának első éve.

A III. osztály első felolvasó-ülése.*1927. évi február hó 11-én.*

Jelen vannak : Az előadó o. elnök helyett elnöklő Körösi Albin r., Badis Ferenc t., Alszegehy Zsolt, Bán Aladár, Négyessy László o. e., Pintér Jenő, Sík Sándor, Sziklay János, Viszota Gyula r. tagok. Más osztályokból : Kollányi Ferenc o. e., Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Reiner János f. t., Schafarzik Ferenc o. e., Bártfai Szabó László r. tagok. — Jegyző : Várdai Béla o. titkár.

Négyessy László o. e. : **A** magyar nyelv-művészet legrégibb emléke. (Az ó-magyar Mária-síralom előadásáról.)

A IV. osztály első felolvasó-ülése.*1927. évi február hó 18-án.*

Jelen vannak : Schafarzik Ferenc o. elnök, majd eltávozása után Vörös Cyrill r. tag elnöklete alatt, Suták József t., Anderkó Aurél, Aujezsky Aladár, Horusitzky Henrik, Szabó Zoltán, Tass Antal, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból : Kollányi Ferenc o. e., Reiner János f. t. r. tagok. — Jegyző : Papp Károly o. titkár.

1. Anderkó Aurél r. tag : Az időjárás helyzetek diagnózisához.

2. Mohorovič Stj. vendég : Megjegyzések az általános relativitáselmélet kibővítéséről szóló dolgozatomhoz és a gravitációs potenciálok pontosabb meghatározása. Bemutatja Wodetzky József r. tag.

Első együttes-ülés.*1927. évi február hó 25-én.*

Jelen vannak : Mihályfi Ákos helyettes elnök elnöklete alatt, Badits Ferenc, br. Forster Gyula, Suták József t., Anderkó Aurél, Auer István, Aujezsky Aladár, Áldásy Antal, Balanyi György o. t., Balás Károly, Bán Aladár, Bangha Béla, Bitter Illés, Brisits Frigyes, Dedek Crescens Lajos, Divald Kornél, Dóry Ferenc, Erdősi Károly, Gerevich Tibor, Gimesi Nándor, Gulyás Pál, Hajós József, Heller Farkas, Hóman Bálint, Horusitzky Henrik, Horváth Sándor, Hutya Ferenc, Kiss János, Kollányi Ferenc o. e., Körösi Albin, Lukinich Imre, Marcell Mihály, Marek József, Marosi Arnold, Martin Aurél, Nékám Lajos, Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Patek Ferenc, Pintér Jenő, ifj. Rejtő Sándor, Sajó Sándor, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal, Sík Sándor, Bártfai Szabó László, Szabó Zoltán, Sziklay János, Szinnyei Ferenc, Tass Antal, Tóth Tihamér o. t., Trikál József, Vargha Damján, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill, Vojnovich Géza, Wodetzky József, Wolkenberg Alajos, Zlinszky Aladár r. tagok. — Jegyző : Reiner János főtitkár.

1. Elnökhelyettes a zárt ülést megnyitja és bejelenti, hogy gr. Apponyi Albert elnök, országos ügyel van elfoglalva, a másodelnök úr pedig gyöngélkedik.

2. A főtítkár az osztályok jelentései alapján előterjeszti, hogy a Szent István Akadémia tagjaiui jelölték:

I. osztályba rendes tagoknak:

Várkonyi D. Hildebrándot 13 szavazattal, egyhangulag;

Aisleitner Józsefet 10 szavazattal 3 ellen;

br. Brandenstein Bélát 9 szavazattal 4 ellen.

A II. osztályba tiszteleti tagnak:

Karácsonyi János r. tagot 12 szavazattal (1 szavazat érvénytelen lévén) egyhangulag;

rendes tagnak:

Miskolczy Istvánt 12 szavazattal (1 érvénytelen lévén) egyhangulag;

Molnár Kálmánt 12 szavazattal (1 érvénytelen lévén) egyhangulag;

Pesenhoffer Antalt 12 szavazattal (1 érvénytelen lévén) egyhangulag.

A III. osztályba rendes tagnak:

Bársony Istvánt 17 szavazattal egyhangulag;

Pitroff Pál Ödönt 17 szavazattal egyhangulag;

Schwartz Elemért 16 szavazattal 1 ellen;

Birkás Gézát 15 szavazattal 2 ellen;

Radványi Kálmánt 13 szavazattal 4 ellen.

A IV. osztályba tiszteleti tagnak:

Schafarzik Ferenc o. e., r. tagot 14 szavazattal (1 üres lévén) egyhangulag; rendes tagnak:

Herzog Ferencet 15 szavazattal egyhangulag;

Laczkó Dezsőt 15 szavazattal egyhangulag;

Szabó Józsefet 15 szavazattal egyhangulag;

Vendl Aladárt 15 szavazattal egyhangulag.

3. Az elnök a jelöltekre elrendeli a titkos szavazást.

4. Elnök megállapítja, hogy 58 szavazatot adtak le, amelynek megkívánt $\frac{2}{3}$ -ad része: 40. S ezután megállapítja, hogy a jelöltekre következő szavazat esett:

Az I. osztályban rendes tagságra:

Várkonyi B. Hildebrándra 55 szavazat 3 ellen;

Aisleitner Józsefre 54 szavazat 4 ellen.

A II. osztályba tiszteleti tagságra:

Karácsonyi Jánosra 58 szavazat;

rendes tagságra:

Miskolczy Istvánra 57 szavazat 1 ellen;

Molnár Kálmánra 56 szavazat 2 ellen;

Pesenhoffer Antalra 56 szavazat 2 ellen.

A III. osztályban rendes tagságra:

Pitroff Pál Ödönre 57 szavazat 1 ellen;

Bársony Istvánra 56 szavazat 2 ellen;

Birkás Gézára 56 szavazat 2 ellen;

Schwartz Elemérre 56 szavazat 2 ellen;

Radványi Kálmánra 53 szavazat 5 ellen.

A IV. osztályba tiszteleti tagságra:

Schafarzik Ferenc 58 szavazat;

rendes tagságra:

Herzog Ferencre 57 szavazat 1 ellen;

Laczkó Dezsőre 57 szavazat 1 ellen;

Vendl Aladárra 57 szavazat 1 ellen;

Szabó Józsefre 56 szavazat 2 ellen.

5. Elnök a felsoroltakat a Szent István Akadémia megválasztott tiszteleti, illetőleg rendes tagjainak jelenti ki.

6. Ezután az elnök az ülést nyilvánosnak jelenti ki.

7. Főtitkár jelenti, hogy az I. osztály a Fraknoi Nagy-Jutalom bíráló-bizottságába Schütz Antal elnöklete alatt Hajós József és Marczell Mihály r. tagokat kérte fel.

8. A főtitkár bejelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a Szent István Akadémia kiadványainak támogatására 640 pengőt utalványozott ki. Az együttes-ülés — legmélyebb háláját fejezi ki a támogatás végett.

9. Horváth Győző felszentelt püspök 500 pengőt küld az Akadémia támogatására. Az Akadémia — mély hálával fogadja az adományt.

10. Horváth Győző püspök, helyettes nagyprépost, a kalocsai főkapitán nevében 200 pengőt utalványoz az Akadémia céljaira. Az Akadémia — mély hálával fogadja az adományt.

11. A pécsi székeskáptalan 100 pengőt küld az Akadémia támogatására. Az Akadémia — hálás köszönetet mond az adománnyért.

12. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter megküldi a Herczeg Ferenc 40 éves frói jubileuma alkalmából mult évben megtartott ünnepségek kapcsán a kiváló író munkásságának emlékére a miniszter megbízásából készült emlékérem egy példányát. Az Akadémia — hálás köszönetet mond az ajándékért.

13. László János nyulfalvi plébános, értesíti az Akadémiát, hogy Domonkos Istvánnak, a Szent István Akadémia volt tagjának arcképét hívei elkészítették és azt óhajtanák, hogy annak ünnepélyes leleplezése a Szent István Akadémia által tervezett emlékmű leleplezésével együtt történjék. Az együttes-ülés — erről a kiküldött bizottságot értesíti mihez tartás végett és az óhaj lehető figyelembe vétele végett.

14. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének választmánya tudomásul vette a Szent István Akadémia részéről kiküldött közgyűlési képviselőket. — Tudomásul szolgál.

15. Meghívók érkeztek: Az Országos Magyar Gyűjtemény Egyetem Tanácsának 1927 január 8-án tartott teljes ülésére, amelyen a főtitkár és az Akadémia igen számos tagja jelent meg. — A Magyar Statisztikai Társaság 1927 január 11-iki ülésére, amelyen az Akadémia illető szakbéli tagjai vettek részt. — A Magyar Numismatikai Társulatnak január 27-iki ülésére, amelyen az Akadémia illető szakbéli tagjai vettek részt. — A Magyar Luther-Társaság 1927 január 31-iki Deák Ferenc emlékének szentelt ünnepi-ülésre, amelyen a főtitkár képviselte az Akadémiát. — A Szinnyei Merse Pál Társaság 1927 február 2-án a mester halálának 7-ik évfordulóján rendezett emlékünnepejére, amelyre képviselőül Várdai Béla osztálytitkárt kérte fel az Akadémia. — A Kisfaludy-Társaság 1927 február 6-án tartott 80-ik ünnepélyes közgyűlésére, amelyen a III. osztály elnöke és a főtitkár jelent meg. — A Szociális Testvérek Társaságának 1927 február 6-án tartott gyűlésére, amelyen az Akadémia több tagja jelent meg. — XI. Pius pápa megkoronáztatásának évfordulóján, 1927 február 13-án tartott ünnepi hálaadó istentiszteletre, amelyen Négyesy László osztályelnök képviselte az Akadémiát. — A Széchenyi-Tudományos Társaságnak 1927 febr. 13-án tartott ünnepélyes alakuló közgyűlésére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — Berzeviczy Albert, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság elnöke és a Szent István Akadémia tiszteleti tagja ellen, irodalmi állásfoglalása miatt intézett támadás alkalmából 1927 február 20-ára összehívott értekezletre, amelyen az Akadémia képviselőjében Kollányi Ferenc osztályelnök jelent meg. — A Magy. Numismatikai Társulat 1927 február 24-én tartott felolvasó-ülésére, amelyen az illető szakbéli tagjai az Akadémiának vettek részt. — Tudomásul szolgál.

16. A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök felkéri: Bangha Béla és Voinovich Géza r. tagokat.

Az Igazgató-Tanács ülése.

1927. évi március hó 3-án.

Elnök: Mihályfi Ákos osztályelnök, elnökhelyettes. Jegyző: Reiner János főtitkár.

Előterjesztés a Korvin-könyvtár történetére vonatkozó díszmű kiadása tárgyában.

A főtitkár jelentést tesz arról, hogy az említett díszmű szerkesztésére felkért bizottság a mű kiadása tekintetében új megállapodásokat kíván létesíteni a Stephaneum-nyomdával, amelynek részleteit, illetőleg az előterjesztett költségirányzatot bemutatja és felemlíti, hogy Kollányi Ferenc Öméltósága felhívta őt az előállítás sürgetésére. Az előzményeknek részletes ismertetése után az igazgatótanács a következő határozatokat hozza és elhatározza, hogy azokat úgy az együttes-ülésnek bejelenti, mint a bizottság nevében eljáró Kollányi Ferenc osztályelnök, r. taggal közli.

1. Hozzájárul ahhoz, hogy a munka 300 olasz és 200 magyar nyelvű példányban jelenjék meg, azonban ezeknek a példányoknak számozva kell lenniük.

2. Közli, hogy a Szent István Akadémiára nézve kötelezőleg fennáll az 1922 november 4-én a Stephaneum-nyomdával kötött szerződés, amelyet a főtitkár a szerkesztő-bizottság nevében eljáró Kollányi Ferenc Öméltóságának szóval már említett volt. Ezzel kapcsolatban azt is közli, amiről Öméltóságának szintén tudomása van, hogy ennek a szerződésnek alapján annak idején a könyv minden anyagát beszerezték volt és az Akadémia mindent ki is fizetett. Ennek következtében, az Öméltósága által az együttes-ülésnek előterjesztett költségelőirányzat tárgytalan s az igazgatótanács a történt fizetések és szerződési megállapodások alapulvételével intézkedik majd a változott viszonyokra való tekintettel pótlandó különbözet megállapítása tárgyában.

3. A nyomdai előállításra vonatkozó feladatokat az igazgatótanács és az Akadémia vezetősége a maga részéről köteleességszerűleg teljesíti. És ebből kifolyólag máris intézkedni kívánt az előállítás sürgetése tekintetében; azonban Zambra tanár úrtól azt a felvilágosítást kapta, hogy a kézirat legfeljebb 10 nap múlva kerülhet a nyomdába. A továbbiak tekintetében is az előállítást figyelemmel kíséri és a munka impri-málását a főtitkár útján végzi, aki a költségek kiutalását is felmerülő esetekben a leg-sürgősebben fogja végezni.

4. A szerződés alkalmával szakértővel megvizsgált papír helyett felhasználni kívánt papír megvizsgálására az igazgatótanács Erdősi Károly igazgatósági tagot kérte fel.

5. A munka bíráló-bizottságának bírálati díjul az igazgatótanács a bizottság előadójának, a munka egy olasz és egy magyar példányát, a bizottság tagjainak pedig választás szerint egy-egy olasz, vagy egy-egy magyar példányt ajánl fel.

6. A szerkesztői tiszteletdíj későbbi megállapodás tárgya lesz.

Rendkívüli együttes-ülés.

1927. évi március hó 11-én

Jelen vannak: Concha Győző másodelnök elnöklete alatt, Aisleitner József, Balanyi György o. t., Horusitzky Henrik, Kmoskó Mihály, Kollányi Ferenc o. e., Márton Aurél, Mihályfi Ákos o. e., Novák Lajos, Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Schütz Antal, B. Szabó László, Sziklay János, Tóth Tihamér o. t., Várdai Béla o. t., rendes tagok. — Jegyző: Reiner János f. titkár.

1. Főtitkár az elnökség nevében a legnagyobb fájdalommal jelenti be, hogy Székely István, az Akadémia volt másodelnöke és az I. osztály volt osztályelnöke, febr. 27-én meghalt. Az Akadémia nevében Mihályfi Ákos, Akadémiánk I. osztályának elnöke, a theologiai tudomány fejlődéstörténetében helyezett jellemzéssel búcsúztatta el az Akadémia nagy halottját és tette le sírjára az Akadémia koszorúját. Az együttes-ülés az elnökség javaslatára — jelen ülés jegyzőkönyvében örökíti meg Székely István

emlékezetét. Részvétíratot intéz az elhunyt hozzátartozóihoz; a budapesti kir. m. P. P. tudományegyetemhez és a nagyváradi róm. kath. székeskáptalanhoz.

2. Az igazgatótanács jelentést tesz a Korvina könyvtár történetét tárgyzó díszmű ügyében. Főtitkár felolvassa az Igazgató-Tanácsnak márc. hó 3-án tartott határozatait, amelyekhez az együttes-ülés hozzájárul.

Ezt az ülést követi:

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

Elnöke: Mihályfi Ákos osztályelnök. — Jegyző: Tóth Tihamér osztálytitkár. Jelen voltak az előbbi ülésen résztvett tagok.

Kmoskó Mihály r. tag: A Methodiosnak tulajdonított reveláció.

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

1927. évi március hó 18-án.

Jelen vannak: Kollányi Ferenc elnökle alatt, Dóry Ferenc, Király János, Lukinich Imre, Patek Ferenc, Reiner János f. t., B. Szabó László r. tagok. Más osztályokból: Sziklay János, Várdai Béla o. t., r. tagok — Jegyző: Balanyi György o. titkár.

1. Biró Vencel székfoglalója: Apor István.

2. Az elnök a következő szavakkal üdvözi a széket foglalt tagot:

Igen tisztelt Tagtársunk székfoglalója híven visszatükrözi előbbeni tudományos munkásságának összes értékeit. Tanuságot tesz alapos történelmi ismereteiről, lelkiismeretes gondosságról adatainak felkutatásában, világos ítélőképességéről az emberek és cselekedeteik horderejének mérlegelésénél, az okok és okozatok közti összefüggés keresésénél. De úgy székfoglaló értekezése, mint előbbeni munkássága, mindennek felett tanuságot tesz annak megértéséről, hogy milyen nagy jelentősége van Erdély történetének a magyar nemzet életében. Ennek megértése ösztönzi őt újabb és újabb kérdések felvetésére és újabb és újabb feladatok megoldására. Őszinte örömünkre szolgált volna, ha Igentisztelt Tagtársunkat székfoglalója alkalmából személyesen üdvözölhettük volna és kifejezhettük volna előtte elismerésünket afelett, hogy a magyar történelmi múlt felderítésén az olyannyira megnehezedett viszonyok közt is fáradhatatlanul munkálkodik. Ezen elismerésünket azonban így sem akarjuk elhallgatni. És amidőn őt az elhangzott székfoglaló alapján Akadémiánk teljes jogú rendes tagjául fogadjuk, egyúttal azon reményünknek is kifejezést akarunk adni, hogy a bizonyára elkövetkezendő jobb magyar jövőn, úgy mint eddig tette, ezentúl is, az elmúlt idők eseményeiből levont tanulságok megállapításával és hirdetésével fog lelkesen és fáradhatatlanul munkálkodni.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1927. évi április hó 8-án.

Jelen voltak: Négyesy László elnök elnökle alatt, Sajó Sándor, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Vizsota Gyula, Zlinszky Aladár r. tagok. Más osztályokból: Nékám Lajos, Reiner János f. t., rendes tagok. — Jegyző: Várdai Béla o. titkár.

Zlinszky Aladár r. tag felolvasása: A névvarázs. (Stilisztikai tanulmány.)

A III. osztály ülését követte:

A nemzetközi jogi bizottságnak felolvasó-ülése.

Jelen vannak: Concha Győző másodelnök elnökle alatt br. Forster Gyula, Schafarzik Ferenc t., o. e., Balás Károly, P. Horváth Sándor, Horusitzky Henrik, Marek József, Martin Aurél, Négyesy László o. e., Nékám Lajos, Pataky Arnold,

ifj. Rejtő Sándor, Sajó Sándor, Sziklay János, Várdai Béla o. t., Zlinszky Aladár r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Concha Győző elnök a jelen Értesítőnek Ünnepi Beszédek és Megemlékezések rovatában között beszédrel üdvözölte az előadót.

2. Bergey abbénak, a francia képviselőház tagjának előadása: A vallásfelekezetek együttműködésének szükségessége a nemzetközi forradalmi eszmék terjedésével szemben. (Francia nyelven.)

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

1927. évi április hó 22-én.

Jelen voltak: Az osztályelnök akadályoztatása miatt Suták József t. tag mint helyettes elnök elnöklete alatt, Aujeszky Aladár, Gróh Gyula, Hutyra Ferenc, Horusitzky Henrik, Szabó Zoltán, Schilberszky Károly, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból: Négyesy László o. e., Reiner János f. t., r. tagok. — Jegyző: Papp Károly o. titkár.

1. Schilberszky Károly rendes tag székfoglalója: A burgonyavész gombájának (*Phytophthora infestans*) ökológiája, bemutatásokkal.

Anton de Bary emlékének szentelve, kutatásának 50 éves fordulója alkalmából.

2. Az elnök részletesen méltatta Schilberszky Károly érdemeit és a székfoglaló megtartása alapján a rendes tagok sorába iktatta.

Második együttes-ülés.

1927. évi április hó 29-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos elnökhelyettes elnöklete alatt, Schafarzik Ferenc, Suták József t., Balanyi György o. t., Bartha József, Brisits Frigyes, Horusitzky Henrik, Hüttl Dezső, Kollányi Ferenc o. e., Négyesy László o. e., Reiner János f. t., Schilberszky Károly, Schütz Antal, B. Szabó László, Szabó Zoltán, Sziklay János, Tass Antal, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Jegyző: Papp Károly osztálytitkár, aki a jelenlevő, de gyöngélgedő főtitkárt helyettesíti.

1. Mihályfi Ákos elnök méltató beszéd kíséretében jelenti be Prohászka Ottokár t. tag halálát, amelyet a jelenlevők mindvégig állva hallgattak meg. Ezt a beszédet jelen Értesítő Ünnepi beszédek és Megemlékezések rovata közli.

2. Az együttes-ülés nagynevű tagjának emlékezetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti; részvétiratot intéz: Magyarország hercegprímásához, a székesfehérvári káptalanhoz és az elhunyt hozzátartozóihoz és felkéri az I. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. Megemlékezés Laplace-ról Wodetzky József r. tagtól.

4. Machovich Gyula érseki általános helytartó, a bíbornok-hercegprímás nevében köszönetet mond a Prohászka Ottokár halála alkalmából kifejezett részvétért és az esztergomi főegyházmegyének részvétét fejezi ki a haláleset alkalmából. — Fájdalmas tudomásul szolgál.

5. Az esztergomi érseki általános helytartó értesíti az Akadémiát, hogy a hercegprímás Ó Eminenciája jóváhagyólag tudomásul vette az Akadémiai tagválasztásokat.

6. Az Akadémia újonnan megválasztott tagjai, taggá választásukat — megköszönve, — elfogadták.

7. Klinda Teofil prelátus kanonok 20 pengőt adományozott az Akadémiának. — Hálás köszönettel fogadtatik.

8. Főtitkár bejelenti, hogy a m. kir. igazságügyminiszter javaslatot kért az 1922. évi 13. nemzetgyűlési törvénybe iktatott berlini egyezmény módosítására vonatkozólag. Az Akadémia elnöksége elvi hozzájárulását jelezte azokhoz a javaslatokhoz, amelyek azt célozzák, hogy a szerzői jogok védelmére létrejött egyezményhez való hozzájárulással kapcsolódó fenntartások megszűnjenek és hogy a szerzői jog

védelmének időtartama egységesen a szerző élettartamára és halála utáni 50 évben állapíttassék meg. — Tudomásul vétetik.

9. Meghívók érkeztek: A Magyar Statisztikai Társaság f. évi márc. hó 11., márc. hó 29. és ápr. hó 26-án tartott felolvasó-ülésére, amelyen Akadémiánk illető szaktudósai vettek részt. — A Petőfi-Társaságnak márc. hó 13-án tartott 51-ik Nagygyűlésére, amelyen a főtítká és az Akadémia több tagja vett részt. — A Magyar Numismatikai Társulat márc. 24-iki és 31-iki, ápr. 21-iki és 28-iki felolvasó-üléseire, amelyeken az Akadémiának az illető szakkal foglalkozó tagjai vettek részt. — A Szinnyei Merse Pál Társaság juryjével rendezett tavaszi szalon második tárlatának, márc. 25-én végbement megnyitására, amelyen a főtítká jelent meg. — A Vasvári Pál centenáriumi Nagybizottsága és Budapest székesfőváros közönsége által, Vasvári Pál születésének 100-ik évfordulója alkalmából márc. 27-én tartott Emlékünnepre, amelyen a főtítká és az Akadémia több tagja vett részt. — A Révai Nagy Lexikon szerkesztősége 1927 ápr. 5-iki beszámoló-ülésére, amelyen Erdősi Károly r. tag fejezte ki Akadémiánk elismerését a hatalmas munka és annak vezetője emléke iránt. — A Benczur Társaság és a Szinnyei-Merse Pál Társaság ápr. 26-iki felolvasó-ülésére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — Tudomásul szolgál.

10. Elnök jelen ülés hitelesítésére felkéri: Aujeszky Aladár és Vörös Cyrill r. tagokat.

Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1927. évi május hó 6-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklete alatt, Kiss János, Kühár Flóris, Marcell Mihály, Pataky Arnold, Schütz Antal r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György o. t., Bognár Cecil, Reiner János ft., Sziklay János r. tagok. — Jegyző: Tóth Tihámér o. titká.

1. Kühár Flóris r. tag székfoglalója. A misztikus természetszemlélet alapjai.
2. Az elnök a székét elfoglaló r. tagot a következő szavakkal üdvözlí:

Tisztelt Tagtárs!

Székfoglaló értekezésével teljes jogú tagja lett a Szent István-Akadémiának. Mint ilyet őszinte tisztelettel üdvözlöm.

Aránylag fiatalon jutott tisztelt tagtársunk az Akadémia kitüntetéséhez, de nem méltatlanul. Fiatalsága mellett is már nagy irodalmi munkásságra mutathat rá, melyben vannak figyelemreméltó értékek is. Ilyen elsősorban az a munkája, amellyel kiérdemelte az akadémiai tagságot: Bevezetés a vallás lélektanába, amely munka nemcsak alapos, de hézagpótló is a magyar hittudományi irodalomban. Taggá választása óta pedig A keresztény bölcsélet története cím alatt nagy összefoglaló munkát írt, amely szorgalmának és nagy olvasottságának is bizonyítéka.

Örömmel látom székfoglaló értekezéséből is, hogy a misztikával szívesen foglalkozik. Már Szent Gertrúd lelkigyakorlatainak lefordításával és kiadásával is ennek tanujelét adta. Engedje meg, hogy e helyről is buzdítsam a misztika tudományos művelésére. A misztika iránt napjainkban a világegyházban igen nagy érdeklődés tapasztalható. Több külföldi egyetemen külön tanszékeket állítottak fel a misztika számára. Külön folyóiratok is, pl. a Zeitschrift für Ascese und Mystik foglalkoznak a katolikus hitélet ezen legérdekesebb és legértékesebb megnyilvánulásaival; XI. Pius pápa csak az imént avatta egyházdoktorrá a középkori misztika kiváló mesterét, Keresztes Szent Jánost; Francia- és Németországban gazdag irodalma van a misztikának. Sajnos, nálunk a hittudomány ezen mezeje úgyszólván teljesen parlagon hever. Nogáll János c. püspök óta magyar hittudós nemis igen foglalkozott a misztikával; Nogáll is inkább annak gyakorlati, mint elméleti részével foglalkozott irodalmilag. Napjainkban Ernő karmelita atya adta ki Szent Teréz és Keresztes Szent János iratait; Szent Ferenc centenáriuma pedig katolikus tudósaink figyelmét a misztikára irányította.

Örömmel üdvözlöm tehát új tagtársunkat, aki mint székfoglalója mutatja, ezt a nálunk eddig nagyon is elhanyagolt studiumot akarja művelni. Remélem, hogy nagy munkaerejével, ambíciójával és szorgalmával ezen a téren sok értékeset és maradandót fog alkotni.

A II. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1927. évi május hó 20-án.

Jelen vannak : Kollányi Ferenc elnök elnöklete alatt, Concha Győző m. elnök, t., Angyal Pál, Lőrincz Gyula, Heller Farkas, Reiner János, B. Szabó László. Más osztályokból : Bognár Cecil, Sziklay János, Várdai Béla o. t., rendes tagok. — Jegyző : Balanyi György o. titkár.

1. Az osztály hozzájárulásával Bognár Cecil a IV. osztály rendes tagja előadást tart : Szolidaritások címen.

2. Az elnök megköszöni előadónak mélyen szántó és gondolatokat ébresztő tanulmányát.

3. Concha Győző m. elnök, tiszteleti tag hozzászól az előadáshoz.

A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1927. évi október hó 7-én.

Jelen vannak : Négyesy László osztályelnök elnöklete alatt, Badits Ferenc t., Bartha József, Kontor Elek, Körösi Albin, Sajó Sándor, Sík Sándor, Szémán István, Sziklay János r. tagok. Más osztályokból : Balanyi György o. t., Kiss János, Kollányi Ferenc o. e., Mihályfi Ákos o. e., Nékám Lajos, Reiner János f. t., Túri Béla r. tagok. — Jegyző : Várdai Béla o. titkár.

1. Sziklay János r. tag : Emlékezés Lonkay Antalról születésének centenáriumán.

2. Szémán István r. tag : A százéves Anyegin. (Puskin verses regénye megjelenésének százéves fordulója alkalmából.)

Az Igazgató-Tanács ülése.

1927. évi október hó 21-én.

Elnök : Mihályfi Ákos osztályelnök, elnökhelyettes. Jegyző : Reiner János főtitkár.

Tárgya : Előterjesztés a Korvin-könyvtár történetét tárgyzó díszmű ügyében.

A IV. osztály harmadik ülése.

1927. évi október hó 21-én.

Jelen vannak : Suták József t. tag elnöklete alatt, Anderkó Aurél, Aujeszký Aladár, Gimesi Nándor, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, Hüttl Dezső, Nékám Lajos, Szabó Zoltán, Tass Antal, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Más osztályokból : Reiner f. t. — Jegyző : Papp Károly o. titkár.

1. Az elnöklő tiszteleti tag megemlékezik Schafarzík Ferenc tiszteleti tag, osztályelnöknek hirtelen bekövetkezett haláláról, s ezenkívül Papp Károly osztálytitkár az elhunyt munkásságát méltató megemlékezést mond, amelyet jelen Értesítő Ünnepi Beszéd és Megemlékezések rovata alatt közöl.

2. Gimesi Nándor r. tag székfoglaló előadása : Karyologiai tanulmányok.

3. Mohorovič Stj. vendég : Az éterrézecskek mozgásáról. Bemutatja Wodetzky József r. t.

4. Suták József elnökhelyettes a következő szavakkal üdvözlí a székét elfoglaló tagot :

Gimesi Nándor főgimnáziumi tanár urat, székfoglaló előadása alkalmából öszintén köszöntöm.

Gimesi úr 1892 december 3-án a zalamegyei Kiskomáromban született, 1912 nyarán a cisterci rendbe lépett s theologiai tanulmányait az 1913—1917. években végezte, 1917 július havában áldozópappá szentelték. 1918 végén középiskolai tanári oklevelet és 1920 december havában bölcsészettudományi oklevelet szerzett *summa cum laude* fokozattal.

Kutató hajlamai már korán a botanika, illetőleg a mikrobiológia terére vonzódtak s a hydrobiológia terén fontos felfedezésekkel gazdagította a szakirodalmat. Az 1924—25. tanévben a Rockefeller-alapból külföldi biológiai intézetekben végzett tanulmányokat.

Számos tudományos értekezést írt a hydrobiológia és a magyar plankton köréből s eme tudományos munkáinak elismerésül Akadémiánk 1925-ben Szabó Zoltán és 'Sigmond Elek ajánlatára rendes tagjai sorába választotta.

Most előadott székfoglalójával: *Karyológiai tanulmányai*val tudós tagtársunk eleget tett az Ügyrendünk 35. §-ában előírt követelménynek s ezért *Gimesi Nándor* urat rendes tagsági jogaiba véglegesen beiktatom.

Amikor Osztályunk nevében köszöntöm, egyben kívánom, hogy tudományos munkássága még sok babért termeljen legfiatalabb tagtársunknak.

Harmadik együttes-ülés.

1927 évi október hó 28-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök, mint helyettes elnök, Badits Ferenc, br. Forster Gyula t., Angyal Pál, Balanyi György o. t., Brisits Frigyes, Divald Kornél, Horusitzky Henrik, P. Horváth Sándor, Kollányi Ferenc o. e., Kontor Elek, Körösi Albin, Martin Aurél, Négyesy László o. e., Novák Lajos, Papp Károly o. t., Sajó Sándor, Sziklay János, Tass Antal, Tóth Tihamér o. t., Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Jegyző: Reiner János f. titkár.

1. Az elnök bejelenti, hogy Concha Győző másodelnök a mai ülésen nem vehet részt, mert korábbi gyöngélkedésére való tekintettel, orvosai azt óhajtják, hogy az esti órákban otthon tartózkodjék. Ezért felkéri a főtítkárt, hogy a másodelnök úrnak beküldött beszédét olvassa fel.

2. A főtítkár felolvassa a következő beszédet:

Mielőtt első együttes ülésünket a nyári szünet után megkezdendők, szabadjon annak napi rendje előtt szót kérnem.

A közélet előmunkása, akár az egyházban, akár az államban, önzetlen, hathatós fáradozásának megbecsülése fölötti örömet, lelkiismerete megnyugvását természet-szerűleg ott nyeri meg, ahol dolgozott. Mégis mindezek teljességét a helyeslő, az örvendező visszhang adja, mely egyéni lelkivilágának legbensőbb kiegészítőjéből szól hozzá.

Ilyen complementuma külön világának a család. A természet szerinti és a lelki család egyaránt, amilyen nélkül csak az angyalok és szentek lehetnek el.

A Szent István Akadémia lelki családjának feje, elnökünk, a lefolyt hónap leforgása alatt Genfben világra, a napokban itt országra szóló munkát végzett.

Katholikus nagygyűlési szavaival a mi lelki családjunk szellemét revelálta, mondván: «Az eszmék anarchiájában vonzóerőt gyakorol a katolikus hit szilárd-sága s a katolikus tudomány is jobban meg tudja magát értetni a modern emberrel».

Kinek lehetne e reveláción nagyobb benső öröme, nagyobb megnyugvása, mint nekünk, az ő lelki háznépének, akiknek hitet, tudományt egybekapcsoló munkáját vezérli és azt egész lényének kivételes értékével a modern ember, de a hitünkön kívül állók lelkéig is eljuttatja.

És mi a munkánkat államunk alapítójának, István királynak zászlaja alatt

végezzük. Akadémiánk elnöke ennek az államnak tulajdonuktól megfosztott fiait védelmezte Genfben a nemzetek társaságának tanácsában s az emberiségnek ott egybegyűlt része bámuló tisztelettel adózott az igazság és szépségnek azon találkozásán, melyet elnökünk jogérzete és szónoki szépművészete kisugárzott, midőn a magyar érdeket az egyetemes emberiség érdekében oly remek módon szoros kapcsolatba hozni bírta.

Fejünk legutóbbi áldásthozó lépései fölött való örvendezésünk mint lelki családjától eredő, hiszem, erősíteni fogja nemes lelke örömet lépéseinek sikere, helyesége fölött.

Belső örvendezésünk nyomának is kell azonban maradni és arra kérem az együttes-ülést, jegyezze ezt föl mai ülésének lefolyását megőrkítő naplójában.

Az együttes-ülés, a felolvasott beszédet lelkesedéssel hallgatja meg és egyhangúlag elhatározza — hogy a felolvasott beszédet jelen ülés jegyzőkönyvébe foglalja s azt a jegyzőkönyv kivonatának megküldésével, az Akadémia üdvözlétül, az elnök úr Ó Nagyméltóságával közli.

3. Az elnök meghatott hangon, mélyen járó beszéddel emlékezik meg Csernoch János tiszteleti- és igazgatósági-, Schafarzik Ferenc osztályelnök, tiszteleti-, Hám Antal és Rada István rendes tagok haláláról. Ezen beszédét jelen Értesítő Ünnepi Beszédnek és Megemlékezések rovatában közli. Együttal bejelenti, hogy Csernoch János temetésén az Akadémia nagyszámú tagja vett részt és az Akadémia a ravatalra koszorút küldött; az esztergomi főkáptalanhoz részvétíratot intézett. Schafarzik Ferenc elhunytá alkalmából az Akadémiának az illető osztálybeli tagjai még távol lévén Budapestről, Mauritz Béla, a M. Tud. Akadémia r. tagja búcsúztatta el Akadémiánk nevében is az elhunytat, kinek ravatalára Akadémiánk koszorút helyezett; Akadémiánkat a temetésen a főtitkár képviselte; az elnökség továbbá a Műgyetem tanácsához és az elhunyt családjához részvétíratot küldött. Hám Antal halála alkalmából koszorút helyezett a ravatalra és a Kegyesrend tartományfőnökségéhez, Rada István halála alkalmából pedig a veszprémi káptalanhoz részvétíratot intézett az elnökség. A koszorú elhelyezésére felkért tagtárs nem lévén Veszprémbe, ennek a felkérésnek eleget nem tehetett. Az együttes-ülés — a bejelentést tudomásul véve, elhunyt tagjainak nevét jelen ülés jegyzőkönyvében megőrkíti és felkéri az illető osztályokat, hogy emlékbeszéd megtartásáról gondoskodjanak. Együttal Mauritz Bélának, a M. Tud. Akadémia r. tagjának köszönetet mond azért, hogy Schafarzik Ferenc osztályelnököt a Szent István Akadémia nevében is elbúcsúztatta.

4. Az esztergomi székesfőkáptalan megköszöni a Csernoch János bíbornok-hercegrímás halála alkalmával kifejezett részvétet. — Tudomásul szolgál.

5. Özv. Nagy Alfonzné maga és családja nevében megköszöni azt a részvétet, amelyet a Szent István Akadémia bátyja, Prohászka Ottokár ravatalára küldött koszorú küldésével, a gyászszertartások és gyászistentiszteleteken való részvétellel és részvétírat küldésével kifejezésre juttatott. — Tudomásul szolgál.

6. Özv. dr. Schafarzik Ferencné köszönetet mond a Szent István Akadémiának megható részvétéért, koszorújáért, amelyet az Akadémia szeretete jelül férje sírjára helyezett. — Tudomásul szolgál.

7. Dr. Lepold Antal, néh. Csernoch János bíbornok-hercegrímás végrendeletének végrehajtója közli, hogy az Öminenciájának 1923-ban írt végrendeletében a Szent István Akadémiának hagyományozott 300.000 korona összeget, a törzsvagyon megállapítására kiküldött miniszteri biztossal egyetértve, 1500 pengőben állapította meg és ezt az összeget Akadémiánknak megküldötte. — Az Akadémia hálás köszönetét fejezi ki ezért a nemes adományért és Lepold Antal prelátus-kanonoknak azért, hogy a hagyomány összeget 1500 pengőben állapíttatta meg.

8. Szendrei János r. tag az 50 éves írói jubileuma alkalmából 1924-ben adományozott egymillió korona rendeltetését — a pénz értékmérésére való tekintettel — akként kívánja megváltoztatni, hogy abból az Akadémiának valamely magyar művészettörténeti tárgyú kiadványa alkalmilag támogattassék, amikor esetleg kifejezésre

juthat az illető kiadványon, hogy az Szendrei János adománya támogatásával jelenik meg. — Az együttes-ülés ezt a rendelkezés-változtatást tudomásul veszi.

9. Hantos Elemér, a vezetése alatt álló Központi Leszámitoló Bank adománya-ként, beküld 200 pengőt. Az Akadémia — köszönetét fejezi ki az adományért.

10. Rada István r. tag 500 pengőt küld az Akadémia támogatására. Az Akadémia — hálás köszönetét fejezi ki a támogatásért.

11. Divald Kornél és Sziklay János r. tagok írásban javasolják, hogy Várdai Béla r. tagnak a Katholikus Szemlében Mazoniról megjelent tanulmányát az Akadémia önálló kiadványként adja ki. Az együttes-ülés — az indokolt javaslatot elfogadja, s a kiadást elhatározza.

12. A főtitkár bejelenti, hogy az elnök a f. évi dec. 18-án megtartandó rendes ünnepi ülés tárgysorozatát a következőkben állapította meg :

1. Megemlékezés Csernoch Jánosról gr. Apponyi Albert elnöktől.

2. Megemlékezés Fraknói Vilmosról Áldásy Antal rendes tagtól.

3. Prohászka Ottokár emlékezete Schütz Antal rendes tagtól.

4. Megemlékezés Székely Istvánról Pataky Arnold rendes tagtól.

Tudomásul szolgál és az együttes-ülés úgy határoz, az elnökség előterjesztésével egyezően, hogy a tárgysorozat tárgyaira való tekintettel, a főtitkári jelentés elmaradjon.

13. A Petőfi-Társaság gyászjelentést küld Ferenczy Zoltán haláláról. A Szent István Akadémia — mély fájdalommal fejezi ki a halálest alkalmából.

14. Gyászjelentés Richter Aladár ny. egyetemi tanár, a M. Tud. Akadémia lev. tagjának haláláról. Az Akadémia — részvétét fejezi ki a halálest alkalmából.

15. Az Union Catholique d'Études Internationales tárgyában az elnökség bejelenti, hogy a gazdasági viszonyok miatt még mindig nem lehetett megszervezni az Unió magyar csoportját, s ezt csak akkor szervezheti meg az Akadémia, ha biztos jövedelem lehetővé teszi az állandó munkásságot. Az Akadémia — a bejelentést tudomásul veszi.

16. A Semaine des Écrivains Catholiques 1927 dec. 5—11-ig tartó ülésére szóló meghívót az Akadémia örömmel és köszönettel veszi és azt melegen üdvözlí és jelzi, hogy amennyiben a viszonyok engedik, magát azon képviseltetni fogja.

17. A magy. kir. igazságügyi miniszter meghívja az Akadémiát az irodalmi és művészeti művek védelméről szóló törvénybe iktatott egyezmény módosítása ügyében f. évi jún. 17-én tartott értekezletre, amelyre vonatkozó javaslatokat előzőleg megküldötte volt. Az elnökség Gulyás Pál r. tagot kérte fel az értekezleten való megjelenésre, aki azonban akadályoztatása miatt azon részt nem vehetett. — Tudomásul szolgál.

18. Harsányi Lajos r. tag, a Domonkos István elhunyt r. tag emléktáblájának kezdeményezője, értesíti Akadémiánkat, hogy az emléktáblát Nyulfalun június 19-én leplezik le. A leplezési ünnepélyen Harsányi Lajos r. tagon kívül, Várdai Béla osztálytitkár, Alszegehy Zsolt, Brisits Frigyes és Sík Sándor r. tagok vettek részt. Alszegehy Zsolt és Brisits Frigyes költői hangú beszédekben ünnepelték Domonkos István emlékezetét.

19. Meghívók érkeztek : A Foederatio Emericana 1927 május 6—8-iki zászlószentelési ünnepségére, amelyen Radványi Kálmán r. tag és az Akadémia nagyszámú tagja jelent meg. — A Szinnyei-Merse Pál Társaság május 10-iki felolvasó-ülésére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — A budapesti kir. m. P. P. tudományegyetem 1927 május 13-iki ünnepélyes közgyűlésére, amelyen az I-ső és a III-ik osztály elnöke és a főtitkár vett részt. — A magyar Statisztikai Társaságnak május 21—23-ig Debrecenben tartott V. ünnepi ülésére, amelyet az Akadémia köszönettel vett tudomásul. — A Magyar Nyelvtudományi Társaság elnökének, Szinnyei Józsefnek, születésének 70-ik évfordulója alkalmából, 1927 május 26-án tartott rendkívüli közgyűlésére, amelyen a főtitkár és az Akadémia nagyszámú tagja jelent meg. — A Budapest székesfőváros közönségének 1927 május 29-én a Hősök temetőjében tartott emlékünnepére, melyen Szabó Zoltán r. tag vett részt. — A Ferenc József m. kir. Tudományegyetem

alapításának évfordulóján 1927 május 29-én tartott évzáró ünnepélyére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — A kőszegi Szent Benedekrendi Ferenc József reál-gimnázium fennállásának 250. éves jubileumára 1927 június 11. és 12-ére, amelynek matinéján Kincs István rendes tag mondott Akadémiánk nevében üdvözlő beszédet. — Nagykőrös város közönségének jún. 12-iki Hősi-emlékmű leleplezésére, amelyen való részvételre felkérte tagjait. — A M. Tud. Akadémia Vörösmarty-szobájának június 20-iki megnyitására, amelyen a III. osztály elnöke képviselte az Akadémiát. — Az Országos Vitézi Széknek június 26-iki Vitézzéavetési Ünnepélyre, amelyre való részvételre az Akadémia felkérte tagjait. — A Szinnyi-Merse Pál Társaság jún. 27-iki felolvasó-ülésére, amelyen a főtítkárt vett részt. — A Leányfalusi Társadalmi Egyesület és a Leányfalusi Törzsnek f. évi szeptember 8-iki Gyulai-ünnepélyére, amelyen Bán Aladár r. tag volt jelen. — A budapesti kir. m. P. P. tudományegyetemnek f. évi szeptember 26-iki ünnepélyes közgyűlésére, amelyen az I. és III. osztály elnöke, a főtítkárt és az Akadémia több tagja vett részt. — A m. kir. József-műegyetem f. évi október 2-iki megnyitó közgyűlésére, amelyen Papp Károly o. titkárt jelent meg. — Az Assisi Szent Ferenc Centenáriumi Országos Bizottságának okt. 2-iki záróünnepségére, amelyen a főtítkárt jelent meg. — A budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karnak f. évi október 11-iki ünnepélyes rendkívüli ülésére, amelyen Rybár István r. tag vett részt. — A Magyar Statisztikai Társaság 11-iki felolvasó-ülésére, amelyen az illető szak tudósai jelentek meg. — Az Aurora-Kör Magyar Irodalmi Társaság okt. 13-iki felolvasó-ülésére, amelyen a főtítkárt jelent meg. — A Petőfi-Társaság okt. 23-iki felolvasó-ülésére, amelyen a főtítkárt jelent meg. — Tudomásul szolgál.

20. Könyvadományok: A Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XI. évfoly. Küldi a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság. — Pro Patria. A budapesti kir. m. tud. egyetem harcosai. 1927. — Kemény Gyula. Az orvos szerepe a lövész-árok csapatainál. — A Magyar Kir. Kereskedelmi miniszter megküldi a m. kir. ipar-felügyelők 1916—1918. évi tevékenységéről szóló jelentést. — Marosi Arnold. Székesfehérvár műemlékei. Kiadja a Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület. — A gyöngyösi állami Koháry István-Reálgymnasium Értesítője. 1926—27. iskolai évről. — A Magyar Nyelv. Szinnyi Józsefnek 70-ik születésnapja alkalmából. — Történelmi és Régészeti Közlemények. Miskolc város és Borsod vármegye multjából. — Köszönettel vétetnek.

21. A jegyzőkönyv hitelesítésére elnök felkéri: Martin Aurél és Tass Antal r. tagokat.

Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1927. évi november hó 4-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklete alatt, Aistleitner József, Hajós József, P. Horváth Sándor, Pataky Arnold r. tagok. Más osztályokból: Reiner János f. t., Sziklay János, Pap Károly o. t., r. tagok. — Jegyző: Tóth Tihamér o. titkárt.

1. Várkonyi Hildebrand r. tag székfoglalója: Az alakléktan kifejlődése és jelentősége.

2. Az elnök a következő szavakkal üdvözlöi a széket foglaló tagot:

Tisztelt Tagtárs!

Miként az egyházban a kinevezés valamely egyházi méltóságra az installációval, a székfoglalással nyer betetőzést: úgy az Akadémián is a megválasztott csak a székfoglalással lesz teljes jogú tagja az Akadémiának. És sajnos, előfordul nem egyszer, hogy megválasztott akadémikusok éveken keresztül adósok maradnak a székfoglalóval, ami pedig első kötelessége a megválasztottnak az Akadémiával szemben. Tisztelt tagtársunkat a jelen év tagválasztó ülésén választottuk tagjaink sorába s íme, már is megtartotta székfoglalási értekezését.

Ez alapon tehát én, mint osztályelnök installálhatom s az Akadémia teljes jogú tagjának jelenthetem ki.

Üdvözlöm tisztelt tagtárs Urat az első osztály nevében, üdvözlöm azzal a reménnyel, hogy nagy tudásával, lelkesedésével és szorgalmával buzgó munkása lesz a bölcsélet-irodalmának, abban a szellemben, amelyben már eddig is következetes, önzetlen és eredményes munkása volt a keresztény bölcsületnek. Még egyszer őszinte kartársi szeretettel üdvözlöm.

A II. osztály negyedik felolvasó-ülése.

1927. évi november hó 18-án.

Jelen vannak: Kollányi Ferenc o. e. elnöke alatt, Áldásy Antal, Dóry Ferenc, Lőrincz Gyula, Lukinich Imre, Reiner János f. t., B. Szabó László r. tagok. Más osztályokból: Hütlí Dezső, Papp Károly o. t., Sik Sándor, Sziklay János, Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill r. tagok. — Jegyző: Balanyi György o. titkár.

1. Miskolczy István r. tag székfoglalója: András herceg tragédiája és a nápolyi udvar.

2. Elnök lendületes szavakkal üdvözli előadót, mint a magyar Anjou-kor fáradhatatlan kutatóját, s öt székfoglaló tanulmánya alapján a Szent István Akadémia teljes jogú tagjának nyilvánítja.

A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1927. évi december hó 2-án.

Jelen vannak: Négyesy László osztályelnök elnöke alatt, Badits Ferenc t., Alszegehy Zolt, Brisits Frigyes, Perényi József, Pintér Jenő, Pittrof Pál, Sik Sándor, Sziklay János r. tagok. Más osztályokból: Balanyi György o. t., Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Reiner János f. t., r. tagok. — Jegyző: Várdai Béla o. titkár.

1. Pittrof Pál székfoglalója: Keresztény forma és stílus.

2. Az elnök székét elfoglalt előadót a következő szavakkal üdvözölte:

Tisztelt Tagtársam!

Most felolvasott tanulmányával Ön nemcsak teljesítette a székfoglalás kötelességét, hanem igazolta is Akadémiánk választását. Az esztétikának egy fontos alapkérdését fejtegette és számos más alapkérdését érintette, helyenként újszerű vonatkozásokban vagy fogalmazásban, mindenestre gondolatébresztőleg és olyan szellemben, amely a mi társaságunkban csak örvendetes visszhangot kelthet. Mikor a formának a műveltségével való szerves kapcsolatát és a művészetnek létünk többnemű nagy értékeivel való összetartozását vitatta, ez az álláspontja összhangzásban van Akadémiánk szükségleteivel, épűgy, mint Önnek egész esztetikai munkássága. Önt elsősorban mint esztetikus választottuk meg; de szívesen látjuk Önnek szépirodalmi hozományát is: érdekes regényeit, novelláit és finom lírai pasztelljeit. A szépirodalmi és az esztetikai, illetőleg kritikai tevékenység kapcsolatának irodalmunk multjában nagyon tiszteltetreméltó emlékei vannak és hisszük, hogy az alkotó tevékenység az Ön személyében is javára fog válni az elméleti intenciónak. Mindent összevéve, az Ön tehetségére, készségére és irányára szükségünk van, főleg napjaink ízlésszülségi válságai közt. Mint értékes munkaerőt bizalommal üdvözlöm Önt Akadémiánk rendes tagjainak sorában.

3. Perényi József r. tag: A «Boldogasszony Anyánk» kora és szerzője.

4. Perényi József r. tag előadása után Négyesy László osztályelnök felszólalt s a következőket mondta:

A most hallott értekezés meggyőzhetett bennünket arról, milyen hálás teret nyit a kutatásnak a katolikus énekköltés története. Egyike ez az irodalomtörténet legelhangzottabb területeinek, noha odaadó figyelmet érdemel. Én már akkor, mikor Akadémiánk megalakult s ez osztály elnöki székét elfoglaltam, egyik fontos teendőnkül jelöltem meg a katolikus énekköltés történetének kiderítését, emlékeinek összegyűjtését és kritikai kiadását. Utaltam arra, hogy ez a feladat senkihez sem áll oly

közel, mint ehhez a katolikus Akadémiához; és ha ezt a kötelességünket teljesítjük, díszít szerzünk vele a magyar katolikusság több százados költői szellemének, egy-szersmind nagy hézagot pótolunk a magyar irodalomtörténetben is. A közbejött nehéz idők hátravetették ennek a programpontnak a megvalósítását. De megragadom a mai felolvasás alkalmát, visszatérek akkori javaslatomra s újra felhívom erre a teendőnkre a t. Osztály figyelmét. Kurucköltészetünk jó részének hitele veszendőbe ment; rajtunk áll, hogy az így támadt hézagot más értékekkel pótoljuk a magyar irodalomtörténet tárházában, s épen katolikus költői értékekkel. Az osztály rendelkezik azokkal a munkaerőkkel, melyek ezt a feladatot méltóan megoldhatják; csak a teremben szétnézve is megtaláljuk azokat a szakembereket, akik hivatottságukat ilyenmő munkára már többszörösen igazolták. Jelen vannak többek közt Badics Ferenc, Alszegehy Zsolt, Perényi József, Pintér Jenő. Természetesen a szellemi erőt az serkentheti munkára, ha a kiadás anyagi lehetőségét is biztosítva látjuk; akkor dolgozunk lelkesen, ha tudjuk, hogy munkánk nem lesz hiábavaló, ha az elkészítendő tudományos anyag meg is jelenhet. Erre eddig nem gondolhattunk. De talán lassanként megnyílnak az anyagi források is. És másfelől az is valószínű, hogy az anyagi források is hamarabb megnyílnak, ha mi valami konkrét alakban fellépő tervre, készülőben lévő munkára mutathatunk rá, amely csak befejezésére és közzétételére vár; bízunk kell benne, hogy az ilyen testet öltő vállalkozás a komoly szükséglet követelésével megfelelő áldozatkészséget fog előidézni azoknak szívében, akik az ügy nemzeti és katolikus szempontból való jelentőségét méltányolni tudják.

Kérem azért a t. Osztályt, foglalkozzék ezzel a gondolattal és valamely közeelebbi zárt ülésében hozzon érdemleges határozatot.

Az elnök nyilatkozatát az osztály tagjai egyhangú, lelkes helyesléssel fogadták.

Negyedik együttes-ülés.

1927. évi december hó 16-án.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök, mint helyettes elnök, br. Forster Gyula, Suták József t., Auer István, Aujezsky Aladár, Balanyi György o. t., Gróh Gyula, Grosschmid Lajos, Horusitzky Henrik, P. Horváth Sándor, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Kollányi Ferenc o. e., Marek József, Nékám Lajos, Papp Károly o. t., Pitroff Pál, Radványi Kálmán, ifj. Rejtő Sándor, Rybár István, Sigmund Elek, Szabó József, Szabó Zoltán, Tangl Károly, Tass Antal, Tóth Tihamér o. t., Várdai Béla o. t., Vörös Cyrill, Wodetzky József, Wolkenberg Alajos r. tagok. — Jegyző: Reiner János főtítká.

1. Mihályfi Ákos elnök-helyettes lelkes emelkedett beszédben jelenti be dr. Serédi Jusztiniánnak esztergomi érsek, hercegprímásá kinevezését, amelyet az együttes-ülés lelkes együttérzéssel hallgat meg. Bejelenti egyúttal, hogy a kinevezés alkalmából az elnökség a következő táviratot intézte Öfomagasságához: Főmagasságú dr. Serédi Jusztinián urnak, Magyarország hercegprímásának Róma, Collegio di S. Anselmo, Monte Aventino. A Szent István Akadémia mély hódolattal és bensőséges, tiszteletteljes szeretettel köszönti Egyházának legelső magyar főpapját és vezérét; a katolikus tudomány kimagasló nagy munkását; a magyar katolikus tudósok Akadémiájának fővédnökét. Gr. Apponyi Albert elnök. Reiner János főtítká. Erre az üdvözlésre 1927 dec. 5-iki kelettel gr. Apponyi Albert elnökhöz intézett következő távirat érkezett: A Szent István Akadémia meleg üdvözlését szívből köszönöm. Az Akadémia tudományos munkásságához lankadatlan kitartást kívánok. A tudományok helyes művelése az örök igazsághoz vezet. Serédi. — Örvendetes tudomásul szolgál.

2. Gr. Apponyi Albert elnök 1927. évi nov. 13-án kelt következő levelet intézte Mihályfi Ákos elnök-helyettes úrhoz: Igen Tisztelt Méltóságos Uram! Mély meghatottsággal vettem a Szent István Akadémiának elnöktársam gyönyörű szavainak alapján, úgy genfi működésem, mint a Katolikus Nagygyűlésen elmondott beszédem

íránt nyilvánított kitüntető elismerését. Tudom, hogy annak alapja és kiindulási pontja az az érzelmi közösség, amely engem egyházunk és hazánk képviselőjében a Szent István Akadémiával összeköt, bármennyire csekély legyen az, amit én tehetek, ahhoz a nagyszerű tudományos tevékenységhez képest, amelyet Akadémiánk előmozdít és csoportosít. Ennek a szolidaritásnak átérzésében mondok köszönetet az Akadémia szíves üdvözléteért és iparkodni fogok arra, hogy a nagytekintélyű testület elismerését valóban kiérdemeljem. Apponyi Albert. — Örvendetes tudomásul szolgál.

3. A főtítkárral fájdalommal jelenti be, hogy Szendrei János r. tag 1927 nov. 24-én meghalt. Az Akadémia nevében Balanyi György o. titkár búcsúbeszédet mondott a ravatalnál, amelyre az Akadémia nevében koszorút helyezett. Az együttes-ülés — az elnökség javaslatára — az elhunyt r. tag emlékeztetét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti és megkéri a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

4. Az együttes-ülés megállapítja a jövő évi ülésrendjét, amelyet a tagokkal nyomtatásban közöl.

5. Jelentés a betölthető tagsági helyekről, amelyre nézve az elnök köriratot intézett az Akadémia tagjaihoz.

6. A Léway József Közművelődési-Egyesület Szendrei János 50 éves írói jubileuma alkalmából 1927 nov. 10-én Miskolcon tartott diszülésére, amelyen Szémán István rendes tag üdvözölte az ünneplő tagtársat és a Szent István Akadémiának következő üdvözlő iratát olvasta fel: A Szent István Akadémia lelkes örömmel értesült arról, hogy a Léway József Közművelődési Egyesület most ünnepli Szendrei Jánosnak 50 éves írói jubileumát. Az ünnepeltet, mint Miskolc szülötte és ezer éves történetének írója, a Borsod-Miskolci Múzeum egyik megalapítója már ezekért a kapcsolatokért és érdemekért is közel áll az ünneplő egyesülethez, azonban a Szent István Akadémia nemcsak a részben itt is kifejezést nyert munkásságáért, hanem a magyar tudományos irodalom terén oly hosszú évtizedeken át kifejtett és értékes működéséért is melegen üdvözli érdemes társát és üdvözli az Igen Tisztelt Elnökséget abból az alkalomból, hogy 50 éves írói jubileumot ünnepelt. Kiváló tisztelettel Budapest, 1927 nov. 7-én. Elnök. Főtítkár.

7. Meghívók érkeztek: Az Országos Giesswein-Emlékmű Bizottság nov. 1-én Giesswein Sándor sírjánál tartott megemlékezésre. Az Akadémia felkérte tagjait, hogy minél nagyobb számban vegyenek részt ezen ünnepi megemlékezésén. — A kir. magy. Egyetemi Nyomda alapításának 350 éves fordulója alkalmából rendezett kiállításnak nov. 19-iki ünnepélyes megnyitására, amelyen a főtítkár vett részt. — A Magyar Statisztikai Társaság nov. 23-ki felolvasó ülésére, amelyen az Akadémia több tagja vett részt. — A Magyar Numismatikai Társulat nov. 24-ki felolvasó ülésére, melyen az illető szakképviselői vettek részt. — Tudomásul szolgál.

8. Könyvadományok: Karch Kristóf. Az egyetemi ifjúság és a gazdasági pályák. Bp., 1927. — A Szinnyi-Merse Pál Társaság Értesítője. 1927. — A m. kir. József-Műegyetem 1926—27. tanév megnyitásakor tartott beszédek. — M. kir. József-Műegyetem Programja 1927—28. tanévre. — Köszönettel vétetnek.

9. Az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére: P. Horváth Sándor és Tangl Károly r. tagokat felkéri és boldog karácsonyi ünnepeket és boldog új évet kíván.

Ezt követi:

A IV. osztály negyedik felolvasó-ülése.

Elnök: Suták József t. tag. — Jegyző: Papp Károly o. titkár.

Jelenlevők: az együttes-ülés résztvevői.

Wodetzky József r. tag: A kozmikus perihelium mozgásról.

A nyilvános ülést követő zárt ülésben az osztály a hátralevő időre Suták József t. tagot az osztály elnökévé választotta s ezt a nyilvános ülésben is kihirdette.

ÜNNEPI BESZÉDEK ÉS MÉLTATÁSOK.

Coneha Győző másodelnöknek a Nemzetközijogi bizottság 1927. évi április hó 8-án tartott beszédei.

Messieurs et mes dames !

Monsieur l'abbé Bergey, membre de la Chambre des députés de la France nous fait l'honneur de sa visite pour nous entretenir sur un sujet très grave, intéressant tout le monde civilisé, sur la coopération des diverses confessions contre les idées révolutionnaires internationales.

En absence de notre illustre président le comte Albert Apponyi c'est ma faible voix, qui doit souhaiter la bien venue au nom de l'Académie de St. Etienne.

De ce St. Etienne, qui a reçu du natif d'Aurillae, du grand Gerbert. devenn 999 sous le nom de Sylvestre II. pape, la couronne royale hongroise en l'an 1000.

L'église a rangé le premier roi de Hongrie, l'apotre de la religion de son peuple dans la série de ses saints et lui conféra le titre de roi apostolique.

Son peuple, le peuple hongrois de sa part sanctifia le symbole de la royauté, la couronne et voulut exprimer per elle l'union d'un peuple libre en un corps indissoluble, assez fort contre tout ennemi étranger comme contre tout sujet propre révoltant. C'est ainsi que notre grand poète, l'auteur du hymne national, Kőlcsey comprend la sainte couronne.

Le donateur de la couronne était calomnié de magie, mais l'idée de sa couronne a vraiment exercé un pouvoir magique sur l'ame de la Hongrie pendant 900 ans.

Sous ces auspices sublimes du premier roi de Hongrie et son saint père, Sylvestre II, j'ouvre notre séance et je vous invite monsieur de vouloir bien nous faire vos communications.

Bergey abbé előadása után az elnök másodelnök a következőket mondotta :

Recevez monsieur nos remerciements chaleureux, pour avoir pris la peine, employé des efforts dans un but aussi important, qui est gravé dans nos coeurs. Soyez convaincu que les greins, que vous semez, tombent sur le territoire mutilé de la Hongrie en un sol fertile.

Dix ans après l'édit royal de Nantes de Henri IV en 1608 la Hongrie constitutionnelle inarticula dans sa diète la celebre loi sur le libre exercice du culte des protestants. Cette loi resta intacte pendant tout le XVII. siècle et fut même élargie par la diète de 1790.

Vous venez monsieur dans un temps de deuil national.

Ce n'est plus le deuil pour notre écroulement national. Pendant 8 ans nous nous en sommes relevés. Nous avons retrouvés la foi, l'espérance dans notre résurrection. Notre credo politique est court. Je crois en Dieu, je crois dans la vérité, je crois dans la justice divine, je crois dans la résurrection de la Hongrie.

Quand notre plus grand ami français, Montalembert partit d'ici en 1861. pour la Pologne qui était pendant presque un siècle sous le joug russe, il a écrit son livre célèbre : Une nation en deuil.

Notre deuil est pour le moment d'un autre genre. La nation est en deuil, toutes les confessions en prennent part, pour l'évêque d'Alba Regia, en langue magyar, Székesfehérvár.

Ce grand chrétien, ce grand penseur, ce grand orateur, ce grand coeur, cet homme si modeste, si humble avait pour son cortège funèbre toutes les confessions de la Hongrie.

C'est lui qui a proclamé qu'il veut bâtir un pont entre la Montagne de St. Martin, entre la sainte montagne de Pannonie, la résidence principale de nos Benedictin's, fondée par St. Etienne, et Debrecen L'Athène des nos confrères protestants.

Pour vous dire monsieur. L'ancien Sabarie de la Pannonie n'est le seul lieu,

qui réclame St. Martin, c'est aussi le sacer mons Pannoniae, populairement saint Márton, qui le fait.

Pour conclure. Ce que le grand évêque d'Alba Regia proclamait si énergiquement après notre écroulement, notre cardinal primas le sanctionnait le novembre de l'année passée dans le congrès catholique solennellement : Qui tendrait d'approfondir la tranchée, qui sépare les chrétiens, je le déclare coupable de haute trahison.

Nous suivrons nos chefs ecclésiastiques ! Voici notre promesse solennelle pour vous, notre très honoré hôte.

MEGEMLEKEZÉSEK ÉS MÉLTATÁSOK.

Mihályfi Ákos osztályelnök búcsúzója, Székely István temetésén a Szent István Akadémia nevében.

(1927 március 1.)

Székely Istvánt méltán gyászolja a hittudományi kar, melynek 28 éven át buzgó és tudós tanára volt, méltán gyászolja a Pázmány Péter tudomány egyetem, melynek rektori méltóságát kiváló adminisztratív képességével viselte ; méltán gyászolja az Aquinói Szent Tamás Társulat, melynek évtizedeken át elnöke volt, méltán gyászolja a Tudományos Akadémia, a Közoktatásügyi Tanács, melyeknek tiszteletreméltó tagja volt — mindazonáltal Székely István halálával a legnagyobb gyász mégis a Szent István Akadémiára, mint a kath. tudományosság centrumára borult : mert Székely Istvánban nem egy egyszerű tudóst, professzort veszítettünk csupán, hanem a magyar teológiai tudomány fejét, vezérét, úttörőjét, azt a férfit, aki a teológiai tudománynak polgárjogot szerzett a nemzeti művelődés körében, akinek tudományos működése ép ezért egy új korszaknak a kezdetét jelenti.

Sajátos helyzetben voltak a kath. teológia s annak munkásai, elsősorban a hittudományi kar professzorai hazánkban körülbelül száz év óta, azon idő óta, amikor a nemzeti nyelv művelésével az összes tudományágak a nemzeti művelődés szolgálatába állottak. A hittudományi kar s vele a teológiai tudományosság megmaradt a latin nyelv használata mellett ; latinul tanultak, írtak, gondolkoztak s ez a latin szellem és műveltség mintegy kínai fal választotta el a teológiát és a teológusokat a nemzeti művelődés munkásaitól, a többi tudományágak tudósaitól, akik a latin nyelvet már nem értékelték, javarészt nem is értették s akik ép ezért a teológiai tudományosságot sem nem ismerték, sem nem becsülték. Ennek a visszás helyzetnek volt a folyománya, hogy a teológiai tudományos munkálkodás a nemzeti művelődés szempontjából semmi értékkel nem bírt s ép ezért míg a magyar irodalom és művelődéstörténetben minden tudományág méltatásban részesül, a teológiáról szó sem esik ; a Tudományos Akadémia is minden tudományág művelői előtt megnyitotta kapuit, csak a teológia művelői voltak onnét száműzve.

Talán hozzájárult ehhez az elszigeteltséghez a teológiában túlsúlyra jutott skolasztikus spekulatív módszer is, mely kevés gondot fordított forrástanulmányokra, kritikai apparátusra, inkább csak az adott igazságok megvilágításával és szisztematizálásával foglalkozott. Minek következtében a modern tudománysszakok művelői gyakran lekicsinyelték a teológiát, sőt akadtak, akik a teológiát nem is tekintették tudománynak.

Hogy ezen visszás állapotok nagyrészt megszűntek, ez elsősorban Székely Istvánnak elvitázhatatlan, maradandó érdeme.

Székely István művelte ugyan latin nyelven is a teológiát, de a modern tudományosság módszerével és latin nyelven megírt műveivel, a Hermeneutica biblica és az Apocryphokról írt hatalmas munkájával a külföldi teológiai irodalomban is dicsőséget szerzett a magyar névnek, ahol 50 év óta, Dankó József óta, magyar teológust alig ismertek.

De Székely István európai műveltségével megérezte, hogy szaktárgyát első-sorban magyar nyelven kell irodalmilag művelnie s a hittudományokat is be kell kapcsolni a nemzeti művelődés szolgálatába. Egymás után jelentek meg hatalmas kötetei: Bevezetés a Szentírástudományba., A Szentírás apológiája., Ősztön és ész., A hegyi Beszéd., Krisztus születésének éve. És ezek a munkák két szempontból keltettek nagy feltűnést. Minden soruk elárulja a modern tudóst, aki nagy kritikai érzékkel, forrástanulmányokkal, a modern tudományosság minden apparátusával dolgozik, — másrészt könnyen folyó, világos, érthető és élvezhető stílusba önti vizsgálódásainak eredményeit.

És ime, Székely irodalmi működése rést ütött a kínai falon, a többi tudomány-szakok művelői is kezdték észrevenni, megismerni, értékelni a teológiai tudományosságot is. Aminek legszebb bizonyítéka, hogy a Tudományos Akadémia is megnyitotta kapuit Székely István előtt, a Szent István Akadémia pedig másodelnökévé választotta a teológus tudóst.

Székely István a teológiai tudományosságot a nemzeti művelődés faktorai közé állította s ma már a nemzeti irodalomtörténetben és művelődéstörténetben a teológiának is jut hely. Ez Székely István érdeme, dicsősége. S midőn mi azt a Szent István Akadémia nevében és képviselőjében hálás szívvel elismerjük, azzal az ígérettel búcsúzunk el tőle, hogy az általa feltört úton, az általa jelölt irányban fogjuk művelni a teológiai tudományt.

Mihályfi Ákos osztályelnök megemlékezése Prohászka Ottokárról.

(A Szent István Akadémia 1927. évi április hó 29-iki együttes-ülésén.)

Gróf Apponyi Albert elnök úr távolléte és Concha Győző másodelnök úr gyengélkedése folytán reám hárul a feladat, hogy a tek. Akadémia együttes-ülésén jelentést tegyek Akadémiánk első osztálya tiszteleti tagjának, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök úrnak elhunytáról.

Pázmány Péter óta nem volt pap, aki az egész magyar társadalomra olyan mélyenszántó hatást gyakorolt volna, mint Prohászka Ottokár. Amit nemcsak az a körülmény bizonyít, hogy lelke-vezére volt minden katolikus tudományos és irodalmi intézménynek: tiszteleti tagja a Szent István Akadémiának, védő-einöke az Aquinói Szent Tamás-Társaságnak, elnöke a katolikus írók és újságírók Pázmány-Egyesületének, dísz-szónoka az összes katolikus nagygyűléseknek, hanem bizonyít az a körülmény is, hogy őt tagul választotta a Magyar Tud. Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, a Petőfi-Társaság, amely együttes kitüntetésben még katolikus pap nem részesült. De bizonyítja az a mélyeséges részvétel is, mely halálakor az egész országban megnyilvánult, mely temetését nemzeti gyásszal övezte; mely megszólaltatta a különböző felekezetek vezérférfiai is, akik mind a legmélyebb tisztelettel ismerték el és magasztalták az ő érdemeit.

Sőt Prohászka Ottokár hatása az ország határain túl is érezhető, az egész keresztény világban, úgy hogy Eberle helyesen állapítja meg a Schönerer Zukunft-ban róla írt nekrológjában, hogy Prohászka halála nemcsak a magyar katolicizmusnak, hanem az egész világkatolicizmusnak is érzékeny vesztesége.

Ne várja tőlem a tek. Akadémia, hogy a róla való megemlékezés ez ünnepélyes perceiben csak futólagosan is megkíséreljem értékelni az ő sokoldalú működését, tevékenységét. Nem térek ki az ő lelkipásztori, igehirdetői, szociálpolitikai, zsurnalisztikai és szépirodalmi működésének a jellemzésére. Csakis az ő tudományos, elsősorban bölcséleti munkásságára óhajtok rámutatni, de ezt sem részletezve, analizálva, hanem csak kiemelve azt az óriási hatást, melyet Prohászka Ottokár az ő bölcséletével a tudományos világra gyakorolt s amely hatás alapján méltán sorozható az emberiség nagy gondolkozói közé.

Tekintetes Akadémia! hogy Prohászka Ottokárnak a tudományos világra

gyakorolt hatását csak némileg is érzékelhessük, vissza kell tekintenünk 30—40 évvel s az akkori idők összehasonlítani a mai helyzettel.

Tagadhatatlan, hogy a tudományok birodalmában az utolsó század alatt nagyobb haladás, több eredmény tapasztalható, mint azelőtt ezer éven át. A történet és irodalomtörténet a forrástanulmányok és a kritikai módszer alkalmazásával, a természettudományok a laboratóriumi kutatásokkal és kísérletekkel, valamint a bámulatos találmányokkal s azoknak az élet szükségleteihez való alkalmazásával óriási eredményeket értek el, sőt ez utóbbiak megváltoztatták az egész emberiség arculatát.

De mindezen haladás és vívmány mellett sűrű köd ült rá a tudósok lelkére; minden vívmány, siker, haladás dacára is ez a köd fojtogatta a tudósok lelkét. Ez a köd nem más, mint a tudósvilág filozófiája, világnézete.

A tudós világból száműzve volt a hívő lélek filozófiája. Majdnem egyedül áll Pasteur, aki a breton anyóka hitével ragaszkodott a kinyilatkoztatott igazságokhoz. A tudósok nem a hit világnál szőtték filozófiájuk, világnézetük fonalait. Vagy a Kant skepticismusát, vagy Haeckel materializmusát, vagy Comte pozitívizmusát, vagy Spinoza pantheizmusát vagy Nietzsche Übermenschének istentagadását, illetve önistenítését tették világnézetük alapjává. S ez nálunk is így volt ezelőtt 40 évvel. Az egész egyetemen, de a Tud. Akadémiában is alig akadt egy-két tudós, aki a keresztény világnézetet tudományával merete hirtetni. S aki mégis megtette, azt csodabogárnak tekintették és tudományát lekicsinyelték. Tudományos társulatok papok előtt csak kivételesen nyitották meg kapukat, ilyenkor sem a pap által képviselt világnézetnek, hanem a pap által sikerrel művelt pozitív tudománynak. Ha pedig katolikus részről alapítottak tudományos társulatokat, azok papokon kívül alig tudtak tagokat fogni a világi tudósok köréből, aminek bizonyítékai a Szent István-Társulat tud. és irodalmi osztálya, a mi Akadémiánk anyja és az Aquinói Szent Tamás-Társaság.

Tek. Akadémia! jött Prohászka, ez az istenáldotta tüneményes tehetség; ez a nagy fényesség, miként őt Berzeviczy Albert, a Tud. Akadémia elnöke jellemezte, ez a ragyogó fénysugár áttörte azt a sűrű fojtó ködöt, amely a tudós világon oly hosszú időn át uralkodott. Nem mondom, hogy ez könnyű feladat volt, de mindenesetre megérte 25—30 év fáradozását. A köd szétszakadt és Prohászka diadalmas világnézete sugarait a tudós világ körében is széthintette. A tudósok egy része a diadalmas világnézetet elfogadta, magáévá tette s akik nem fogadták el, azokat is megihlette, azok is ennek a világnézetnek fölséges szépsége előtt meghajolnak. Azt mondom, Prohászka diadalmas világnézete — mert ő minden írásában és szavában ennek a világnézetnek a hirdetője, dalnoka, költője, trubadúrja — a tudós világot is megmozgatta, — az eddig ráborult sűrű köd okozta dermedtségből fölrázta. Akarják, hogy ezt bizonyítsam? Nézzenek körül először a Szent István Akadémiában, ahol a világi tagok száma ma már jelentékenyen több, mint az egyháziaké, ami mindenesetre annak a bizonyítéka, hogy ma már a világi tudósok sem szegyenlik a keresztény világnézetet, melynek a Szent István Akadémia is egyik exponense. Aki szorgalmasan eljár a katolikus nagygyűlésre, örömmel észlelhetette, hogy évről-évre több tudós, akadémikus, egyetemi tanár hallgatta elsősorban Prohászka előadásait. Hasonlókat állapíthatott meg az is, aki figyelemmel kísérte Prohászka konferenciáit az egyetemi templomban. Hisz az életének fölségesen szép utolsó akkordjánál is 5—6 jelenlévő orvos igyekezett neki segítyt nyújtani.

Egy-két éve a műegyetemi ifjúságnak tartott lelkigyakorlatokat, melyeken a műegyetem több hírneves tanára is résztvett; halála előtt két héttel a pécsi egyetemi ifjúságnak tartott lelkigyakorlatokon pedig az egyetemi tanárok testülete a rektorral élükön megjelent.

De ez még nem minden. Prohászka az ő diadalmas világnézetével bevonult a Magyar Tud. Akadémiába, bevonult a Kisfaludy-Társaságba, bevonult a Petőfi-Társaságba. Mert ismétlem, Prohászka mindig és mindenütt csak ezt a diadalmas világnézetet hirdette; őt tehát ezért választották tagul hazánk legelső tudományos és irodalmi társulatai. Maga Prohászka is így fogta fel a dolgot; a Kisfaludy-Társaság-

ban tartott székfoglalója, az ő írói hattyúdala, diadalmas világnézetének legfölségesebb himnusza.

És így Prohászka az ő tüneményes egyéniségével szerzett diadalt a keresztény világnézetnek a tudományos világban. Ma már a keresztény világnézetnek is polgárjoga van minden tudományos és irodalmi társaságban. Ez mindenestre Prohászka érdeme s nem tudom, nem-e az ő legnagyobb érdeme.

Papp Károly osztálytitkár emlékbeszéde a IV. osztály 1927 október 21.-ki ülésén.

Osztályunk utolsó ülése óta két tagtársunk költözött el az élők sorából és pedig 1927 május 18-án elhunyt *Toborffy Zoltán* székesfővárosi főreáliskolai tanár, Akadémia rendes tagja, akinek temetésén még Elnökünk képviselte Akadémiánkat s erre rá 4 hónap múlva váratlanul Elnökünk és tiszteleti tagunk hagyott itt bennünket. *Schafarzik Ferenc* osztályunk elnöke, geológiai munkássága közben, bánsági utazásának befejezésével, szeptember 5-én hirtelenül elhunyt.

Szenteljünk néhány percet eme két hűséges és buzgó tagunk emlékének.

Schafarzik Ferenc osztrák katonatiszti családból származott, 1854-ben Debrecenben született, középiskolai tanulmányait Nagyszebenben végezte. Már gyermekkorában tökéletesen beszélt és írt németül s férfikorában a német stílusnak mesterévé vált. Ennek köszönhetjük, hogy 40 éven át csaknem az összes magyar geológiai kiadványok német fordításá *Schafarzik Ferenc* felügyeletével készült s a német szakkörök kiadványainkat mindig nagyrabecsülték.

A világlátott *Szabó József*, a magyar geológia atyja, csakhamar felismerte a szerény, de rendkívül képzett fiatal geológust s ilymódon 1876-tól 1882-ig *Schafarzik Ferenc* a budapesti egyetemen *Szabó József* tanársegéde és leghűbb tanítványa volt.

A boszniai hadjáratban, 1878-ban mint a 32. gyalogezred hadnagya, Doboj mellett egy fontos pontnak 3 napos védelmével olyan szolgálatot tett, hogy a hadi díszítményű katonai tiszti keresztet azonnal megkapta s később, mint segédgeológus, a főhadnagyi, majd kapitányi rangot érte el a honvédség tartalékában. Amikor 1900 május 29-én I. Ferenc József cs. és ap. királyi őfelsége a földtani intézet Stefánia-úti múzeumát megnyitotta, észrevette a háttérben szerényen meghúzódó geológus katonai rendjeleit s élénken érdeklődött tettei iránt.

Ha a katonai pályára lép, úgy bizonyára rövidesen generálissá lett volna, de mint tudós is csakhamar a magyar geológusok vezére lett.

Szabó József és *Lóczy Lajos* után kétségkívül *Schafarzik Ferenc* az, aki az újabb nemzedék legkiválóbb geológusává vált.

Már fiatal korában nagy utazásokat tett, résztvett *Déchy Mór* 1886-ik évi III. kaukázusi expedíciójában, később bejárta Török-, Görög- s Olaszország nevesebb bányahelyeit, utazott Svédországban, Norvégiában, nem is szólva középeurópai tanulmányútjairól. Legnagyobb érdeme mégis a régi Magyarország ásványtermő helyeinek felkutatása; sem előtte, sem utána nem volt még magyar geológus, aki a Kárpátok övezte országnak annyi helyét bejárta volna, mint *Schafarzik Ferenc*. Mint műegyetemi tanár, hallgatóinak lelkes oktatója volt, akiket nemcsak a tanszéken, de a szabad természet ölen vezetett be a geológia elemeibe.

Mint tudóst az alapos, pontos észlelés és a szabatos kidolgozás jellemzi, tudományos értekezéseinek a száma több százra rúg.

Akadémiánk 1917 tavaszán választotta tagjai sorába, majd 1920 tavaszán az elnöki székre emelte, amely tisztségét 3 cikluson át viselte. Ez év elején osztályunk egyhangúlag tiszteleti taggá választotta, amely kitüntetést, sajnos, csak igen rövid ideig viselhette.

Szeptember 7-én történt temetésén Főtitkárunk képviselte Akadémiánkat s ravatalára koszorút helyezett.

Másik elhunyt tagunk: *Toborffy Zoltán*, székesfővárosi főreáliskolai tanár

a kristálytan és az ásványtan művelője volt. «*A csillámokról*» írt kristálytani munkáját a Természettudományi Társulat a «*Bugát díjjal*», a Földtan Társulat pedig a «*Szabó József emlékéremmel*» tüntette ki. Szép reményekkel indult a tudományos pályára, azonban a Sors már 45 éves korában elvágta élete fonalát. Akadémiánknak 1919 óta volt rendes tagja.

Mindkét kiváló tagunk emlékét osztályunk kegyelettel fogja őrizzni.

Mihályfi Ákos osztályelnök megemlékezése Csernoch János bíboros hercegprímásról.

(A Szent István Akadémia 1927 október hó 28-iki együttes-ülésén.)

Az isteni gondviselés súlyosan meglátogatta az idén Akadémiánkat. Olyan rendeket vágott közöttünk a halál kaszája, melyeket ugyancsak nehéz lesz, sőt ki tudja, képesek leszünk-e pótolni.

Az első osztály mindkét tiszteleti tagját, Prohászka Ottokár püspököt és Csernoch János bíboros-hercegprímást és egy másik érdemes tagját, Hám Antal piarista rendfőnököt; a 3-ik osztály Rada István pápai protonotáriust, veszprémi kanonokot, a 4-ik osztály elnökét és tiszteleti tagját, Schafarzik Ferencet és egyik fiatal, nagytehetségű tagját, Toborffy Zoltánt veszítette el.

Nemcsak a hivatalos kötelesség, az Akadémia ügyrendjének előírása, hanem a nagy veszteségek átérzése is késztet arra, hogy Akadémiánk együttes-ülésén tolmácsa legyenek az Akadémia kegyeletének.

Prohászka Ottokárról és Toborffy Zoltánról már megemlékezett az Akadémia együttes-ülése. Még el sem csillapult lelkünk megdöbbenése a nagy veszteség felett, mely Akadémiánkat, egyházunkat, az egész magyar társadalmat érte Prohászka Ottokár elhunytával: ismét gyászborult lelkünk mély szomorúságával álltuk körül Csernoch János bíboros-hercegprímás ravatalát, akit az egész Magyarország őszinte részvétele kísért utolsó útján nyugvó helyére, az esztergomi bazilika kriptájába.

Csodálatos Csernoch János bíboros pályafutása. V. Sixtus pápához, Frater Györgyhez hasonló, — ilyen csak a katolikus egyház demokratikus szervezetében lehetséges. Csernoch, a szakolcai tót paraszt fia szédítő magasra emelkedett saját erejéből: herceg lett, bíboros lett, Magyarország primása lett, — két pápa választásán vett részt, a király tanácsadója volt, majd királyt koronázott, — igaz, hogy élete utolsó szakában Jeremiás prófétahoz hasonlóan hazája összeomlását is megérte és megsíratta s a száműzetésbe vitt koronás királyhoz ő vitte hűséges híveinek búcsúját és vigasztalását a tihanyi monostorba.

Azonban Csernoch János nemcsak szédítő karriert futott be, hanem nagy bölcsességével és politikai tapintatával a magyar történelembe is bevészte nevét. Csernoch János életével és tevékenységével példát mutatott arra, hogyan kell egy főpapnak szolgálnia az egyházat, de a hazát is.

Csernoch János nem volt sem jozefinista, sem regalista, orthodox katolikus volt, aki a X. Pius Pascendi gregis antimodernista bullája alapján állott, de viszont hazáját is szerette őszinte mélységes szeretettel s ez a szeretet inspirálta az ő nagy bölcsességét, melyel mindig megtalálta az egyház és az állam között keletkezhető összekötő elhárítására a helyes utat anélkül, hogy ezzel az ő főpapi lelkiismeretén csorbát ejtett volna.

Politikus volt, de nem a Richelieu vagy Mazarin, hanem a Pázmány és a Simor iskolájából — aki sohasem akarta kijátszani sem Rómát, sem Magyarországot, hanem mindig azon volt, hogy sem a római kúria, sem az apostoli király jogai ne szenvedjenek csorbát.

És Csernoch János bölcs egyházkormányzatának megvan a gyümölcse is. Míg Európa legtöbb országában az egyház és a főpapság tekintélye nagyon is alácsúszott és az állami élet irányítására alig van valami befolyása: Magyarországon a primás tekintélye talán sohasem volt annyira általánosan elismerve, mint Csernoch érseksége idejében. Sem a kormány nem kezdeményezett semmit Csernoch meghallgatása nélkül,

sem a király nem döntött fontos, országos ügyekben addig, amíg a primás véleményét ki nem kérte.

De nem folytatom ezt tovább. Az imént lezajlott katolikus nagygyűlésen gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter úr egy valóban klasszikus emlékbeszédben értékelte Csernoch János hercegprimás elévülhetetlen politikai érdemeit s állapította meg, hogy Csernoch János méltó helyet foglal el az esztergomi nagy primások sorozatában és hogy a magyar történelemben is a nagy hazafiak között van a helye . . .

Két dologról azonban itt külön meg kell emlékezni, amelyek egyikét gróf Klebelsberg Kuno nagyszabású emlékbeszédében csak érintette, amelyről azonban nekünk, a Szent István Akadémiának elsősorban kell megemlékeznünk.

Az egyik Csernoch János bíboros viszonya a Szent István Akadémiához. Kevesen tudják, hogy a Szent István Akadémia tulajdonképpen Csernoch János előrelátó nagy bölcsességének köszönheti létét. 1915-ben merült fel először a Szent István-Társulat tud. és irodalmi osztályának tagjai között a társulattól független Akadémia megalapításának a gondolata. Giesswein Sándor lelkesen felkarolta a gondolatot, de látta azt is, hogy a társulat tagjai között sokan — én is ezek között voltam — ezt nem helyeslik. Giesswein elment Csernoch hercegprimáshoz, előadta neki az Akadémia tervezetét. Csernoch nagy örömmel és készséggel fogadta és helyeselte az eszmét s Giessweinnek a legmesszebbreható támogatást ígérte. Most már nem habozott többé Giesswein, nem törődött az ellenzők és elégedetlenkedők táborával, hanem az ő nagy energiájával a Szent István Akadémiát a megvalósulás stádiumához vitte.¹ 1915 nov. 19-én Csernoch János hercegprimás elnöklése alatt a Szent István-Társulat rendkívüli közgyűlésen hozzájárult a Szent István Akadémia megalakulásához, illetve elfogadta a Szent István Akadémia szervezetére vonatkozó javaslatot. Csernoch János nélkül talán még ma sem volna Szent István Akadémia.

A másik, amiről Klebelsberg is futólag megemlékezett, Csernoch irodalmi működése.

Csak főlemlítem, hogy Csernoch János fiatal korában buzgó munkatársa volt a Religiónak, később képviselő korában az Alkotmánynak; csak főlemlítem, hogy Simor János beszédét sajtó alá rendezte; csak főlemlítem, hogy püspöki és érseki körlevelei, melyeket papságához intézett, az egyházi latin stílusnak klasszikus példái; csak főlemlítem, hogy aranymiséje alkalmából a Monumenta Strigonensianak egy hatalmas új kötete jelent meg az ő bőkezűsége folytán, melyet Akadémiánk díszlésén mutatott be a kötet szerkesztője, Dedek Crescens Lajos, Akadémiánk tagja — Csernoch János irodalmi működésének legbecsesebb termékei azok az elnöki megnyitó beszédek, melyeket a Szent István Társulat közgyűlésein mondott el s melyeket aranymiséje alkalmából a Szent István Társulat egy kötetben összegyűjtve kiadott.

Csernoch János beszédeinek jellemző tulajdonsága, amit XI. Pius pápa is dicsérettel kiemelt az aranymiséés primást üdvözlő levelében, hogy nagy világossággal, bölcsességgel és okossággal szól minden a vallás és egyház ügyeit érintő kérdéshez és a legnehezebb problémák tárgyalásában is világosságot gyújt, megadja a helyes útmutatást és irányítást. Csernoch János bíboros minden egyes beszéde egy-egy mélyenjáró tanulmány, mindegyikben annyi aktualitás van, annyi örök érvényességű igazság, hogy ezek a beszédek a mai és a jövő társadalom okulására is szolgálnak.

A mai megemlékezés keretében nem foglalkozhatom az egyes beszédekkel, bár mindegyik tartalma és külső klasszikus formája miatt is megérdemli, hogy velük behatóan foglalkozzunk, — de engedjék meg, hogy egy-két szóval megemlékezzem az 1924-ben mondott beszédéről, melyben a kultúra válságáról és a katolikus írók nagy feladatairól szól.

«A katolikus írók és tudósok legmagasztosabb feladata ma a destruktív

¹ Lásd ezzel szemben a Szent István Akadémia létesítésére nézve az 1924. évi Szent István Akadémia Értesítője 2. szám, 82. l. s Magyary Zoltán. A magyar tudománypolitika alapvetése 1927. 503. s köv. l.

kultúra rombolásaitól megcsömörlött emberiségnek megmutatni az utat az alkotó, az embert nevelő, emelő és lelkileg boldogító keresztény kultúrához, amelyet Krisztus mindenkinek hozott, azoknak is, akik eddig félreismerték, vagy nem ismerték. Ez a belátás napról-napra utat tör magának. Akik a világszerte dúló szellemi csatákat figyelemmel kísérik, látják, hogy az emberiség mint a hazatérő tékozló fiú kezdi belátni, hogy vissza kell térnie az elhagyott apai házhoz, tovább folytatnia az építést a hűtlenül elhagyott alapokon, mert csak úgy lesz képes az európai kultúrát a végleges bukástól megmenteni.»

Akkor őrizzük meg valóban Csernoch János bíboros emlékét, ha a katolikus tudósokhoz intézett figyelemztetése szerint dolgozunk a keresztény kultúra érvényesülésén és terjesztésén.

HALÁLOZÁSOK.

Székely István rendes tag, a Szent István Akadémia volt másod-elnöke és volt osztályelnöke meghalt Budapesten 1927. évi február hó 27-én.

Prohászka Ottokár tiszteleti tag meghalt Budapesten 1927. évi április hó 1-én.

Toborffy Zoltán rendes tag, meghalt Budapesten 1927. évi május hó 20-án.

Hám Antal rendes tag, meghalt Budapesten 1927. évi június hó 20-án.

Csernoch János tiszteleti tag, meghalt Esztergomban 1927. évi július hó 25-én.

Schafarzik Ferenc tiszteleti tag, a Szent István Akadémia osztályelnöke, meghalt Budapesten 1927. évi szeptember hó 5-én.

Rada István rendes tag, meghalt Veszprémben 1927. évi október hó 3-án.

Szendrei János rendes tag, meghalt Budapesten 1927. évi november hó 25-én.

Fényi Gyula rendes tag, meghalt Kalocsán 1927. évi december hó 21-én.

Petrovác József rendes tag, meghalt Kalocsán 1927. évi december hó 31-én.

A Székely István volt másod-elnök és osztályelnök ravatalánál Mihályfi Ákos osztályelnök által mondott búcsúztató beszédet lásd a Beszédek és Megemlékezések rovatában.

Szendrei János r. tag ravatalánál Balanyi György o. t. a következő búcsúztató beszédet mondta:

A Szent István Akadémia nevében búcsúzik Szendrei Jánostól. Búcsúzik nem a sokoldalú és csodálatos munkabírási tudóstól, aki a tudománynak szinte áttekinthetetlenül tágas területeit buvárolta át s aki a monumentális alkotások hosszú sorával jegyezte el magát a földi halhatatlansággal, hanem az elvek emberétől, aki a tudományban keresett harmóniát életében is megvalósítani törekedett. Mert Szendrei János valóban az elvek embere volt. A tudományban legszívesebben műtörténettel foglalkozott, a szép eszméjének megvalósulását nyomozta a képzőművészetek legkülönbözőbb alkotásaiban, de úgy, hogy a szépet sohasem választotta külön az igaz és a jó eszméjétől. A klasszikus kalokagathia meggyőződéses híve volt ő s igazán szépnek, művészinek csak azt ismerte el, ami erkölcsileg is fölemelő hatást gyakorol. Ebből a mélyen átérzett meggyőződésből fakadt hatványúneke, Akadémiánkban bemutatott székfoglaló értekezése, melyben lángoló lelkesedéssel és elragadó ékes-szólással fejti ki a vallás és művészet bensőséges, szétválaszthatatlan kapcsolatát. Ötvenéves komoly munkának végső akkordja cseng ki ebből a bátor világnézeti hitvallásból, mely úgy hat, mint a szakmunkák imponáló monumentumára feltűzött kereszt s diadalmasan hirdeti, hogy Szendrei, a tudós, mindvégig megbonthatatlan harmóniában maradt Szendreivel, a hívő katolikussal. Ennek a hívő és erős meggyőződésű Szendrei Jánosnak koporsójára teszem le most a Szent István Akadémia nevében az elismerés és kegyelet koszorúját. Drága halottunk Isten veled!

FÜGGELÉK.

KÖZLEMÉNYEK KIVONATAINAK FORDÍTÁSAI.

1. Ressouvenir à Jean Csernoch, par le Comte Albert Apponyi, président.

Auprès d'un grand archevêque, Jean Simor prince-primat, gagnait à son insu Jean Csernoch une préparation la meilleure pour sa grande vocation future. Je ne crois pas que le jeune prêtre aulique et après, le directeur du bureau de prince-primat, se doutait à ce temps de ce que la providence divine a préparé pour lui : une ascension à la dignité ecclésiastique la plus haute de la Hongrie. Mais en tout cas, ces ans étaient fructueux y regarder de plus près, à côté d'un Simor, le gouvernement de l'Église et de consentir son esprit fin. Le premier rapprochement de Jean Csernoch à la communauté, c'est déjà un morceau de mes ressouvenirs personnels. En 1901, aux élections il est devenu le membre du parlement, élu avec le programme du parti du peuple catholique. En ce temps, ce parti ne jouissait pas d'une popularité large ; malgré le nimbe personnel du fondateur de ce parti, le comte Ferdinand Zichy, l'opinion publique de cette époque, vivante encore dans l'esprit d'une réforme libérale de la politique ecclésiastique, exprimait une oppression considérable contre ce parti. On regardait ce parti comme un représentant de la réaction, un perturbateur de la paix religieuse, on a nié le droit de son existence, et encore le patriotisme de ce parti on a suspecté aussi. Ce verdict injuste de l'opinion publique se changeait fortement quand le parti, aux questions graves, a toujours pris une position rigoureusement constitutionnelle et nationale ; mais encore, quand Csernoch entraît le parlement, cette antipathie a fleuri contre son parti. Mais bientôt la personnalité de ce député ecclésiastique nouveau vainquit cet empêchement. Ses discours et parols un intérêt général immédiat ont attiré ; il renonçait à une voix provoquante, mais ne demandait pas pardon pour son existence. Il avait une attitude tranquille, mais pleine de sentiment de sa valeur, et il parlait dans les questions par lui bien connues, avec une objectivité et docilité attractive. Et parmi ces questions, se comptaient les problèmes fondamentaux de la politique nationale aussi. En peu de temps, il est devenu l'orateur toujours bien entendu et la personnalité sympathique du parlement, mais sans une attitude personnelle ou l'offre de la permission aux autres d'une camaraderie attaquant sa dignité ecclésiastique. On peut constater, dans l'élargissement de prestige du parti populaire il a pris une grande part ; et parmi des circonstances graves, il a fait son examen de l'école du tact politique, déjà à ce temps.

Sa première candidature à l'évêché de Szatmár, en 1906, rencontrait l'approbation générale de l'opinion publique, sans aucune différence des partis ; mais à ce temps, il n'a pas l'accepté. Mes efforts lui à persuader comme ministre de culte et de l'instruction publique, sont mes souvenirs personnels les plus intéressants, et son refus caractérise sa pensée strictement ecclésiastique. Son refus n'était pas un témoin de son aversion de la mission épiscopale, il connaît bien les parols de St. Paul : Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Mais à ce temps, il n'était pas en bonne santé et sa conscience protestait contre l'acceptation de cette désignation ; il m'a dit que ce ne devrait pas juste à peser un évêché avec un évêque inactif, et cette motivation, prise après une méditation devant l'autel, il a écrit dans sa réponse aussi. Tibor Boromisza est devenu

l'évêque de Szatmár, dont le nom chaque homme catholique et hongrois mentionne avec respect. Un an après, quand l'évêché de Csanád est devenu vacante, Csernoch ne pouvait pas résister à l'offensive générale dont l'intercesseur laïque je suis été de nouveau. Sa santé s'améliorait, et la cause de sa motivation de passé a perdu déjà sa force.

Il serait inopportun à ce moment, dans un ressouvenir à dessiner le comment de son arrivée au siège de prince-primat, et il n'a pas d'importance. Sa personnalité est été prédestiné à cette dignité. Je voudrais bien dire, l'Église catholique hongroise n'a pas ni une autre charge imposante et délicate qui demande plus équilibre grand en esprit et dans l'âme comme celle. Le primat de la Hongrie est le directeur le plus haut de la vie religieuse catholique de ce pays entier ; en lui est déposé l'énergie active de la foi dogmatique rigoureusement catholique, et de la discipline hiérarchique aussi ; il est ici le custode du Sion. Mais de plus, le primat est le premier baron de l'empire d'un pays de diverses religions, et un très important facteur constitutionnel aussi ; il faut quand il sort de son domaine strictement ecclésiastique, que chaque hongrois trouvât dans son activité une rassurance complète. En cette dignité haute, il faut unir la résolution de l'attachement à l'enseignement immuable de notre foi avec le patriotisme et la sagesse qui connaît bien à honorer les faits et n'oublie jamais les intérêts vitaux de la nation parmi lesquels un des premiers est le maintien de la paix religieuse. Ces différents points de vues peuvent trouver une collation ; le cas contraire serait très regrettable, mais grandes qualités personnelles sont nécessaires pour marcher directement sans à glisser ni à droite ni à gauche. Jean Csernoch a eu cette qualité, l'opinion générale a déjà l'observé pendant sa vie. En effet, contre quelques actions de lui on pouvait entendre d'ici et de là une critique, mais vraiment cette critique ne peuvent les éviter qui ont l'équilibre la plus sensible dans la méditation de ses devoirs différents. En générale, tous le monde justifiait lui, confiait en lui, et son décès était un deuil sincère non seulement des catholiques hongrois mais du pays entier aussi. Sa tranquille force d'âme surmontait toutes les actions et réactions ; pendant les régimes révolutionnaires, il pouvait sauvegarder la dignité de sa charge haute, et après le cataclisme, il restait étranger aux exagérations devenues et les condamnait franchement au nom de la charité chrétienne aussi. Par la grâce de Dieu, il supportait avec succès sa charge lourde parmi des circonstances les plus graves. Le fils d'un simple paysan slovaque, en telle manière est devenu, au siège de primat d'Esztergom, un de plus grands hongrois, et quand je prononce cette relation, j'agis selon son esprit et sa mentalité. Il a démontré lui même, dans un propos quasi testamentaire, comme un témoin vivant de la fait que chaque fils de cette patrie était égal malgré en parlant des différentes langues maternelles.

Il me faut ressouvenir spécialement à celle relation qui Jean Csernoch liait à la vie scientifique catholique dont la favorisation il gardait soigneusement. Conformément à un discours exposé intensivement à la clôture d'une assemblée générale catholique hongroise, il posait le point essentiel de la renaissance catholique à l'intensité interne de la foi et de la vie chrétienne, et à l'approfondissement de la connaissance. Important est ce qui vive aux âmes ; les circonstances externes et la situation politique favorable ou défavorable, les ont une importance seulement secondaire auprès le contenu qui doit vivre aux âmes. Chaque grandeur humaine est le don de Dieu et peut soutenir son harmonie seulement par la relation avec Dieu ; et spécialement le haut dignitaire ecclésiastique, le sacerdos magnus, recoit la force souhaitée de l'autel, et il la renouvelle là tous les jours. Tel haut dignitaire ecclésiastique était Jean Csernoch ; soit béni son souvenir.

2. Commemoration de Guillaume Fraknói, par M. Antoine Áldásy, membre ord.

Le travail scientifique de *Guillaume Fraknói* s'occupait surtout de l'histoire des Hunyadys et des Jaguellos. Nous remercions à lui un nouvel aspect de cette époque soit au point de vue politique soit culturelle aussi, et la connaissance précise de la renaissance et humanisme hongroise aussi. Il découvrait la vraie histoire de gouvernement du roi Mathias de Corvin, de ses relations diplomatiques, et de la défense contre le danger turc de la Maison royale des Hunyadys. Fraknói étudiait presque l'entier de l'histoire hongroise, intensivement la partie de celle jusqu'au XVe siècle, avec Louis Grand, et publiait plusieurs oeuvres. En dissertant le XVIIe siècle, il s'occupait spécialement de Cardinal Archevêque Pierre Pázmány, dont la biographie en trois volumes il nous a donné, et dont le travail littéraire, politique et ecclésiastique plusieurs essais discutent. Il démontrait par témoins nouveaux le rôle du Saint-Siège dans la défense contre les turcs jusqu'au XVIIe siècle. Dans l'histoire de XVIIIe siècle, il s'occupait avec le complot de G. Martinovics. Au point de vue de l'histoire constitutionnelle et juridique, les publications de Fraknói sont très importantes, spécialement celles de l'office du palatin et du haute-juge, de l'histoire des parlements hongrois, de remplacement du siège royal, de l'évolution du droit de patronage royal. Sa grande oeuvre concernant les relations du Saint-Siège avec la Hongrie, rapportent à l'histoire diplomatique. Les publications, imprimées pendant la guerre, s'occupaient, au point de vue historique, de l'alliance triple, de la politique étrangère de la Monarchie austro-hongroise, des questions politiques actuelles. Á la fin de sa vie, Fraknói étudiait l'histoire de la bibliothèque de Corvina, quelle oeuvre on publiera prochainement avec le concours des jeunes savants. L'activité de Fraknói fondait la section des archives de la bibliothèque du Musée National Hongrois, quelle section est devenue, par les dépositions des archives familiaires, remerciant cette initiative aussi à lui, le centre des recherches historiques et archiviques. Son mérite important est la fondation de l'Institut Historique Hongrois à Rome, dont le palais il batissait à son frais et donnait en 1913 à l'État hongrois comme son don. Les oeuvres historiques et les faits gardent à Guillaume Fraknói dans l'Histoire de la historiographie hongroise un souvenir et nom inoubliable.

3. La mémoire d'Ottokár Prohászka, par M. Antoine Schütz, membre ord.

Antoine Schütz a mis en mémoire dans son discours l'Évêque *Ottokár Prohászka*. Constata qu'on peut commensurer Prohászka encore avec une mesure des hommes les plus grands aussi quand un institut scientifique rend l'hommage commémoratif. «La pensée de la caractérologie nous montre *deux espèces des savants*. Les uns renoncent au contact actif de réalité générale, qui se retirent, s'ils sont des romanticiens, de l'océan de la vie à l'île de Robinson, à un laboratoire s'ils sont des savants «durs», et tous préparent et dessinent les cercles archimédiques de la connaissance principielle et méthodique, et de l'analyse méthodique. Prohászka ne se comptait pas parmi ces savants. Il ne renonçait jamais au contact actif de la réalité universelle. Dans son âme très sensible et dévouée à l'universalité, la vivait toute la vie, le monde entier et la spiritualité, l'idée et la volonté, la pensée et la transformation évolutive, la terre et le ciel, la nature et la grâce, le passé et le future, et par sa vie et oeuvre, par ses faits et enseignements, ses parols et écritures, il produisait des effets, «*al quale ha posto mano e cielo e terra*». Á cette catégorie des hommes savants appartiennent les qui voient et qui réforment. Les *qui voient* les idées fructueuses, qui sentent l'existence des mondes et des distances nouveaux, qui sont fortunés à trouver les liens qui unissent à une unité vivante la partie avec l'entier, l'idée avec la réalité, la nature avec la grâce. Les *qui réforment* sont qui replacent au monde l'écho et la continuité du secret de l'incarnation, qui donnent à la vue la plus profonde et aux idées les plus graves une forme touchable, qui remplissent la pensée avec vie et force, et qui peuvent toujours faire entendre aux détails l'entier aussi. Voici *le nouveau qui Prohászka nous apportait*. Il nous montrait, avec la certitude d'un vate et l'héroïsme conquérant d'un voyant, la demande de l'Évangile éternel, ici et aujourd'hui, au jour critique de l'histoire hongroise ; il avait le talent et l'aptitude à l'interpréter par faits et enseignement la justice divine à notre époque et à notre peuple ; il montrait et frayait un chemin qui conduit de la côte écroulante de passé aux champs fleuris de l'avenir. C'est le nouveau qu'il nous a donné : *L'interprétation actuelle de la vérité éternelle*. L'oeuvre des vrais voyants et réformateurs est immortelle comme le génie même qui s'exprime par eux. Le génie n'honore pas toujours la science par l'offre de la baguette magique. Mais s'il la fait, la science reçoit une vitalité qui ne s'anéantit jamais. C'est la grandeur des Platons, Augustins, Newmans, Prohászkas, une grandeur laquelle surmonte toutes les routes ou terres, et qui est universelle comme l'univers dont le battement du coeur sonne dans eux, fertile et profonde comme la vie dont les flots se meuvent dans ses âmes.»

4. Ressouvenir d'Étienne Székely, par M. Arnold Pataky, membre ord.

Arnold de Pataky donnait dans sa mémoire une commémoration sincère de *Étienne Székely*, second-président et de l'ancien président de section de l'Académie Saint-Étienne, et d'un savant célèbre. Étienne Székely se comptait parmi les plus marquantes personnages de la vie scientifique hongroise, et sur le domaine de la théologie, son activité et travail était très important par des efforts et résultats nouveaux aussi. Son travail scientifique réussissait que la religion a pris une place où elle pût être bien éclaircé de plusieurs points de vues scientifiques, harmonisé avec les autres sciences, et où la religion pût être accepté par l'intelligence scientifique la plus haute aussi. Székely cultivait avant tout les sciences bibliques mais toujours d'un regard propre à l'histoire des peuples orientaux et de Rome. Ce travail caractérise une agilité habile en des sciences historiques, linguistiques, archéologiques, comparatives-religion-scientifiques, et des sciences profanes voisines à son domaine.

Après, Pataky énumérait brièvement les plus importantes oeuvres de l'Étienne Székely : L'âge du sexe humaine, La vieillesse du sexe humaine ; Ses manuels de science biblique ; L'apologie de l'Écriture Sainte, Les questions les plus importantes de la critique biblique de nos jours, *Hermeneutica biblica generalis*, *Bibliotheca Apocrypha*, T. I. ; L'explication des Livres des Apparitions, Jean de l'Asie Mineur et ses ouvrages, L'explication du Sermon de montagne, L'apocalypse dans la littérature mondiale, L'an de naissance du Christ et la chronologie chrétienne, Force et matière, Instinct et raison, Les révolutions et le christianisme, — et enfin, son chant de cygne : traduction et explication des Évangiles pour la nouvelle Écriture Sainte hongroise.

Chacun des travaux de Székely est marqué par une conscience scientifique précise, une langue attractive et un styl bien clair.

Étienne Székely était un grand homme du monde scientifique hongrois, — soit que par la décision de Dieu, sur le terrain de la science biblique hongroise, beaucoup de collaborateurs entraîneraient le pas qu'il nous a montré.

5. L'âge et l'auteur du cantique «Notre Mère Bienheureuse». Conférence de M. Joseph Perényi, membre ord.

«Notre Mère Bienheureuse» est un cantique le plus bel de la cantique-poésie catholique hongroise. Jusqu'à nos jours on supposait que l'origine de ce se trouve au XVIIe siècle. L'auteur recherchait toutes les collections catholiques hongroises imprimées et manuscrites, et constata que cette bien chantée et populaire hymne de la Vierge, celle qui était connue comme un cantique vieux — selon la déclaration de François de Toldy, maître de la science de l'histoire de la littérature hongroise, se dérive de XVIIIe siècle, dont elle l'auteur est Mgr. *Michel Szentmihályi*, chanoine d'Eger, dont la collection bien célèbre la contient la première fois. Michel Szentmihályi n'était pas seulement un collectionneur des cantiques mais un compositeur de ceux aussi, qui publiait dans sa collection non seulement les cantiques vieux mais les siens aussi. L'auteur connaît des 12 variations du cantique «Notre Mère Bienheureuse», et chacun trouve l'origine au cantique de Michel Szentmihályi. L'auteur donne des témoins et concreta nouveaux pour ce que Mgr. M. Szentmihályi est le compositeur de ce bel cantique, à qui s'appellent autres chercheurs aussi.

